

Српско археолошко друштво

Музеј Понишавља Пирот

СРПСКО АРХЕОЛОШКО ДРУШТВО

XXXVIII СКУПШТИНА И ГОДИШЊИ СКУП

Пирот, 4. - 6. јун 2015. године

Програм, извештаји и апстракти

Пирот 2015

Организациони одбор скупа

Мр Владан Васић, председник Општине

Саша Јовановић, директор, Музеј Понишавља Пирот

Мр Предраг Пејић, Музеј Понишавља Пирот

Мр Војислав Филиповић, секретар Српског археолошког друштва

Др Дубравка Николић, потпредседница Српског археолошког друштва

Мр Гордана Гаврић, Управни одбор Српског археолошког друштва

Др Емина Зечевић, Управни одбор Српског археолошког друштва

Научни одбор скупа

Проф. др Душан Михаиловић, Филозофски факултет, Београд

Др Драгана Антоновић, Археолошки институт, Београд

Др Наташа Миладиновић-Радмиловић, Археолошки институт, Београд

Др Селена Витезовић, Археолошки институт, Београд

Др Дејан Радичевић, Филозофски факултет, Београд

Мр Адам Црнобрња, Народни музеј, Београд

Приредили: Војислав Филиповић и Драгана Антоновић

Издавач: Српско археолошко друштво, Београд и Музеј Понишавља Пирот

За издавача: Драгана Антоновић и Саша Јовановић

Штампа: Пи-прес

Тираж: 200

Бесплатан примерак

ISBN 978-86-80094-01-4

XXXVIII скупштина и годишњи скуп Српског археолошког друштва финансиран је средствима Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије и Општине Пирот

ЧЕТВРТАК 4. ЈУН 2015.

- од 10h Пријављивање учесника, **ДОМ КУЛТУРЕ**, Српских владара 77, Уплата обавезне котизације од 2.000 дин. за учеснике који нису чланови САД и 1.500 дин. за заједничку вечеру, преузимање штампаног материјала
- 12h **Свечано отварање скупа - САЛА ДОМА КУЛТУРЕ**
Поздравна реч:
мр Владан Васић, председник Општине
Саша Јовановић, директор, Музеј Понишавља Пирот
др Драгана Антоновић, председница САД
Отварање изложбе о археологији Бугарске - *Галерија Чедомир Крстић*
Коктел
- 13h Археологија Бугарске
- 14.30h Археологија Пирота и околине и Археологија на Коридору 10 – источни крак
- 15.30h **Отварање сталне поставке Музеја Понишавља у Пиротском граду,**
- 16.00 Пауза
- 18–21h **Рад по секцијама и сесијама**
- 21h **Посета Конаку Малог Ристе - дружење у дворишту музеја**

АРХЕОЛОГИЈА БУГАРСКЕ

13h - Дом културе

S. Alexandrov, ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT PRAEHISTORIC SITES IN WESTERN BULGARIA IN THE 21ST CENTURY

Z. Dimitrov, ARCHAEOLOGICAL STUDIES ON ROMAN AND BYZANTINE SITES IN PRESENT-DAY WESTERN BULGARIA

S. Goryanova, THE BULGARIAN MEDIEVAL ARCHAEOLOGY IN 2010–2015: SCIENTIFIC ISSUES, TASKS AND RESULTS

**АРХЕОЛОГИЈА ПИРОТА И ОКОЛИНЕ И АРХЕОЛОГИЈА
НА КОРИДОРУ 10 – ИСТОЧНИ КРАК**

14,30h - Дом културе

Т. Пешић, НЕОЛИТ И ЕНЕОЛИТ У ПОНИШАВЉУ И ЛУЖНИЦИ

А. Манић, БРОНЗАНО И ГВОЗДЕНО ДОБА У ПОНИШАВЉУ И ЛУЖНИЦИ

П. Пејић, М. Живковић, ПИРОТСКИ КРАЈ У АНТИЧКО ДОБА

Б. Васов, А. Петровић, РАНОВИЗАНТИЈСКИ И РАНОСРЕДЊО-ВЕКОВНИ ПЕРИОД

К. Лазаревић, М. Илић, ПИРОТСКИ КРАЈ У ПОЗНОМ СРЕДЊЕМ ВЕКУ У СВЕТЛУ АРХЕОЛОШКИХ ИСТРАЖИВАЊА

М. Лазић, АРХЕОЛОШКО РЕКОГНОСЦИРАЊЕ ТРАСЕ АУТОПУТА Е–80 И ТЕРИТОРИЈЕ ПРОСТОРНОГ ПЛАНА КОРИДОРА ОД НИША ДО ГРАНИЦЕ БУГАРСКЕ

М. Лазић, ЗАШТИТНО АРХЕОЛОШКО ИСКОПАВАЊЕ НАЛАЗИШТА НА ТРАСИ АУТОПУТА Е–80 (ДЕОНИЦА ПИРОТ – ДИМИТРОВГРАД): СЕЛИШТЕ, МАЛО КАЛЕ И ОБРЕНОВАЦ

М. Ружић, М. Лазић, ЗАШТИТНО АРХЕОЛОШКО ИСКОПАВАЊЕ НАЛАЗИШТА НА ТРАСИ АУТОПУТА Е–80 (ДЕОНИЦА

ЦРВЕНА РЕКА – ЊИФЛИК): РИМСКИ МОСТ, ГЛАДНО ПОЉЕ,
ЛАТИНСКО ГРОБИШТЕ И СЛАТИНА

М. Лазић, ЗАШТИТНО АРХЕОЛОШКО ИСКОПАВАЊЕ НА-
ЛАЗИШТА *ПОЉЕ* (ГЛОГОВАЦ) НА ТРАСИ АУТОПУТА Е-80
(ДЕОНИЦА ПРОСЕК – ЦРВЕНА РЕКА)

П. Пејић, ЛОКАЛИТЕТ ЧЕСМА – ГОРЊЕ ПОЉЕ У ЦРНО-
КЛИШТУ

М. Ђорђевић, М. Бунарџић, М. Благојевић, ЗАШТИТНА АРХЕ-
ОЛОШКА ИСКОПАВАЊА И ИСТРАЖИВАЊА КОРИДОР 10
АУТОПУТ Е 80 (НИШ – БУГАРСКА ГРАНИЦА)

П. Пејић, ЛОКАЛИТЕТ САРЛАХ ЈУГ – ЈУЖНА СТРАНА САР-
ЛАХА У ПИРОТУ

П. Пејић, ЛОКАЛИТЕТ ТРИ КРСТА - САРЛАХ СЕВЕР (СЕВЕР-
НА СТРАНА САРЛАХА) У ПИРОТУ

СЕКЦИЈА ЗА ПРАИСТОРИЈСКУ АРХЕОЛОГИЈУ

(секција, В. Филиповић)

18h - Дом културе

В. Николов, К. Бъчваров, НЕОЛИТСКО НАСЕЉЕ КОД МУРСА-
ЛЕВА, ЈУГОЗАПАДНА БУГАРСКА

К. Бъчваров, Н. Тодорова, Г. Кацаров, В. Петрова, ПРА- И ПРО-
ТОИСТОРИЈСКА НАСЕЉА КОД СЕЛА НОВА НАДЕЖДА,
ГОРЊА ТРАКИЈА

О. Перић, ФУНКЦИЈА НЕОЛИТСКЕ СЛИКАНЕ ГРНЧАРИЈЕ:
АНАЛИЗА ТРАГОВА УПОТРЕБЕ СЛИКАНЕ ГРНЧАРИЈЕ СА
НАЛАЗИШТА ГРАД-СТАРЧЕВО

Ј. Пендић, М. Алексић, Н. Тасић, 3D ФОТОГРАМЕТРИЈА И
КОМПЈУТЕРСКА ВИЗУАЛИЗАЦИЈА У АРХЕОЛОШКОЈ МЕ-
ТОДОЛОГИЈИ

N. Jončić, FROM 3D MODELS TO 2D DOCUMENTATION: PRESENTATION, PRESERVATION AND RETRIEVAL OF CULTURAL HERITAGE

D. Lucian Buzea, S. Gheorghe, NEW ARCHAEOLOGICAL AND RADIOCARBON DATA FROM THE PĂULENI-CIUC (CIOMORTAN)–“DÂMBUL CETĂȚII” AENEOLITHIC (CUCUTENI-ARIUȘD) SITE, HARGHITA COUNTY, ROMANIA

19-19,30h Дискусија / Discussion

Н. Мирковић-Марић, М. Марић, Ј. Милашиновић, Д. Јовановић, Б. Молој, Ј. Пендић, ПРОЈЕКАТ РЕВИЗИОНИХ АРХЕОЛОШКИХ ИСТРАЖИВАЊА ЛОКАЛИТЕТА ГРАДИШТЕ У ИЂОШУ, КИКИНДА

Д. Јовановић, Ј. Пендић, РЕВИЗИОНА ИСТРАЖИВАЊА ЛОКАЛИТЕТА ВАТИН – БЕЛА БАРА/ РЕЗУЛТАТИ ГЕОФИЗИЧКЕ ПРОСПЕКЦИЈЕ

Д. Јовановић, Б. Молој, Ј. Милашиновић, Н. Мирковић-Марић, М. Марић, Ј. Пендић, ПРОЈЕКАТ РЕВИЗИОНИХ АРХЕОЛОШКИХ ИСТРАЖИВАЊА ЛОКАЛИТЕТА ГРАДИШТЕ У ИЂОШУ, КИКИНДА/ НАСЕЉЕ КАСНОГ БРОНЗАНОГ ДОБА

И. Јовановић, НАСЕЉА И НЕКРОПОЛЕ БРОНЗАНОГ ДОБА НА ТЕРИТОРИЈИ БОРА И ОКОЛИНЕ

Г. Чађеновић, ПРАИСТОРИЈСКИ НАЛАЗИ НА ЛОКАЛИТЕТУ МАСКАРЕ

М. Јевтић, НОВА ГРУПА БАСАРАБИ И ФЕРИЋИЛЕ НАЛАЗА У СРБИЈИ – ОСТАВА РАНИХ ГВОЗДЕНИХ ПРЕДМЕТА СА МИРОЧА

В. Филиповић, Д. Милановић, П. Милојевић, ДВА БРОНЗАНА МАЧА ИЗ ОКОЛИНЕ АЛЕКСИНЦА

20,30-21h Дискусија / Discussion

**СЕКЦИЈА ЗА КЛАСИЧНУ АРХЕОЛОГИЈУ И СЕКЦИЈА
ЗА СРЕДЊОВЕКОВНУ АРХЕОЛОГИЈУ**

(секције, А. Црнобрња и Д. Радичевић)

18h - Дом културе

Д. Милановић, З. Митић, П. Милојевић, АНТИЧКА ДВОКОЛИЦА СА ЛОКАЛИТЕТА МАЋИЛКА КОД ПИРОТА

М. Марић, НОВА ИСТРАЖИВАЊА КАСНЕ АНТИКЕ НА ПАДИНАМА ГОЧА

А.Н. Црнобрња, *METALLA ET TERRITORIUM METALLI* - КОСМАЈСКИ РУДНИЦИ И ПРОБЛЕМ РАЗГРАНИЧЕЊА УЖЕ И ШИРЕ РУДНИЧКЕ ОБЛАСТИ

С. Петковић, ЗАШТИТНА АРХЕОЛОШКА ИСКОПАВАЊА НА ЛОКАЛИТЕТУ БЕГОВ МОСТ-СТАНИЧЕЊЕ НА ТРАСИ АУТОПУТА Е80, КОРИДОР 10-ИСТОЧНИ КРАК

Д. Рашковић, СКУПНИ НАЛАЗ-ОСТАВА РИМСКОГ НОВЦА НА ЛОКАЛИТЕТУ ВИСИНСКОГ УТВРЂЕЊА УКОСА У ГРАД СТАЛАЋУ

19-19,30h Дискусија / Discussion

Н. Мирковић-Марић, ПРИЛОГ ПРОУЧАВАЊУ КЕРАМИЧКИХ ЛАМПИ СА КАСНОАНТИЧКОГ И РАНОВИЗАНТИЈСКОГ СРЕДЊЕДУНАВСКОГ ЛИМЕСА

Д. Медин, КРАТАК ИСТОРИЈАТ ИСТРАЖИВАЊА АНТИЧКОГ НАСЉЕЂА У БОКИ КОТОРСКОЈ И ОКРУЖЕЊУ ОД РЕНЕСАНСЕ ДО 1918. ГОДИНЕ

Б. Племић, ЈЕДАН КАСНОАНТИЧКИ ЖИЖАК ИЗ СИНГИДУНУМА

Х. Талевски, ПРИЛОГ ЗА ХРОНОЛОГИЈУ И РАЗВОЈ ФОРТИФИКАЦИЈЕ УТВРЂЕЊА МАРКОВИ КУЛИ, ВОДНО – СКОПЈЕ

М. Бугар, СРЕДЊОВЕКОВНИ СЛОЈЕВИ СА ЛОКАЛИТЕТА БЕДЕМ - РЕЗУЛТАТИ АРХЕОЛОШКЕ КАМПАЊЕ 2013. И 2014.

М. Вујовић, ДВА ПРИВЕСКА ИЗ СРЕДЊЕВЕКОВНОГ БЕОГРАДА

C. Beldiman, D.-M. Sztancs, S. Gridan, BOW AND BONE ARROWHEADS IN THE MIDDLE AGES. SOME EVIDENCE REGARDING THE HUNTING IN THE SOUTH-EASTERN TRANSYLVANIAN ENDOKARST

20,30-21h **Дискусија / Discussion**

**СЕСИЈА: ЕКСПЛОАТАЦИЈА СИРОВИНА,
РАЗМЕНА И ТРГОВИНА У ПРАИСТОРИЈИ**

(сесија, С. Витезовић, Д. Антоновић)

18h - Дом културе

С. Витезовић, Д. Антоновић, ЕКСПЛОАТАЦИЈА СИРОВИНА, РАЗМЕНА И ТРГОВИНА У ПРАИСТОРИЈИ – НЕКИ ПРОБЛЕМИ ПРОУЧАВАЊА

Д. Антоновић, СИСТЕМ НАБАВЉАЊА КАМЕНИХ СИРОВИНА У НЕОЛИТУ И РАНОМ ЕНЕОЛИТУ СРБИЈЕ

М. Лопичић, ЕСТЕТСКИ АТРИБУТИ ПРИ ОПИСУ КАМЕНИХ СИРОВИНА ЗА ОКРЕСИВАЊЕ

С. Витезовић, НАБАВКА И РАСПОЛАГАЊЕ КОШТАНИМ СИРОВИНАМА У РАНОМ И СРЕДЊЕМ НЕОЛИТУ БАЛКАНА

V. Krištofić, ALATKE OD ROGA S NALAZIŠTA JAKOVO-KORMADIN IZ ZBIRKE ARHEOLOŠKOG MUZEJA U ZAGREBU

19h **Дискусија / Discussion**

D.-M. Sztancs, C. Beldiman, SKELETAL MATERIAL ARTEFACTS AS PRESTIGE GOODS. AENEOLITHIC HOARD FROM CÂLNIC, ROMANIA

И. Атанасова, ЕНЕОЛИТСКО СВЕТИЛИШТЕ – СПАНЧЕВО: РЕСУРСИ, ЕКСПЛОАТАЦИЈА, ДИСТРИБУЦИЈА, ТЕХНОЛОГИЈА, ДРУШТВЕНИ СТАТУС

Д. Филиповић, ВИШЕ ОД ХРАНЕ: БИЉКЕ КАО СИРОВИНА НА ПРАИСТОРИЈСКИМ ЛОКАЛИТЕТИМА СРБИЈЕ

И. Вранић, МАТЕРИЈАЛНА КУЛТУРА КАО ИНДИКАТОР ТРГОВИНЕ И РАЗМЕНЕ У ГВОЗДЕНОМ ДОБУ НА БАЛКАНУ: ПРИМЕР ЛОКАЛИТЕТА „КАЛЕ“ У КРШЕВИЦИ

20,30-21h **Дискусија / Discussion**

ПЕТАК 5. ЈУН 2014.

9–12h **Рад по секцијама и сесијама**

СЕКЦИЈА ЗА ПАЛЕОЛИТ И МЕЗОЛИТ

Problems of identification and interpretation of Palaeolithic open-air sites in South East Europe

(секција, Д. Михаиловић)

9-12h - Дом културе

S.L. Kuhn, OPEN AIR PALEOLITHIC RECORDS- LESSONS FROM THE SURVEY OF GÖLLÜ DAĞ, CENTRAL ANATOLIA (TURKEY)

B. Dinçer, THE PALEOLITHIC OF NW ANATOLIA AND EASTERN THRACE

T. Carter, D. Contreras, S. Doyle, D. Mihailović, T. Moutsiou, THE STÉLIDA NAXOS ARCHAEOLOGICAL PROJECT: EARLY HUMANS IN THE AEGEAN

W. Chu, D. Mihailovic, T. Hauck, J. Richter, PRELIMINARY RESULTS OF NEW EXCAVATIONS AT THE UPPER PALAEOLITHIC SITE OF CRVENKA-AT (SERBIA)

E. Heffter, IN PLAIN SIGHT: THE UTILITY OF LITHIC SURFACE SCATTERS IN PALEOLITHIC RESEARCH

D. Mihailović, V. Dimić, J. Borović-Dimić, A SURVEY OF PALAEOLITHIC SITES IN THE WESTERN MORAVA VALLEY

J. Šarić, KREMENAC NEAR RUJNIK – AN OPEN SPACE
PALAEOLITHIC SITE

Дискусија / Discussion

СЕКЦИЈА ЗА БИОАРХЕОЛОГИЈУ
(секција, Н. Миладиновић-Радмиловић)
9-12h - Дом културе

М. Кречковић, ИСХРАНА У ЂЕРДАПУ (9500–5000. ГОДИНА
ПРЕ Н. Е.): РЕЗУЛТАТИ ФУНКЦИОНАЛНЕ КРАНИОМЕТРИЈЕ

Н. Миладиновић-Радмиловић, Д. Вуловић, *OSTEOCHONDRITIS
DISSECANS* – УЧЕСТАЛОСТ И ДИСТРИБУЦИЈА КОД СТА-
НОВНИКА АНТИЧКОГ СИРМИЈУМА

С. Величковић, Т. Павловић, Д. Ђонић, ДИФЕРЕНЦИЈАЛНА
ДИЈАГНОЗА ПРОМЕНА НА ЛОБАЊАМА СА СРЕДЊОВЕ-
КОВНЕ НЕКРОПОЛЕ СВ. ПАНТЕЛЕЈМОНА У НИШУ

Д. Вуловић, Н. Миладиновић-Радмиловић, СЛУЧАЈЕВИ
PATELLA VİPARTITA И *OS ACROMIALE* ИЗ СРЕМСКЕ МИТРО-
ВИЦЕ (*SIRMIUM*)

С. Пуиу, П. Миловановић, ЗНАЦИ АНЕМИЈЕ НА СКЕЛЕТНИМ
ОСТАЦИМА

Дискусија / Discussion

М. Пејовић, П. Миленковић, ПОСЛЕДИЦЕ ГУБИТКА ЗУБА –
МОРФОЛОШКЕ И ДИМЕНЗИОНАЛНЕ ПРОМЕНЕ АЛВЕО-
ЛАРНОГ НАСТАВКА

Т. Павловић, Ђ. Антонијевић, УПОТРЕБА МИКРО КОМПЈУТЕ-
РИЗОВАНЕ ТОМОГРАФИЈЕ У БИОАРХЕОЛОШКИМ ИСТРА-
ЖИВАЊИМА

Ј. Herrerín, Н. Шаркић, РИТУАЛНО УБИСТВО ДВЕ ИНДИВИДУЕ ПРОНАЂЕНЕ НА ЛОКАЛИТЕТУ *CERRO DE LAS CABEZAS* (ШПАНИЈА), III–II ВЕК П.Н.Е.

М. Велова-Граорковска, СЛУЧАЈ НАСИЛНЕ КРАНИЈАЛНЕ ТРАУМЕ КОД ЈЕДНОГ СКЕЛЕТА СА ИСТОЧНЕ НЕКРОПОЛЕ СКУПИ

С. Петковић, Ј. Булатовић, Д. Бизјак, ЈЕДНА ЗАНИМЉИВА САХРАНА СА НЕКРОПОЛЕ СЛОГ У РАВНИ

Дискусија / Discussion

Ђ. Обрадовић, НАЛАЗ СКЛАДИШТА ИЗ КАСНОНЕОЛИТСКОГ НАСЕЉА У СЕЛЕВЦУ: АНАЛИЗА КОНТЕКСТА И САДРЖАЈА

Т. Ророва, FROM CEREALS TO BREAD

Д. Филиповић, В. Бикић, БИЉНИ ОСТАЦИ ИЗ МАНАСТИРА СТУДЕНИЦЕ

Ј. Булатовић, Н. Тасић, М. Марић, К. Пенезић, Д. Филиповић, М. Игњатовић, А. Bayliss, СКЕЛЕТ КОЊА ИЗ ПОСТ-НЕОЛИТСКОГ СЛОЈА НА НАЛАЗИШТУ ВИНЧА-БЕЛО БРДО

И. Стојановић, ЖИВОТИЊСКИ ОСТАЦИ ИЗ ЈАМЕ СА ВИНЧАНСКОГ НАЛАЗИШТА БЕЛОВОДЕ

С. Витезовић, НЕОЛИТСКЕ КОШТАНЕ УДИЦЕ (НА ПРИМЕРУ ЗБИРКЕ СА ГОМОЛАВЕ ИЗ ЗАВИЧАЈНОГ МУЗЕЈА У РУМИ)

Дискусија / Discussion

12h **Одржавање XXXVIII изборне Скупштине САД**

14h Пауза

16–18h **Рад по секцијама и сесијама**

СЕКЦИЈА ЗА БИОАРХЕОЛОГИЈУ
СЕСИЈА: МАРКЕРИ ОКУПАЦИОНОГ СТРЕСА КАО
ПОКАЗАТЕЉИ СОЦИЈАЛНИХ, ЕКОНОМСКИХ И ПОЛНИХ
РАЗЛИКА У ДРУШТВУ

(сесија, К. Ђукић, Н. Миладиновић-Радмиловић)

16-19h - Дом културе

А. Јановић, МОГУЋНОСТ ПРОЦЕНЕ СТАЊА ФУНКЦИЈЕ ЖВАКАЊА НА ОСНОВУ СПОЉАШЊЕ И УНУТРАШЊЕ МОРФОЛОГИЈЕ КОСТИЈУ ЛИЦА ИНДИВИДУА ИЗ АРХЕОЛОШКИХ НАЛАЗИШТА

Ђ. Антонијевић, К. Зелић Михајловић, АТРИЦИЈА И АБРАЗИЈА ЗУБА И ЊИХОВО ПОТЕНЦИЈАЛНО ТУМАЧЕЊЕ У АРХЕОЛОШКЕ СВРХЕ

К. Ђукић, ИСТРАЖИВАЊЕ ПОКАЗАТЕЉА МИШИЋНЕ АКТИВНОСТИ НА ОСТЕОЛОШКОМ МАТЕРИЈАЛУ СА АВАРСКЕ НЕКРОПОЛЕ ЧИК

Дискусија / Discussion

П. Миленковић, К. Ђукић, ЕНТЕЗОПАТИЈЕ КАО ПОКАЗАТЕЉИ МИШИЋНЕ АКТИВНОСТИ

С. Петковић, МОГУЋИ УЗРОЦИ ПОЈАВЕ МАРКЕРА ОКУПАЦИОНОГ СТРЕСА НА ОСТЕОЛОШКИМ ОСТАЦИМА ИНДИВИДУА ИЗ ВОЈНИЧКЕ ПОПУЛАЦИЈЕ У РИМСКОМ ПЕРИОДУ

Т. Павловић, ОГРАНИЧЕЊА И МОГУЋНОСТИ ИСТРАЖИВАЊА МАРКЕРА ОКУПАЦИОНОГ СТРЕСА У ЦИЉУ ПРОУЧАВАЊА ФИЗИЧКИХ АКТИВНОСТИ У ПРОШЛОСТИ

Дискусија / Discussion

**СЕСИЈА: УПОТРЕБА И ЗНАЧЕЊЕ ТЕРМИНА
У ПРАИСТОРИЈСКОЈ АРХЕОЛОГИЈИ**
- КАДА КАЖЕМ _____, МИСЛИМ НА _____ . -
(сесија, Балабан Радмила, Лопичић Милица, Ћосић Наталија)
16-19h - Дом културе

Р. Балабан, М. Лопичић, Н. Ћосић, ТЕРМИНОЛОШКИ ПРОБЛЕМИ И ПЕРСПЕКТИВЕ У ПРАИСТОРИЈСКОЈ АРХЕОЛОГИЈИ

Ј. Vuković, MORFOLOGIJA I TERMINOLOGIJA: PROBLEM DEFINISANJA OBLIKA KERAMIČKIH POSUDA U PRAISTORIJSKOJ ARHEOLOGIJI

В. Živković, М. Živković, ENGLESKO-SRPSKI REČNIK KONZERVACIJE ARHEOLOŠKE KERAMIKE

Ј. Шарић, КВАРЦ НИЈЕ ИСТО ШТО И КВАРЦИТ

В. Dimić, TERMINOLOŠKI PROBLEMI, RAZUMEVANJE I INTERPRETACIJA TEHNOLOŠKOG PROCESA U STUDIJAMA GLAČANOG I ABRAZIVNOG KAMENOG ORUĐA

С. Витезовић, ПРОБЛЕМИ ТЕРМИНОЛОГИЈЕ У АНАЛИЗИ ПРАИСТОРИЈСКИХ КОШТАНИХ ИНДУСТРИЈА

Дискусија / Discussion

**СЕСИЈА: *TIMOR MORTIS ET LEMURES* - СТРАХ
ОД ПОКОЈНИКА И МАГИЈСКО-РЕЛИГИЈСКИ
РИТУАЛИ У ЗАГРОБНОМ КУЛТУ**
(сесија, Ј. Цвијетић)
16-19h - Дом културе

В. Филиповић, РЕЛИГИЈСКИ АСПЕКТИ ПОЈАВЕ ПЕЋИ У ПРАИСТОРИЈСКИМ ХУМКАМА НА ТЕРИТОРИЈИ ЗАПАДНЕ СРБИЈЕ

А. Папазовска, КРЕМИРАЊЕТО КАКО ПОГРЕБЕН РИТУАЛ ВО ПРЕОДНИОТ ПЕРИОД ОД БРОНЗЕНО ВО ЖЕЛЕЗНО ВРЕМЕ

Ј.Љ. Цвијетић, МАГИЈСКО-РЕЛИГИЈСКИ ОБРЕДИ У ЗАГРОБНОМ КУЛТУ НА ПРИМЕРУ РИМСКИХ НЕКРОПОЛА У ЈУГОИСТОЧНОЈ ДАЛМАЦИЈИ

Д. Радичевић, НЕКОЛИКО НЕУОБИЧАЈЕНИХ САХРАНА НА КАСНОАНТИЧКОЈ НЕКРОПОЛИ У ЧАЧКУ

Л. Ковачева, УПОТРЕБА АМАЈЛИЈЕ У МАГИЈСКЕ И ЛЕКОВИТЕ СВРХЕ У АНТИЦИ СА ОСВРТОМ НА ЊИХОВО ТУМАЧЕЊЕ ДАНАС У РЕПУБЛИЦИ МАКЕДОНИЈИ

Ј. Васић Деримановић, Н. Адамовић, ДВОЈНИ ГРОБ И СЛУЧАЈНИ НАЛАЗИ АНТИЧКОГ ПЕРИОДА ИЗ РИТОПЕКА

Дискусија / Discussion

18h **Обилазак Пирота и античког Туреса**

20h Заједничка вечера у ресторану *Боби панорама*

СУБОТА 6. ЈУН

Екскурзија у Софију

8h **Полазак у Софију**

11h Долазак у Софију, посета Археолошком музеју, обилазак археолошких споменика у граду, ручак, шетња.

17h **Полазак из Софије**

ИЗВЕШТАЈ О РАДУ УПРАВНОГ ОДБОРА САД ЗА ПЕРИОД ОД ЈУНА 2011. ДО ЈУНА 2015. ГОДИНЕ

Управни одбор Српског археолошког друштва у саставу др Драгана Антоновић, председница, др Дубравка Николић, потпредседница, мр Војислав Филиповић, секретар, чланови одбора др Емина Зечевић, Гордана Гаврић, мр Адам Црнобрња и др Ђорђе Јанковић, уредник Гласника САД, започео је свој мандат пре четири године са великим бројем идеја шта би било добро да се уради у Друштву, које активности треба покренути и које досадашње треба интензивирати. Након свог мандатног периода свесни смо да многе од тих замисли нисмо реализовали, али само зато што нам је план био преамбициозан за наше услове. У овим кризним временима када је доведен у питање и опстанак великих институција културе и науке, Српско археолошко друштво је опстало, постало активније па чак мало и ојачало у односу на неке претходне године и падове с краја 20. и почетка 21. века. Нажалост, Српско археолошко друштво још увек не може да достигне ниво организованости и јачину које је имало седамдесетих и осамдесетих година прошлог века, када су у рад Друштва биле укључене колеге из свих институција у земљи које се баве археологијом, али исто тако и саме институције као што су Филозофски факултет у Београду, Археолошки институт, Народни музеј у Београду и други. Данас су у рад Друштва укључени бројни млади дипломирани археолози који још нису или су тек започели своју радну каријеру, као и докторанти са Филозофског, Стоматолошког и Медицинског факултета који ће, надамо се, остати исто тако активни и када нађу свој стални пословни ангажман у археологији.

Као први задатак на почетку свог мандата Управни одбор Српског археолошког друштва је себи одредио да ојача финансијско стање Друштва. Прве године рада садашње управе обележило је потпуно одсуство финансијског прилива из надлежних министарстава, па је Друштво своју најпрепознатљивију, па можда и најважнију активност, издавање Гласника САД, финансирало

из сопствених средстава прикупљањем чланарина, али и уз помоћ неколико институција културе из Србије (Завод за заштиту споменика културе Краљево, Завод за заштиту споменика културе Ваљево, Народни музеј из Кикинде и Музеј Крајине из Неготина). Недостатак буџетског финансирања је имало за последицу да излажење Гласника САД и данас касни за годину дана (последњи број који је изашао крајем 2014. године је Гласник САД 29 за 2013. годину, а Гласник САД 30 за 2014. годину је у припреми и изаћи ће тек крајем ове године). Свој мандат Управни одбор завршава у много сигурнијем финансијском стању. Последња два броја Гласника САД излазе захваљујући средствима Министарства културе и информисања Републике Србије, а реферати са годишњих скупова Друштва објављују се, као посебни зборници или у оквиру Гласника САД, уз потпору Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

Од великог броја задатака које је поставио пред себе садашњи Управни одбор САД, један број није реализован из објективних разлога, пре свега зато што се сви послови у Друштву раде волонтерски и што Друштво нема капацитет да би неке замисли довело до реализације (недостатак правне и административне службе). О ономе што је било замишљено, а није остварено, нећемо говорити. Овом приликом поменућемо само позитивне резултате садашњег Управног одбора.

Организована су четири годишња скупа која не би била тако успешна без великог залагања домаћина: 2012. Завода за заштиту споменика културе Ваљево, 2013. Музеја Војводине у Новом Саду, 2014. Завода за заштиту споменика културе Крагујевац и 2015. Музеја Понишавља из Пирота. У Новом Саду 2013. године Друштво је радно обележило 130 година свог постојања великим скупом на коме је учествовао знатан број археолога из Србије, Црне Горе, Македоније, Грчке, Бугарске, Босне и Херцеговине, Хрватске, Велике Британије и Сједињених Америчких Држава.

Упркос хроничном недостатку финансијских средстава Српско археолошко друштво може да се похвали повећаном издавачком

делатношћу у претходном периоду. Изашла су четири тематска зборника у којима су објављени радови излагани на годишњим скуповина САД. Године 2013. изашли су зборници *Резултати нових археолошких истраживања у северозападној Србији и суседним територијама; Симпозијум, Српско археолошко друштво, Ваљево 24-26. мај 2012. године*, (уредници Р. Арсић, В. Филиповић, Д. Антоновић), као заједничко издање Завода за заштиту споменика културе из Ваљева и Српског археолошког друштва и *Bioarheologija na Balkanu: bilans i perspektive* (уреднице Наташа Миладиновић-Радмиловић и Селена Витезовић) као заједничко издање Српског археолошког друштва и Блага Сирмијума из Сремске Митровице. Следеће, 2014. године изашла су још два зборника: *Archaeotechnology: Studying Technology from Prehistory to the Middle Ages* (уреднице Селена Витезовић и Драгана Антоновић) и *Palaeolithic and Mesolithic Research in the Central Balkans*, (уредник Душан Михаиловић). Исте године објављена је и монографија Душана Михаиловића *Paleolit na centralnom Balkanu: kulturne promene i populaciona kretanja*.

Као струковно удружење Српско археолошко друштво је било активно и када је реч о уништавању археолошке баштине ископавањима аматера и ловаца на антиквитете, што представља велики проблем српске археологије. Да би се томе стало на пут Српско археолошко друштво је, крајем марта 2014, послало предлог и молбу Народном музеју у Београду да, као централна музејска институција и институција за заштиту покретног археолошког наслеђа упути допис Министарству унутрашњих послова Републике Србије у коме би се затражило да све полицијске управе буду обавештене о незаконитим странама рада удружења „Архео-аматери Србије“ као и њихове „чуварске службе“, али исто тако да о овом проблему упозна и територијално надлежне музеје и замоли их да дописом обавесте локалне полицијске управе о незаконитим странама рада удружења „Архео-аматери Србије“. Народни музеј у Београду је након тога упутио дописе Министарству унутрашњих послова и територијално надлежним музејима широм Србије.

Поводом изградње подземних гаража у центру Београда, а посебно оне на Студентском тргу, које ће се градити на археолошким локалитетима, неколико водећих институција у области археологије (Народни музеј у Београду, Одељење за археологију Филозофског факултета у Београду, Археолошки институт, Друштво конзерватора Србије, ICOM Србија и ICOMOS Србија) је на иницијативу Српског археолошког друштва заједнички уложило примедбе на пројекат изградње, што је Скупштина града Београда и усвојила.

Проблему уништавања археолошке баштине посвећена је посебна пажња на засебној тематској сесији на 37. Годишњем скупу у Крагујевцу. Ту су изнети многобројни случајеви девастирања археолошких локалитета, као и предлози како Друштво може да допринесе да се тај проблем умањи. Многи од ових предлога чекају на своју реализацију, а неки од радова који су били презентовани на поменутој сесији биће објављени у Гласнику САД 30.

Друштво је активно пратило јавну расправу о закону о култури и уложило више предлога и примедби на Нацрт закона о изменама и допунама закона о култури. Такође, представници Управног одбора САД, као једне од организација цивилног друштва, су марта 2014. године узели учешће на скупу „Увод у процес преговора о приступању Европској унији и улога цивилног друштва – преговарачка поглавља 25 (наука и истраживање) и 26 (образовање и култура)“ у организацији Канцеларије за сарадњу са цивилним друштвом Владе Републике Србије.

Српско археолошко друштво се 2011. године пререгистровало у Агенцији за привредне регистре, што је био услов за конкурисање за буџетска средства преко конкурса надлежних министарстава. Исте године Друштво је добило статус репрезентативног удружења у култури за територију Републике Србије (Службени гласник РС, бр. 82/11).

И на крају, Управни одбор Српског археолошког друштва се захваљује свим члановима Друштва који су нам указали поверење и пружали подршку у протеклом периоду. Такође, захваљујемо

се домаћинима годишњих скупова у Краљеву – Заводу за заштиту споменика културе и Народном музеју, у Ваљеву – Заводу за заштиту споменика културе, у Новом Саду – Музеју Војводине, у Крагујевцу – Заводу за заштиту споменика културе и у Пироту – Музеју Понишавља.

Управни одбор
Српског археолошког друштва

**ИЗВЕШТАЈ О ФИНАНСИЈСКОМ ПОСЛОВАЊУ
СРПСКОГ АРХЕОЛОШКОГ ДРУШТВА**

За период од 1.1. до 31.12.2014. године

Приходи:

Општина Жабалъ.....	200.000,00
Министарство културе.....	377.312,00
Министарство просвете и науке.....	150.000,00
АП Војводина.....	470.000,00
Приходи од камате.....	388,79
Позитивне курсне разлике.....	2.594,91
Чланарине	170.800,00
Котизације	208.850,10

Укупно 1.579.945,80

Расходи:

Канцеларијски материјал.....	370,00
Штампа „Гласник САД“.....	246.398,40
Штампа рекламног материјала.....	99.676,80
Банкарска провизија.....	9.541,70
Путне дневнице.....	670.000,00
Ауторски хонорари.....	215.375,36
Превоз.....	69.200,00
Остали ситни трошкови.....	20.900,54

Укупно.....1.331.462,80

Неустрошена средства из 2014.....248.483,00

Пренета из 2013. ....14.647,59

Подносилац извештаја
Маја Јовановић

**ОДБРАЊЕНИ РАДОВИ НА ОДЕЉЕЊУ ЗА
АРХЕОЛОГИЈУ ФИЛОЗОФСКОГ ФАКУЛТЕТА
У БЕОГРАДУ У 2014. ГОДИНИ**

ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

- Саша Реџић - *Римске појасне гарнитуре на тлу Србије од I до IV века*
- Емина Зечевић - *Немањине цркве у Топлици у светлу археолошких истраживања*
- Иван Бугарски - *Археологија Авара у Србији*

МАСТЕР СТУДИЈЕ

- Александар Сајдл - *Каролински налази на Западном Балкану*
- Небојша Димитријевић - *Утицај климатских промена на друштвено-економске процесе током касног неолита на простору централног и источног Балкана: методолошка и теоријска перспектива*
- Игор Марјановић - *Остаци мачака из римских градова Виминацијума и Сирмијума*
- Ивана Косановић - *Епиграфске формуле на римском накиту и појасним гарнитурама са територије Србије*
- Милица Митић - *Жене и лимес: накит у римским утврђењима на Бердапу*
- Срђан Ракоњац - *Град и друштво на Леванту током II миленијума п.н.е.*
- Вања Жигић - *Римско наоружање и војна опрема у Босни и Херцеговини*

ДИПЛОМСКИ И ЗАВРШНИ РАДОВИ

- Александар Ивановић - *Оловна икона „Подунавских коњаника“ из Народног музеја у Ваљеву*

- Драгица Бизјак - *Раст и здравствени статус деце у касној антици и средњем веку: некропола Слог у Равни код Књажевица*
- Ана Ђикић - *Келти у Славонији и питање границе између Скордиска и Тауриска*
- Катарина Хегнер - *Стабилни изотопи у археологији*
- Љиљана Костић - *Сахрањивање под тумулима у југозападној Србији током старијег гвозденог доба*
- Небојша Љубојевић - *Насеља млађег гвозденог доба у Срему и проблем насељавања Великих Скордиска*
- Жељка Миленковић - *Керамички предмети претпостављене култне намене у култури Дубовац-Жуто Брдо*
- Петар Милојевић - *Рекогносцирање потенцијалних палеолитских налазишта на подручју Сокобањске котлине и њене ближе околине*
- Катарина Николић - *Домаћа мачка у старом Египту*
- Веда Николић - *Анализа остеолошког материјала са локалитета Чичови*
- Владимир Николић - *Касноантичко офанзивно наоружање из римских провинција на тлу Србије*
- Невена Павловић - *Бронзани украси и елементи ношње у западносрпској варијанти ватинске културе*
- Јелена Раичевић - *Архетанатологија у проучавању погребних обичаја на мезолитском локалитету Власац*
- Јелена Стекић - *Сахрањивање у неолиту централног Балкана*
- Тијана Узуновић - *Сребро у династичком Египту*
- Бранислав Васов - *Ранолатенски налази у српско-хрватском Подунављу*
- Станка Вукојевић - *„Варварски“ налази полихромног стила из времена Велике сеобе народа са територије сјеверноилирских провинција и сусједног Барбарикума*

приредио Ристо Драшковић

37. Скупштина САД, Крагујевац, 10.10.2014. године

Радно председништво: Војислав Филиповић председавајући, Марија Каличанин-Крстић и Бојана Шаренац записничар.

Присутан: 31 члан

Дневни ред:

1. Избор радног председништва
2. Усвајање дневног реда
3. Пријем нових чланова
4. Усвајање записника са 36. Скупштине, одржане у Новом Саду 2013. године
5. Усвајање финансијског извештаја
6. Усвајање извештаја о раду Управног одбора
7. Усвајање извештаја о издавачкој делатности
8. Закључци са сесији Уништавање археолошке баштине у Србији
9. Питања око промене Статута
10. Избор новог домаћина
11. Разно

1. Избор радног председништва

Радно председништво у саставу: Војислав Филиповић председавајући, Марија Каличанин-Крстић и Бојана Шаренац записничар. Једногласно је усвојено.

2. Усвајање дневног реда

Горе предложени дневни ред усвојен је једногласно.

3. Пријем нових чланова

Молбу за пријем у чланство поднели су по први пут: Марко Грковић, Александар Манић, Бојана Шаренац, Ника Стругар, Јелана Васић-Деримановић, Драгана Вуловић, Видан Димић, Наталија Ћосић, Бранислав Стојановић, Драгица Бизјак, Ивана Митровић, Биљана Лучић, Душан Медин и Ивана Самарџић.

Нови чланови примљени су у Друштво једногласно.

4. Усвајање записника са 36. Скупштине, одржане у Новом Саду 2013. године

Записник је усвојен једногласно.

5. Усвајање финансијског извештаја

Наташа Миладиновић-Радмиловић је прочитала финансијски извештај одштампан у информатору.

Финансијски извештај усвојен је једногласно.

6. Усвајање извештаја о раду Управног одбора

Драгана Антоновић, председница Друштва, поднела је извештај о раду Управног одбора у коме је констатовала појачану активност Управног одбора.

Извештај о раду Управног одбора једногласно је усвојен.

7. Усвајање извештаја о издавачкој делатности

Дејан Радичевић известио је да ће Гласник САД бр.29 за 2013. годину бити одштампан до краја године. Прикупљају се радови за бр.30, али је мали одзив те је предложено да се рок за предају радова помери за 1. децембар.

Драгана Антоновић предложила је колегама који су на овогодишњој скупштини излагали презентације на праисториској и биоархеолошкој секције публикују у Гласнику САД без обзира што је изложено на састанку САД. Напоменула је да се застој у издаваштву за сада може толерисати, али ако се он повећа може доћи до падања бодовања Гласника са листе водећег часописа од националног значаја. Указала је на то да је повећан број посебних издања САД: *Биоархеологија на Балкану* са Сесије у Ваљеу 2012. године, *Резултати археолошких истраживања у западној Србији и суседних територија* са Сесије у Ваљеу 2012. године, *Зборник радова археотехнологија* - радови презентовани на Скупу САД у Новом Саду 2013. године. У штампи су два издања Душана Михаиловића: *Зборник радова* (део је презентован на сесији за праисторију у Новом Саду) и монографија *Палеолит на Балкану*.

Извештај о издавачкој делатности усвјен је једногласно.

8. Закључци сесије Уништавање археолошке баштине у Србији

Адам Црнобрња навео је закључке са сесије Уништавање археолошке баштине у Србији:

1. Предлог да САД изађе са захтевом о изузећу јавних набавки приликом археолошких истраживања
2. Постављање представника у телу о доношењу новог закона о културним добрима и осталих закона и подзаконских аката који се тичу археологије

3. Да САД упуту захтев Министарству културе да се преиспитају решења донета за Рас
4. Да САД упуту захтеве Министарству културе да се преиспитају одлуке националних већа у Србији о проглашењу одређених културних добара националних мањина
5. Да САД упуту захтев Уставном суду да се пониште одређене одредбе акта Друштва археоаматера
6. Захтев да се пониште одредбе о забрањеном запошљавању нових кадрова у домену археологије будући да старије колеге одлазе у пензије, а институције нису у могућности да запосле младе археологе
7. Захтев да свака општина има запосленог археолога
8. Иницијатива о ограниченом коришћењу метал детектора.

Поред изнетих закључака Адам Црнобрња нагласио је да постоји потреба о организовању округлог стола са Министарством културе.

Марија Каличанин-Крстић је везано за закључак 7. изнела питање која би институција била иза општинског археолога (у оквиру које институције би он деловао) и које надлежности би имао, јер археолошка ископавања води државна институција. Слободан Велимировић је везано за исти закључак предложио да се размотри могућност о запошљавању археолога у библиотекама у оквиру завичајног музеја где по систематизацији постоји радно место археолога.

Управни одбор ће предузети спровођење донетих закључака о чему ће чланови бити благовремено обавештавани.

Једногласно је усвојено да Управни одбор формулише закључке и проследи члановима САД.

9. Питање око промене Статута

Ђорђе Јанковић покренуо је предлог да се измени Статут због неких ситних недостатака/недоследности. Предложио је да представници секција буду присутни у Управном одбору, да током скупштине буде више заједничког рада, а да секције своје састанке одржавају независно од скупштине како би сви могли учествовати у секцијама и пратити дешавања у свим областима археологије, а не само у специјализованој. Предложио је да Управни Одбор да предлог промене статута, то проследи члановима Друшта како би свако могао да да примедбе које ће се услагласити. Након тога, на наредној скупштини, предлог промене статута био би приказан и стављен на гласање.

Једногласно је усвојено да Управни одбор преузме на себе предлог промене статута.

10. Избор новог домаћина

Предраг Пејић предложио је да се 2015. године Скупштина САД одржи у Пироту након 20 година (1995. године Скупштина је одржана у том граду). Колеге из Софије позвао би да присуствују скупу чиме би се САД упознао са радом археолога из Бугарске.

Емина Зечевић изнела је мишљење да се на тој Скупштини организују тематске сесије без секција које ће своје теме и извештаје разрађивати на јесењим састанцима.

11. Разно

Дејан Радичевић је у испред Средњовековне секције изнео констатацију да је велики број колега отишао у пензију, а на њиховим местима нису примљени млади археолози који чекају на запослење. Те би предлог гласио да се Министарство упозна са тим, да им се скрене пажња на ту чињеницу.

Дејан Радичевић покренуо је и питање о публикацији везаној за Косово и Метохију. Војислав Филиповић одговорио је да се то министарство променило, неки људи су отишли у Министарство за социјална и борачка питања те је потребно да он поново са њима уговори састанак. Иако САД није прошао на конкурс из техничких разлога средства за штампање публикације су одвојена. Обавеза САД била би припрема за штампу, док би превод на француском, руском и енглеском Канцеларија за Косово и Метохију преузело на себе. То је био договор са људима који су сада на другим позицијама. Због овакве ситуације Дејан Радичевић указао је на то да је потребно добити званичан одговор шта се од САД очекује. Војислав Филиповић одговорио је да САД треба написати публикацију, јер је новац за штампање издвојен. На то је Дејан Радичевић сугерисао да је потребан званични договор чиме би се позивало код надлежних институција за ту територију приликом тражења документације. Емина Зечевић нагласила је како постоји публикација из 2013. године *Од праисторије до раног средњег века* на енглеском језику са каталогом састављена где су изнета тумачења која нису у складу са научним открићима. Драгана Антоновић усмерила је размишљања да је Канцеларија за Косово и Метохију заинтересована за туристички водич, а не научне публикације која већ постоји. За то није потребна ни додатна документација ни додатни преговори већ спремљени рукопис. Дејан Радичевић још једном је нагласио да је за било какве активности

потребан званичан договор са Канцеларијом. Остављено је да Управни одбор детаљно разради ово питање.

Војислав Филиповић известио је чланове да 2015. године истичу чланске карте. Слободан Велимировић понудио је да бесплатно уради неколико дизајнерских решења књижица и да за чланове САД изради оно решење које изгласају чланови Друштва.

Председавајући
Војислав Филиповић

Записничар
Бојана Шаренац

РЕЗИМЕИ

АРХЕОЛОГИЈА БУГАРСКЕ

Stefan Alexandrov, NIAM – BAS

ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT PRAEHISTORIC SITES IN WESTERN BULGARIA IN THE 21ST CENTURY

The paper presents a short summery of the results from the archaeological excavations at some important sites dated back from the Palaeolithic until Latr Bronz Age in present-day Western Bulagaria in Vidin, Montana, Vratsa, Sofia, Pernik and Kyustendil regions.

The most important Palaeolithic site is Kozarnika Cave (Belogradchik region) excavated by a Bulgarian-French team. The archaeologist found remains from the earliest hominides in Europe in the cave.

The reaserch on the Neolithic focused on several important sites such as Mayor Uzunovo (Vidin region), Ohoden (Vratsa region) and Mursalevo (Kyustendil region).

The reaserch on the Chalcolithis is represented by the archaeological excavations at the site in the Kaleto locality near Mezdra.

Archaeological excavations are carried out at several Bronze Age sites as well. There are very important results from the research on Kocherinovo (Kyustendil region), Gradets and Balei (Vidin region).

Zdravko Dimitrov, NIAM – BAS

ARCHAEOLOGICAL STUDIES ON ROMAN AND BYZANTINE SITES IN PRESENT-DAY WESTERN BULGARIA

Archaeological excavations were carried out in the past years at several important sites in present-day Western Bulgaria. The planned excavations were restarted at Ulpia Ratiaria, a Roman colony situated near the present-day town of Vidin region. Planned archaeological excavations were carried out for the first time at the western defensive wall of Bononia, a Roman town under the modern town of Vidin.

The large scale archaeological excavations carried out over the past years on the entire territory of a Roman and a Byzantine castellum near the town

of Mezdra provided valuable information about the site. The castellum was restored and it is already opened for visitors. There are ongoing excavations at an early Christian basilica in the present-day town of Montana, built on top of a sanctuary dated back to the 2nd–3rd c. AD.

The archaeological excavations at Nicopolis ad Nestum (the present-day town of Sandanski) in Southwestern Bulgaria brought to light representative pieces of architecture including spectacular floor mosaics dated back to the late Roman and early Christian period. An Episcopal assemblage was unearthed as well. The archaeological excavations at the ancient Pautalia (present-day town of Kyustendil) revealed many elements of the urban structure. One of the most attractive Roman and Medieval castles excavated in the country, the one at the present-day town of Pernik, was restored and opened for visitors.

Last but not least, the excavations at some impressive Roman villas such as the Roman villas near *Serdica* (present-day Sofia) and the Roman residence near Kostinbrod should be mentioned.

Snezhana Goryanova, NIAM–BAS

THE BULGARIAN MEDIEVAL ARCHAEOLOGY IN 2010–2015: SCIENTIFIC ISSUES, TASKS AND RESULTS

The paper presents a summary of the archaeological excavations at medieval and late medieval sites (the 7th - the 18th c.) in the territory of present-day Bulgaria over the past five years. A specific feature of the research in this period is that a major part of the excavations were carried out in relation with varying in scope and importance infrastructural construction projects in the northeastern (Haemus highway) and the southeastern (Trakia and Maritsa highways) part of Bulgaria. The aims of the research of the planned long-term scientific projects focused archaeological excavation of settlement structures, fortresses and cemeteries on the territory of the country is also presented. The new results of the excavations at the main state centers of the medieval Bulgarian kingdom – the capital cities of Pliska, Veliki Preslav and Veliko Tarnovo – are enlisted.

The presentation is focused especially on the scientific issues and the achievements of the research in Western Bulgaria – newly excavated settlements, communication links, religious centres and cemeteries. The most remarkable and large scale archaeological excavations are the ones along the bed of the Struma highway and the bypass road of Sofia. New information

about the urban development of Sofia as a result of the largest area excavated in the central part of Sofia in the past centuries is also presented.

АРХЕОЛОГИЈА ПИРОТА И ОКОЛИНЕ И АРХЕОЛОГИЈА НА КОРИДОРУ 10 – ИСТОЧНИ КРАК

Тамара Пешић, Пирот

НЕОЛИТ И ЕНЕОЛИТ У ПОНИШАВЉУ И ЛУЖНИЦИ

Праисторијске културе у Понишављу и Лужници, као и у читавој ЈИ Србији нису довољно истражене. Као најстарији локалитети из пиротског краја документовани су Сињац-Целиште, Црноклиште-Горње Поље и Бела Вода-Романија. У питању су локалитети са археолошким материјалом који је датован у средњи неолит односно Старчевачку културу. Када говоримо о касном неолиту свакако треба споменути истраживања у атару села Враништа на локалитету Страње који је познат још од 1934. када је овде рекогносцирање извршила америчка екипа за праисторијску археологију у саставу V. Fewkes, H. Goldman и R. Ehrich. На основу керамике је константовано постојање праисторијског насеља које се датује у винчанско-плочничку фазу са елементима бубањско-хумске културе. Истраживања која су спроведена у Пиротском граду константовала су постојање земуница и археолошки материјал који припада касном неолиту и раном енеолиту. Свакако треба споменути и новија истраживања у атару села Обреновац на локалитету Срећково у близини Димитровграда где су откривене полуукопане земунице винчанске културе. Овде нису пронађени надземни објекти који су карактеристични за винчанску културу. Такође је утврђена фрагментована керамика са Бубањ-Салкуца-Криводол карактеристикама. Винчанска култура је документована и на локалитетима у Белој Паланци Дол-Гладно поље као и у Бабушници Бела Вода-Романија. Истраживања у Пиротском граду су показала и постојање енеолита, који је документован и у атару села Глоговац у близини Беле Паланке, али и у Обреновцу код Димитровграда и на локалитету Строшена чесма у Димитровграду. Рекогносцирања у Бабушници на локалитету Романија-Бела Вода су показала присуство археолошког материјала из периода енеолита, прецизније Бубањ-Салкуца-Криводол културног комплекса.

Истраживања у пиротском крају започета су у периоду између два светска рата, потом су увећана у другој половини прошлог века, а најновија интензивирани истраживања, урађена због изградње новог аутопута Е-80 од Просека до бугарске границе, проведена су почетком 21-ог века. Од битног значаја су и рекогносцирања у општини Бабушница изведена у прошлој деценији. На основу ових истраживања може се закључити да је територија Пирота и околине била густо насељена у периоду неолита и енеолита, са нагласком на период винчанске културе која је чини се имала највећи утицај. Свакако ће сва ова новија истраживања, а надамо се и будућа употпунити слику Понишавља у праисторији.

Александар Манић, Пирот

БРОНЗАНО И ГВОЗДЕНО ДОБА У ПОНИШАВЉУ И ЛУЖНИЦИ

Предмет овог рада су локалитети и материјали из периода бронзаног и гвозденог доба, који су прикупљени вишедецениским археолошким истраживањем и периодичним рекогносцирањем терена на територији горњег и средњег Понишавља и Лужнице, а територијално обухватју општине Белу Паланку, Пирот, Димитровград и Бабушницу. Циљ овог рада је да прикаже резултате досадашњих истраживања култура бронзаног и гвозденог доба, обради сваки локалитет као посебну целину, стави у контекст са културама у блиском суседству а као прилог презентује карту. Окосницу у проучавању култура бронзаног и гвозденог доба на овој територији свакако чине заштитна археолошка истраживања, која су покренута 80-их година заштитним радовима на Пиротском граду, Мађилки, ХЕ Завој и Петљи. На Пиротском граду (Кале), константовани су остаци насеља из млађег енеолита - раног бронзаног доба, културе Бубањ-Хум млађе и старије фазе, односно културе Баден, Вучедол, Коцофени-Костолац и старијег гвозденог доба. На Мађилки је истражена некропола спаљених покојника са око 40 гробова из периода позног бронзаног доба. Готово идентична некропола истажена је у Великој Лукањи на локалитету Селиште, где је регистровано шест компактних камених конструкција, које чине некрополу. Обе некрополе припадају Брњичкој културној групи. На обе некрополе изнад затворених гробних целина откривена је и канелована керамика, која маркира сам почетак гвозденог доба. Заштитним истраживањем на локалитету Селиште у непосредној

близини некрополе спаљених покојника, истражен је и стамбени објект из старијег гвозденог доба, нађена керамика по стилско типолошким карактеристикама може се приписати Гава-Белегиш II комплексу. На Петљи је регистровано неколико отпадних јама са керамиком из старијег гвозденог доба, што указује вероватно на постојање градинског насеља. Културни комплекс Басараби такође је доста заступљен локалитетима Бела Паланка, Пирот, Пољска Ржана, Доња Држина, Петрлашка Пећина, Сенокос и др. У Пољској Ржани регистрована је и некропола спаљених покојника са краја VI века п.н.е. Период млађег гвозденог доба слабије је заступљен локалитетима и покретним налазима. Налази из латенског периода припадају растуреним гробним целинама, појединачним гробовима или оставама. Добијени налази углавном су усамљени и потичу из Беле Паланке, Бабушнице (Мали Стол), Пирот, пруга Пирот-Ниш.

Предраг Пејић, Музеј Понишавља, Пирот
Милорад Живковић, Пирот

ПИРОТСКИ КРАЈ У АНТИЧКО ДОБА

Две деценије од задњег Годишњег скупа САД-а у Пироту археолошка проучавања Југоисточне Србије знатно су увећана. Издвајају се својим значајем рекогносцирања инфраструктурног коридора долине Нишаве и општине Бабушница као и ископавања тридесетак локалитета током изградње новог аутопута Е 80 од Просека до бугарске границе.

У истраживањима највећи помаци опет су учињени на простору два најзначајнија античка локалитета пиротског краја Ремесијану и Турес/Кумедаву. Ова два мансија из периода Римског Царства у касној антици и рановизантијском периоду прерастају у полихонионе.

Ископавања у пределу јужне периферије Ремесијане, односно познатих гробница са значајним налазима из белопаланачког села Дол, откривена је још једна нова гробница, део новог сеоског насеља са некрополом и мостом на Нишави. Поред тога, започета су и ревизиона ископавања виле у јужном субурбијуму Ремесијане коју је још крајем 19. века открио Д. Сабовљевић.

У Туресу/Кумедави откривен је у јужном субурбијуму комплекс зграда са магацинским просторима смештаја житарица и друге провијантске робе. Праћењем античке топографије Пирота означена су подручја ширења западне и северне некрополе.

Бане Васов, Пирот
Александра Петровић, Пирот

РАНОВИЗАНТИЈСКИ И РАНОСРЕДЊОВЕКОВНИ ПЕРИОД

У раду су приказани непокретни и покретни археолошки налази пронађени на територији Пирота и околине који се датују у периоду од VI до IX века. Већина налаза припада VI веку, односно времену када су ови простори још увек били насељени претежно ромејским становништвом. Пирот, смештен на путу *Via Militaris* између два велика и значајна града Сердике и Наисуса, је у том периоду припадао провинцији Средоземној Дакији. Током Јустинијанове владавине ова провинција је била подвргнута великим грађевинским подухватима – подизањем нових и обнављањем старих утврђења.

На локалитету Петља - јужна падина Сарлаха је током заштитних ископавања откривен део западног бедема и југозападна капија, као и ранохришћанска базилика која се налазила унутар бедема. Остаци архитектуре припадају рановизантијском утврђењу чији се акропољ вероватно налазио на брду Сарлах које се уздиже изнад модерног Пирота. Осим овог локалитета, археолошка истраживања су спроведена и на локалитету Гојиндолско кале, смештеном на узвишењу на десној обали Нишаве. Том приликом пронађени су остаци неколико објеката и покретни материјал датован претежно у VI век. Насеље је страдало у пожару, вероватно крајем VI и почетком VII века. Крајем XIX века Артур Еванс је у предграђу Пирота (вероватно на локалитету Ђелташ), у једној полуразрушеној цркви, пронашао црквени инвентар датован у VI век а који се састојао од : бакарног полијелеја, бронзаног процесијског крста и фрагментованог стакленог кандила. У Археолошкој збирци у Пироту чува се један раносредњовековни лончић без назнаке о месту проналаска. Лончић је израђен без употребе витла и украшен је урезаним водоравним линијама и валовницама. Лончић потиче из периода словенске колонизације/доминације и може се оквирно датовати у период од VII до IX века.

Катарина Лазаревић, Пирот
Милица Илић, Пирот

ПИРОТСКИ КРАЈ У ПОЗНОМ СРЕДЊЕМ ВЕКУ У СВЕТЛУ АРХЕОЛОШКИХ ИСТРАЖИВАЊА

Историја Пирота и његове околине у средњовековном периоду је још увек недовољно позната, услед малобројних историјских извора и непотпуне археолошке истражености. С обзиром да о периоду насељавања Словена овог дела Понишавља не постоје писани трагови, као ни остаци материјалне културе, историју пиротског краја у средњем веку можемо прагити са почетком XI века, након успостављања византијске власти на Балкану. Драгоцене податке о континуитету живота у средњем веку дала су археолошка истраживања Пиротског града. Саграђен као једно од значајнијих пограничних утврђења Лазареве Србије, захваљујући свом важном стратешком положају, наставља живот и у време деспотовине, као и у периоду након пада под турску власт. Налазећи се на важном путном правцу и бивајући често поприште сукоба у време османлијског надирања крајем XIV века, Пирот почиње све чешће да се помиње у писаним изворима. Нарочито су значајни подаци које је оставио Константин Филозоф, биограф деспота Стефана Лазаревића. За разлику од недостатака података из ранијих епоха, о Пиротском граду под турском влашћу располаже се обиљем података у извештајима разних путописаца и посланстава.

О богатом културном и духовном животу Пирота у средњем веку сведоче бројни манастири и цркве подигнути у непосредној околини. Већина њих још увек није археолошки истражена, што често онемогућује утврђивање првобитног времена градње. Многи од њих представљају грађевине новијег датума, али вероватно подигнуте на темељима, односно на месту старијих сакралних грађевина. Нарочито су значајна археолошка ископавања, као и истраживања у домену историје уметности, обављена у комплексу манастира Св. Јована Богослова у Поганову и у цркви Св. Николе у Станичењу. Резултати ових радова представили су научној јавности нова сазнања у погледу историје и хронологије како самих грађевина, тако и читавог пиротског краја.

Весна Николов, Завичајна музејска збирка,
НБ „Детко Петров“, Димитровград

АРХЕОЛОШКА ПОСТАВКА ЗАВИЧАЈНЕ МУЗЕЈСКЕ ЗБИРКЕ ПРИ НАРОДНОЈ БИБЛИОТЕЦИ „ДЕТКО ПЕТРОВ“ У ДИМИТРОВГРАДУ

Материјално културно наслеђе димитровградског краја, сакупља се, обрађује и чува у Завичајној музејској збирци, основаној 1962. године. Има преко 2300 предмета, од којих је велики део изложен у сталној музејској поставци.

Археолошка поставка има око 300 експоната из различитих периода, већином случајних налаза, који потичу са преко 100 евидентираних археолошких локалитета на територији општине, као и са археолошких ископавања на локалитетима Гоиндолско кале и Селиште/Кндина бара.

Најстарији налази потичу из периода неолита, енеолита, бронзаног и гвозденог доба а ради се о фрагментима керамичких посуда, тегова и култних предмета. Из античког периода су керамички жижак, вотивне рељефне плоче Хекате, Јупитера и Митре, који се датију у II-III век. Из периода антике је и велики локалитет у Бачевском пољу за који се претпоставља да је античка *Balanstra* до које води пут *Via militaris*, откривен на заштитним археолошким ископавањима на Коридору 10. Из рановизантијског периода је утврђење на Гоиндолском калеу где су приликом ископавања нађени питос, амфора, фибуле, коштани чешаљ, фрагменти стаклених чаша, и други предмети, који потичу из VI века. У збирци је и неколико гвоздених стрелица из XII и XIII века.

Мирослав Лазић, Филозофски факултет, Археолошка збирка

АРХЕОЛОШКО РЕКОГНОСЦИРАЊЕ ТРАСЕ АУТОПУТА Е-80 И ТЕРИТОРИЈЕ ПРОСТОРНОГ ПЛАНА ИНФРАСТРУКТУРНОГ КОРИДОРА ОД НИША ДО ГРАНИЦЕ БУГАРСКЕ

Археолошка екипа Центра за археолошка истраживања Филозофског факултета у Београду обавила је током јуна и јула 2002. године рекогносцирање трасе аутопута Е-80 (деоница од Ниша до Димитровграда), као и територије захваћене *Просторним планом инфраструктурног коридора Ниш – граница Бугарске*. Циљ рекогносцирања био је да се открију, опишу и стручно обраде сва археолошка налазишта на траси

аутопута Е–80, како би се пре његове изградње приступило заштитним археолошким истраживањима, као и да се прикупе сви потребни подаци о археолошким споменицима и другим културним добрима, која треба укључити у израду коначне верзије *Просторног плана*.

На траси аутопута Е–80 и на територији коју захвата *Просторни план инфраструктурног коридора Ниш – граница Бугарске* евидентирано је укупно 232 археолошка налазишта и непокретна културна добра, од којих се на траси аутопута Е–80 налазило 47, док је преосталих 185 у границама територије просторног плана.

Евидентирана су налазишта из свих епоха – од најстаријих праисторијских раздобља до средине XIX столећа. Ту су пећинска станишта, насеља из неолита и енеолита, као и насеобине и некрополе из каснијих праисторијских епоха (бронзано и гвоздено доба, латенски период). Откривене су, такође, многобројне сеоске виле, грађевине и некрополе из античког и рановизантијског доба. Од налазишта из каснијих епоха (средњи век и доба турске доминације,) најбројније су цркве, гробља, запуштена црквишта и сеоски записи.

Мирослав Лазић, Филозофски факултет, Археолошка збирка

ЗАШТИТНО АРХЕОЛОШКО ИСКОПАВАЊЕ НАЛАЗИШТА НА ТРАСИ АУТОПУТА Е–80 (ДЕОНИЦА ПИРОТ – ДИМИТРОВГРАД): СЕЛИШТЕ, МАЛО КАЛЕ И ОБРЕНОВАЦ

Републички завод за заштиту споменика културе из Београда обавио је, током 2010. и 2011. године (у две кампање) заштитна археолошка истраживања археолошких налазишта на траси будућег аутопута Е-80 деница Пирот – Димитровград. Истражено је 10 угрожених археолошких локалитета из различитих периода. Најзначајнији резултати постигнути су на локалитетима: Селиште, Мало кале и Обреновац.

Селиште (Димитровград)

Ту су откривени добро сачувани остаци античког пута *Via militaris* из римског периода и трагови праисторијских насеља из средњег неолита (старчевачка култура) и бронзаног доба. Деоница римског пута откривена је у укупној дужини од приближно 60 m. Његова ширина износи 7.50 m, укључујући спољне ивичњаке са одводним каналима. Пут је по оси, посебно израђеним разделом подељен у две коловозне траке које су у благом нагибу ка ивицама, односно одводним каналима. Начињен

је ређањен крупног пирамидално притесаног камена који је постављен тако да му базе чине коловоз. Основу за горњи построј (коловоз) чини ситно ломљен камен помешан са шљунком, а субструкција је начињена од ломљеног камена средњих величина. Дебљина сва три слоја износи око 0.40 m. Између камена у коловозу нађено је више стотина археолошких налаза. То су, углавном потковице са гвозденим клиновима и различити предмети од гвожђа.

Мало кале (Гојин Дол)

На овом локалитету испитана је раскрсница старих путева за које се претпоставља да потичу из античког и рановизантијског периода (IV–VI век). Пuteви се укрштају у подножју узвишења Гојиндолско кале на коме се налазе остаци великог утврђења из истог периода. Начин изградње и димензије откривених комуникација разликује се у зависности од значаја. Деоница која води на леву обалу Нишаве и даље према Пироту грађена је у ширини од 9 m и оивичена потпорним зидовима. Успон ка утврђењу савладан је усеком са масивно грађеним подзидом, док је правац ка селу Обреновац ширине 4,50 m поплочан и ограничен ивичњацима од усправно постављених камених плоча.

Обреновац (Обреновац)

Локалитет се налази се у потесу Анови, код старе железничке станице Срећково. Ту су истражени остаци насеља винчанске културе. Откривено је неколико полуукопаних стамбених објеката праћених, пећима и отпадним јамама. Међу покретним археолошким налазима преовлађују фрагменти различитих керамичких посуда које су декорисане урезивањем или канеловањем. Присутне су и алатке од глачаног и окресаног камена, као и коштане алатке. Нађени су, такође, делови жртвеника и антропоморфних фигурина. На основу типолошких карактеристика ових налаза, неолитско насеље у Обреновцу може да се определи у позне етапе развоја винчанске културе или период њеног прелаза из млађег каменог доба у рано бакарно доба.

Мира Ружић, Филозофски факултет, Археолошка збирка
Мирослав Лазић, Филозофски факултет, Археолошка збирка

ЗАШТИТНО АРХЕОЛОШКО ИСКОПАВАЊЕ НАЛАЗИШТА НА ТРАСИ АУТОПУТА Е-80 (ДЕОНИЦА ЦРВЕНА РЕКА – ЋИФЛИК): РИМСКИ МОСТ, ГЛАДНО ПОЉЕ, ЛАТИНСКО ГРОБИШТЕ И СЛАТИНА

Републички завод за заштиту споменика културе из Београда обавио је, током 2011. године, заштитна археолошка истраживања археолошких налазишта на траси будућег аутопута Е-80 (деоница Црвена Река – Ћифлик). Истражени су археолошки остаци на четири угрожена локалитета:

Римски мост (Бела Паланка)

Локалитет је евидентиран 2002. године током рекогносцирања археолошких налазишта на траси будућег аутопута Е-80, деоница Ниш – Димитровград. Заштитна археолошка истраживања обухватила су две локације са могућим остацима моста за које се веровало да потичу из античког периода.

Прво је испитана стара база за мост зидана од камена, која се налази непосредно поред тзв. бетонског моста на десној обали Нишаве. Показало се да одсуство археолошког материјала, њен изглед и начин градње не допуштају поуздан закључак о времену када је настала.

На другој локацији истражени су лоше очувани остаци још једног моста преко Нишаве. То је подзид начињен од облутака и притесаног камена везаних малтером, са испуном од речних облутака и набијене земље помешане са кречњачком дробином. Покретни археолошки налази недостају, па ни ту нема сигурних индиција да је овај мост грађен у римском или средњовековном периоду. На основу археолошких налаза, може да се закључи само то да је био коришћен у другој половини XIX и почетком XX столећа.

Гладно Поље (Бела Паланка)

Локалитет се налази око 2 км северно од Беле Паланке, на десној обали Нишаве. Налазиште је евидентирано у археолошкој литератури још седамдесетих година прошлог столећа. То је просторна речна тераса на којој је заштитним археолошким истраживањима обухваћено три археолошке целине угрожене градњом аутопута.

У источном делу налазишта детаљно је документована зидана касно-

античка гробница у којој су 2004. године нађени скелетни остаци седам индивидуа са прилозима који су опљачкани. У средишњем делу налазишта истражени су остаци простране античке грађевине разуђене основе, са најмање девет просторија (вила рустика) и њеног ограђеног дворишта. Пратећи археолошки налази сведоче да је ова грађевина била у функцији крајем IV и почетком V столећа. На јужном ободу Гладног поља откривена је некропола са више десетина скелета покојника који су ту сахрањени средином IV столећа. Као гробни прилози у овој некрополи, најчешће се јављају грнчарија, новац и бронзани накит.

Латинско гробиште – северна некропола (Бела Паланка)

То је касноантичка некропола која се у археолошкој литератури први пут помиње крајем XIX столећа. Током заштитних археолошких истраживања, откривене су две раније непознате зидане касноантичке гробнице са скелетима и многобројним прилозима (фибуле, делови појасне гарнитуре, новац, керамичке посуде) који се датују у крај IV и почетак V столећа. Недалеко од ових гробница, откривена су још три слободно укупана гроба, са богатим прилозима из средине V столећа.

Слатина (Моклиште)

Локалитет се налази око 4 km северозападно од Беле Паланке, на тераси изнад десне обале Нишаве. Ту је делимично је истражена касноантичка вила рустика (касно римска вила са окућницом, смештена ван градског језгра). Покретни археолошки налази (новац, керамичке посуде) показују да је реч о објекту који се датује у другу половину и крај IV столећа.

Мирослав Лазић, Филозофски факултет, Археолошка збирка

ЗАШТИТНО АРХЕОЛОШКО ИСКОПАВАЊЕ НАЛАЗИШТА ПОЉЕ (ГЛОГОВАЦ) НА ТРАСИ АУТОПУТА Е–80 (ДЕОНИЦА ПРОСЕК – ЦРВЕНА РЕКА)

Археолошка екипа Републичког завода за заштиту споменика културе истражила је током две кампање (2011. и 2012. године) локалитет *Поље* у селу Глоговац, који је регистрован 2002. године, током археолошког рекогносцирања трасе будућег аутопута Е–80.

Најстарији слојеви потичу из раног бронзаног доба. То су отпадне јаме, испуњене пепелом, животињским костима и одбаченом грнча-

ријом изузетног квалитета, које се на основу садржаја могу везати за културну групу Бубањ-Хум III. У северном делу налазашта откривена је некропола из развијеног бронзаног доба. Ту је нађен и гроб са три инхумирана покојника сахрањена у згрченом положају. У непосредној близини откривени су и пратећи археолошки налази (групе керамичких посуда, огњишта и урне са траговима спаљених костију).

У свим секторима налазишта регистровани су и остаци пространог насеља из старијег гвозденог доба. То је крупно грумење кућног лепа са отисцима талпи, облица и прућа, праћено остацима пећи, каменим конструкцијама и групама керамичких посуда које су служиле као силоси. Грнчарија упућује да ово насеље припада носиоцима старије фазе културног комплекса Басараби (VIII-VII столеће пре Хр.).

Најмлађи праисторијски налази потичу из латенског доба (II-I столеће пре Хр.). Ту доминира грнчарија рађена на витлу (двоухи и једноухи пехари, ситуласти лонци декорисани метличастим орнаментом и масивни питоси).

На овом локалитету евидентирани су и остаци насеља из позног средњег века, са пећима и грнчаријом из XV и XVI столећа.

Предраг Пејић, Музеј Понишавља Пирот

ЛОКАЛИТЕТ ЧЕСМА – ГОРЊЕ ПОЉЕ У ЦРНОКЛИШТУ

Археолошки локалитет Чесма-Горње поље налази се у атару села Црноклиште, општина Пирот. Сам локалитет смештен је у северном ободном делу нишавине котлине Ђурђево поље, односно подножју Попове главе. Наиме, у овом пределу југоисточна падина овог брда спушта се у виду ртастог избојка и залази у најшири део Ђурђевог поља чинећи краћу језерску терасу. По ободу терасе и блажој северозападној падини налази се по површини терена фрагментована праисторијска керамика, док на стрмијој источној падини Попове главе ораницама разоран је антички културни хоризонт приметан по интензивним уломцима опека античког формата.

Истраживања су показала да се ради о вишеслојном локалитету. Почетни хоризонт насељавања овог простора документован је на ободу језерске терасе. Ухваћен је део објекта већих димензија. Од покретног старчевачког материјала доминирају бројне камене алатке, коштана шила и фрагментован керамички материјал украшаван барботином и импресом.

Следећи хоризонт припада периоду старијег гвозденог доба. Откривено је неколико отпадних јама и једна подница објекта. Најзаступљеније керамичке посуде зделе увученог обода и пехари украшавани су канелурама, линијама изведеним назубљеним инструментом и тремоло орнаментима.

Антички културни хоризонт на локалитету доспео је спирањем са виших делова падине Попове главе.

Маја Ђорђевић, Републички завод за заштиту
споменика културе, Београд
Марина Бунарџић, Републички завод за заштиту
споменика културе, Београд
Мирјана Благојевић, Републички завод за заштиту
споменика културе, Београд

ЗАШТИТНА АРХЕОЛОШКА ИСКОПАВАЊА И ИСТРАЖИВАЊА КОРИДОР 10 АУТОПУТ Е 80 (НИШ – БУГАРСКА ГРАНИЦА)

Републички завод за заштиту споменика културе – Београд обавио је заштитна археолошка ископавања и истраживања на евидентираним локалитетима који су били угрожени изградњом нове трасе аутопута Е–80 (Ниш – бугарска граница) у периоду 2010–2014. година. Циљ истраживања био је да се, пре радова на изградњи аутопута, обаве археолошка истраживања, утврди стратиграфија, културна и хронолошка припадност локалитета.

На деоници Просек–Банцарево (km 19+400 – 19+800), у атару села Јелашница, 2011. године обављена су истраживања на локалитету Бара I–III (руководилац радова мр Маја Ђорђевић). Дуж тока Јелашничке реке и у њеном непосредном окружењу, на основу истражених и прикупљених покретних и истражених непокретних налаза констатовано је постојање вишеслојног насеља које је у краћим размацама насељавано у присторији (неолит, бронзано доба, старије и млађе говоздено доба), као и да је погодан положај искоришћен и раној фази оснивања провинције Мезије у II веку када се на овом месту налазило насеље, можда путна станица или пољопривредно имање у близини града Наиса. Откривени су остаци основе темеља два или три античка објекта (II–III век) као и остаци праисторијских слојева где је најизразитији налаз гвозденодобних отпадних јама.

На истој деоници аутопута (km 35+270) у атару села Глоговац, северно од реке Драгуше, 2011. године на локалитету Латинска црква истражени су остаци средњовековне црквене грађевине, коју је према изгледу основе и начину градње могуће временски одредити у XV век (руководилац радова Марина Бунарџић). Основа цркве је правоугаоног облика са олтарском апсидом полигоналног облика са спољашње, а полукружног са унутрашње стране. Лица зидова грађена су од тесаног камена, правилног слога у кречном малтеру док је унутрашњост испуњена трпанцем од ломљеног камена у кречном малтеру. Бројни уломци средњовековне опеке упућују на могућност да су опеком били засведени наос и калота апсиде. Са апсидом црква је дуга 8 m, а широка 4,70 m. Просечна очувана висина зидова је 0,70 m, највише до једног метра. Темелји храма укупани су у праисторијску хумку која је део локалитета Глоговац Поље.

На деоници Банцарево–Црвена Река (km 40+105 – km 40+155), у атару села Шпај, током 2013. и 2014. године, на локалитету Кладенчиште откривени су остаци вишеслојног археолошког локалитета са материјалним траговима и објектима из праисторијског, римског, ранохришћанско-рановизантијског и раносредњовековног периода (руководилац радова Мирјана Благојевић). Најзначајнији налаз представља откриће комплекса базилике разуђене основе, димензија 46,60 x 25 m. На источној страни локалитета откривена је једнобродна грађевина са полукружном апсидом на источној страни и просторијом на северној страни припрате која је имала функцију крстионице (*baptisterium*). На западу се налазила припрата (*narthex*), одвојена од брода зиданим стубцем. Објекат димензија 25 x 15 m, са издвојеном припратом, крстионицом, бродом (*naos*) – простором за вернике и олтарским простором (*presbyterium*) има све карактеристике ранохришћанске базилике. У апсидалном простору пронађено је правилно обзидано, правоугаоно лежиште за стуб часне трпезе (*mensa altaris*). Такође су пронађени остаци темељног рова за олтарску преграду (*septum*) која је олтарски простор од простора за вернике издвајала са јужне, северне и западне стране. Уз унутрашње стране подужних зидова брода цркве налазиле су се камене клупе за вернике (*subselia*). Део комплекса откривеног западно од базилике представља велики, пространи атријум који је према средишњем делу имао делимично очуване масивне стопе зидане од великих каменних квадера заливених малтером који су носили стубове или стубце кровне конструкције тремова отворених према унутрашњости дворишта. Откриће атријума у западном делу комплекса базилике, као и сама базилика са крстионицом потврђују да је она била важан центар раног хришћанства у овом делу провинције Средоземне Дакије (*Dacia Mediterranea*).

На деоници Чифлик–Пирот (km 56+308 до km 56+808) у атару села Сињац директно су били угрожени локалитети Селиште и Црквиште (руководилац радова Мирјана Благојевић). Археолошким истраживањима 2013. године утврђено је да су локалитети вишеслојни (средњи неолит – старчевачка култура, старије и млађе гвоздено доба, позни средњи век). Најзначајнији културни слој је хоризонт гвозденог доба са јединственом сакралном архитектуром и погребним обичајима на територији Србије који хронолошки припадају Халштату С и D. Укопани објекти могли су служити за чување хране или су имали функцију стамбених, економских (складишта) или објеката култне намене у насељу. Елементи сахрањивања и ритуалне праксе можда могу помоћи при идентификацији заједница које су живеле у Понишављу средином првог миленијума пре н.е.

На деоници Станичење–Пирот (km 62+958 – km 63+183), у атару села Станичење истражен је локалитет Мађилка (руководилац радова Мирјана Благојевић). Систематским археолошким рекогносцирањима обављеним током 2002. године, утврђено је постојање хумке монументалних размера која највероватније припада периоду II–III века. Хумка је имала пречник око 40 m у основи и висину од 0,96 m у односу на подножје са горње (северне) стране до преко 5,5 m у односу на подножје са доње (јужне) стране. Источна половина хумке (површине око 500 m²) била је предмет ранијих археолошких ископавања док је западна половина знатно девастирана (уништена пољопривредним радовима и засадом воћњака и винограда). У централном делу хумке јасно су ухваћени и документовани укопи и ровови од претходних истраживача (о чему не постоје документовани подаци), ширине преко 2 m. На хумци нису нађени трагови примарних сахрана. У периферној зони хумке, у источном сегменту откопани су скелетни остаци секундарних сахрана, без трагова ковчега или гробне раке. На основу налаза бронзног прстена оквирно се датују у период XV века.

Предраг Пејић, Музеј Понишавља Пирот

ЛОКАЛИТЕТ САРЛАХ ЈУГ – ЈУЖНА СТРАНА САРЛАХА У ПИРОТУ

Археолошким ископавањима локалитета Сарлах југ (базилика) у Пироту током изградње новог аутопута 2012. констатовано је неколико културних хоризоната. На основу прелиминарних истраживања они се

могу дефинисати на следећи начин:

Касносредњевековно-ранотурски културни хоризонт – Прилично удаљени један од другог пронађена су четири гроба са инхумацијом. Ради се о покојницима који су полагани на леђа са рукама прекрштеним на грудима, оријентације запад-исток. Уз покојнике постављана је правоугаона гробна конструкција од ломљеног камена средње величине. У гробовима нису остављани прилози нити је код покојника налажен накит и други употребни предмети. Може се претпоставити с обзиром на близину касносредњевековног Пирота на Сарлаху да је овде зачето образовање истодобне некрополе, на којој је настављено сахрањивање и у почетном периоду под Турцима.

Средњевековни културни хоризонт – На целој истраживаној површини локалитета откривани су једино спорадични фрагменти керамичких посуда у површинским слојевима. Они свакако припадају обрађиваној површини у близини касносредњевековног Пирота на Сарлаху (на остацима касноантичко-рановизантијског Туреса/Кумедаве) и истовремене тврђаве Пиротски град источно од насеља.

Касноантичко-рановизантијски хоризонт – Најзначајнији археолошки остаци припадају управо овом хоризонту. Преко целог локалитета утврђени су грађевински објекти израђивани од чврстог и нетрајног материјала. Грађевине од чврстог материјала коришћене су у дужем временском периоду тако да су приметна рушења, преградње и дозиђивања. Потврђена су четири објекта већих димензија груписана на падини Сарлаха. Вероватно представљају средишњи део насеља. Неколико подница од запечене земље и полуукопаних земуница чине свакако структуру сиромашног дела западног субурбијума касноантичко-рановизантијског Туреса/Кумедаве. Западни део наведеног античког сателитског насеља од полуукопаних земуница откривен је на суседном локалитету Мађилка-Гараже електродистрибуције 1987-1988.

Раноримски хоризонт – Откривен је једино око средине локалитета у пределу блажег и нижег дела падине. Овом хоризонту припада један откривен гроб спаљеног покојника трећег типа Мала Копашница-Сасе. По свему судећи на овом налазишту постоје индиције да се налази хоризонт некрополе спаљених покојника оквирно датован у први век наше ере.

Праисторијски хоризонт – Присуство и овог културног хоризонта само се може претпоставити на основу мање количине фрагмената керамичких посуда откривених изнад здравице. На Пиротском граду откривен је део енеолитског насеља, док је у непосредној близини западно од овог локалитета пронађена брњичка некропола на Мађилци, на врху Сарлаха праисторијска градина, а у њеном подножју брњичко насеље.

Предраг Пејић, Музеј Понишавља Пирот

ЛОКАЛИТЕТ ТРИ КРСТА - САРЛАХ СЕВЕР (СЕВЕРНА СТРАНА САРЛАХА) У ПИРОТУ

Археолошка ископавања локалитета Три крста у Пироту 2013. показала су да се управо у зони улазног дела тунела новог аутопута налази средиште гробља пиротских хришћана из градског насељског дела Пазар током периода под Турцима. Гробље се свакако простирало на површини од око 0,5 хектара, док је са ободним деловима захватало и површину већу од једног хектара. По свему судећи сахрањивање на овој некрополи прекинуто је након ослобођења од Турака 1877. године и било пребачено на простору данашњег старог Пазарског гробља.

На археолошки истраженој површини од само 150 м² утврђене су три значајније фазе уништавања како обележја тако и остатака покојника овог гробља. Најпре, риголовањем земљишта гробља за засаде винограда очу и након Првог светског рата учињена су знатна девастирања гробова. Онда су изгледа повађени камени надгробни крстови и уз локални пут образовали међу према виноградима у три и више редова.

Даља рушења настала су образовањем оближњег насеља Сарлах после Другог светског рата и приликом изградње међународног пута Ниш-Софија почетком 70-тих година двадесетог века. Тада су нестала три велика камена крста, по којима је овај потес добио име и скоро сви камени крстови из међе винограда и локалног пута. Коначно, земљаним радовима на градњи угоститељског објекта крајем деведесетих година прошлог века учињена су додатна оштећења.

Ни сва поменута оштећења пиротског гробља Три крста нису успела да уклоне све остатке покојника. Управо завршена археолошка ископавања констатовала су да је свакако приличан број покојника сахрањених на овом месту остао недирнут у појединим партијама некрополе, вероватно натполовично. Заштитним ископавањима откривена су само 23 гроба. Претежан гробни прилог чине керамичке посуде чувене локалне израде (крчази, зделе, пехари-шулетија и минијатурне посуде). Од надгробних обележја пронађено је неколико уломака споменика од пешчара облика крста са усадником и један са очуваним натписом.

Изградњом новог аутопута, који управо пролази преко овог гробља, девастирани су скоро сви земни остаци пирућанаца 18-19. века из насељског дела Пазар.

СЕКЦИЈА ЗА ПРАИСТОРИЈСКУ АРХЕОЛОГИЈУ

(секција, В. Филиповић)

Васил Николов, Национален археологически институт
с музеј при БАН, Софија, Бугарија

Крум Бъчваров, Национален археологически институт
с музеј при БАН, Софија, Бугарија

НЕОЛИТСКО НАСЕЉЕ КОД МУРСАЛЕВА, ЈУГОЗАПАДНА БУГАРСКА

Неолитско насеље код Мурсалева на левој обали Струме откривено је крајем 20-их година XX века, у време када је грађена железница. Изградња аутопута „Струма“ била је повод да од априла 2014. године започне пуно проучавање овог насеља, које је трајало осам месеци и биће настављено од априла 2015. г.

Насеље је живело у раном и касном неолиту (VI мил. пр. Хр.). Регистровани су и трагови људског присуства на крају финалног халколита (почетак IV мил. пр. Хр.) и трагови ритуалних активности током касног гвозденог доба (V-I век пр. Хр.). Током раног средњег века (VIII век) на овом је месту постојало насеље са полуукопаном земунцама.

Већ је геомагнетно снимање показало – а ископавања која су уследила доказала – ранонеолитско насеље са сложеним ортогоналном планом, с бројним кућама и улицама. До сада је проучено преко четирдесет кућа од краја раног и из касног неолита. Изграђене су у техници која је традиционална за епоху: зидови масивне конструкције од побијених дрвених стубова, оплетени плетером и дебело премазани глином са обе стране, тавани од цепаних дрвета, покривени дебелим слојем глине, и двосливни кровови од дрвета и сламе/трстике. Проучене куће су двоспратне – сразмерно ретка појава у овом периоду на Балкану. Очувана су сва основна опрема и цели домаћи инвентар: куполне пећи, огњишта, оставе за храну, подијуми, керамичке посуде различите форме и украса.

Зграде из различитих периода живота на насељу код Мурсалева су горели, вероватно намерно, и резултат тога – као и одсуство озбиљнијих каснијих нарушавања – јесте изузетно добра очуваност.

Крум Бъчваров, Национален археологически институт
с музей при БАН, Софија, Бугарија
Надежда Тодорова, Софийски универзитет „Св. Климент
Охридски“, Софија, Бугарија
Георги Кацаров, Софийски универзитет „Св. Климент
Охридски“, Софија, Бугарија
Ваня Петрова, Софийски универзитет „Св. Климент
Охридски“, Софија, Бугарија

ПРА- И ПРОТОИСТОРИЈСКА НАСЕЉА КОД СЕЛА НОВА НАДЕЖДА, ГОРЊА ТРАКИЈА

Археолошки локалитет се налази на око 300 м од десне обале Марице и обухвата површину од преко 5 хектара. Састоји се од две ниска праисторијска насеобинска тела, подељена потоком, који су били насељени од самог почетка касне праисторије; каснонеолитске јама, каснохалколитско и раногвозденодопско насеље смештени су северно и западно од северзападног тела, док се муслиманска некропола налазила на северним и североисточним падинама.

Поводом реконструкције железнице, током 2013. и 2014. године спроведена су заштитна археолошка истраживања на угроженом делу северзападног тела.

Живот на овом месту започиње на самом крају VII мил. пр. Хр, када је насеље раних земљорадника било ограђено са 5 сукцесивно направљених круга ровова и најмање једним зидом од дрвених стубова. Након запуњавања ровова, покрај неких од њих су сахрањивани изабрани чланови заједнице: откривено је 19 гробних контекста са укупно 27 индивидуа.

Током касног неолита и раног халколита, односно крајем VI и почетком V мил. пр. Хр., насеље се премешта на запад/југозапад на виши терен, вероватно услед тога што су се нижи делови претварали у мочвару. Током касног и финалног халколита, током друге половине V мил. пр. Хр., праисторијске заједнице поново подижу куће на врху тела и ограђују га новим, већим ровом. Могуће и у вези са повишеном влагом, током овог периода се користи нова грађевинска техника: зграде на каменим основама са дренажном јамом.

После дуге паузе, током I мил. пр. Хр., на западним падинама праисторијског тела ниче тракијско насеље, а током XVII-XVIII в. становници оближњег муслиманског села Салихче користе ово место като гробље.

Олга Перић, Археолошки институт Београд

ФУНКЦИЈА НЕОЛИТСКЕ СЛИКАНЕ ГРНЧАРИЈЕ: АНАЛИЗА ТРАГОВА УПОТРЕБЕ СЛИКАНЕ ГРНЧАРИЈЕ СА НАЛАЗИШТА ГРАД-СТАРЧЕВО

Од самих почетака истраживања неолитског налазишта Град - Старчево сликана грнчарија привлачи посебно научно интересовање. Интересовање је углавном било усмерено на стилско-типолошке карактеристике сликане грнчарије, које су коришћене као параметар дефинисања развојних фаза старчевачке културе. Питање функције сликане грнчарије није систематски истраживано, али се сликана грнчарија генерално сврстава у категорију fine луксузне грнчарије, која стоји наспрам утилитарној, свакодневној, грнчарији.

У овом раду биће представљени резултати анализе трагова употребе сликане грнчарије. Анализа је показала да је сликана грнчарија коришћена у различите сврхе, укључујући складиштење, механичку припрему хране и припрему хране ферментацијом. Интензитет трагова употребе на појединим примерцима показује да је вероватније реч о свакодневном а не ексклузивном припремању хране. Резултати анализе указују и на коришћење ових посуда, или њених фрагмената, у активностима ван кулинарских пракси.

Применом анализе трагова употребе ревидира се постављање дихотомије између fine и утилитарне грнчарије а подаци о стварној утилитарној функцији посуда додају нове елементе при разматрању контекста формирања, одржавања и развоја друштвене и симболичке функције сликане грнчарије.

Југослав Пендић, Филозофски факултет, Београд
Марко Алексић, Београд
Ненад Тасић, Филозофски факултет, Београд

3D ФОТОГРАМЕТРИЈА И КОМПЈУТЕРСКА ВИЗУАЛИЗАЦИЈА У АРХЕОЛОШКОЈ МЕТОДОЛОГИЈИ

У светлу све веће заступљености 3D виртуалне реконструкције у археологији, базиране на наменски или ненаменски прикупљеним фотографијама, са идејом формирања квалитетније археолошке документације и унапређене визуализације ситуација које се сусрећу током те-

ренских истраживања свих профила али и каснијој обради прикупљених података, поставља питање који је ниво познавања процеса који се одвијају “иза кулиса” радног тока, неопходан за добијање добрих резултата? Велики број софтверских решења, како комерцијалних, тако и бесплатно доступних, који омогућавају да се од сета фотографија добије реалистичан тродимензионални приказ терена, структуре, сонде или индивидуалног предмета ставља корисника (у овом случају, археолога) пред неколико недоречених проблема. Колико је заправо оправдано поверење археолога-истраживача који уложи у процес 3D реконструкције на основу фотографија и да ли је прецизност финалног производа задовољавајућа за археолошке стандарде и потребе? Како изгледа најбоље, најбрже и најјефтиније решење? И, на посебном месту, која је уопште сврха 3D визуализације у археолошкој методолошкој пракси.

Током истраживачке кампање на археолошком локалитету Винча, завршне фазе радова на отвореној целокупној стратиграфији сектора I (Профил) су биле забележене FARO 3D преносивим ласерским скенером, као вид документовања завршних радова. У исто време преко целе третиране зоне у сегментима снимљене су детаљне фотографије које су за циљ имале генерисање 3D модела овог дела налазишта. Циљ ове презентације је да се преиспитају/тестирају резултати ових мерења и упореди се прецизност 3D модела добијеног преко фотографија и модела добијеног употребом знатно скупљег, а свакако и поузданијег технолошког решења. Такође биће разматрана и могућност употребе 3D фотограметрије за потребе моделовања артефаката. На овом месту ће такође бити представљени резултати сарадње пројекта CONPRA (Contributing to Preventive Archaeology) и Одељења за археологију Филозофског факултета у Београду, чија је окосница коришћење фотограметрије у превентивној археологији и компјутерској визуализацији археолошких садржаја.

Nenad Jončić, Belgrade

FROM 3D MODELS TO 2D DOCUMENTATION: PRESENTATION, PRESERVATION AND RETRIEVAL OF CULTURAL HERITAGE

Motivated by the needs for fast and accurate documentation, we developed a new system for documenting archaeological artifacts from all types of excavations. Today artifacts are still documented with drawings and pho-

tographs. In comparison to the traditional way of documenting archaeological artifacts that is represented by technical drawing and photographing that require a certain skill and are time-consuming to a certain degree, we are proposing a new approach.

We decided to use a 3D scanner, with system based on digital cameras and structured light. From the completed 3D models we provided horizontal cross-sections (profile-lines) for documentation, as it would be done by manual drawing. This is the first time 3D models are used in process of making documentation for small finds in Serbia. We decided to use a 3D scanner to from 3D models from which we create horizontal cross-sections (profile-lines) and photos. The advantage of working with 3D models is the high level of accuracy and speed at which they are made as well as the resulting 3D models and cross sections. This text will present the advantages of this approach in documentation making. Advantages of this way of documenting will be presented, as well as wide use of its results. Not only that the technical documentation from excavation can benefit, but the presentation of artifacts and further scientific analysis is facilitated.

Dan Lucian Buzea, National Museum of Eastern Carpathians,
Sfântu Gheorghe, Covasna County, Romania

**NEW ARCHAEOLOGICAL AND RADIOCARBON DATA FROM
THE PĂULENI-CIUC (CIOMORTAN)–“DÂMBUL CETĂȚII”
AENEOLITHIC (CUCUTENI-ARIUȘD) SITE, HARGHITA
COUNTY, ROMANIA**

The Cucuteni-Ariușd settlement at Păuleni-Ciuc lies at the foot of the Eastern Carpathian Mountains, connecting the Cucuteni-Ariușd settlements in southeastern Transylvania with the Cucuteni A settlements in Sub Carpathian Moldova. In this paper we present the results of recent research and the radiocarbon analysis from the Cucuteni-Ariușd levels at Păuleni-Ciuc (also referred to as Ciomortan, Șoimeni, “Várdomb” or “Dâmbul Cetății” in the archaeological literature). This is one of the most important Ariușd site in Transylvania with rich and very important discoveries and the single one excavated extensively by applying the actual modern methods.

The archaeological site is located in the Ciuc Basin, approximately 8 km east of Miercurea-Ciuc, Harghita County, in the hills above the village of Șoimeni. It is positioned on a small natural promontory, referred locally as Dâmbul Cetății (“The Hill Fortress”), in small saddle between ridgelines of

the Ciuc Mountains. Three levels of Aeneolithic occupation are present at Păuleni-Ciuc: Păuleni I, corresponding to the Cucuteni A1 phase; Păuleni II, corresponding to the Cucuteni A2 phase, and Păuleni III, corresponding to a late Ariuşd stage.

The radiocarbon samples were acquired during the 2010-2011 field seasons, when the team from National Museum of Eastern Carpathians, Sfântu Gheorghe welcomed Archaeotek Canada's international team of archaeologists and students. Three radiocarbon samples from complex 41 in the Aeneolithic Păuleni III level were analysed at the Center for Applied Isotope Studies at the University of Georgia, USA. Based on the results of this analysis, we believe the late Ariuşd occupation at Păuleni-Ciuc dates to 4,210-4,050 BC. The settlement at Păuleni-Ciuc was contemporaneous with the Cucuteni A2 settlement at Poduri (Moldova) and the Cucuteni A2-3 settlement at Malnaş-Băi (Covasna County), indicating a possible line of communication between Transylvania and Moldova, via Păuleni-Ciuc and the Ghimeş-Făget pass.

This work was possible with the financial support of European Social Fund, Operational Programme Human Resources Development 2007 - 2013, Priority no. 1 "Education and training in support for growth and development of the knowledge society", Key Area of Intervention 1.5 "Doctoral and post-doctoral research support" Title: "MINERVA - Cooperation for elite career in PhD and post doctoral research", ID POSDRU 159/1.5/S/137832. English version by Diana-Maria Sztancs.

Неда Мирковић-Марић, Народни музеј Кикинда
Мирослав Марић, Балканолошки институт САНУ
Лидија Милашиновић, Народни музеј Кикинда
Драган Јовановић, Градски музеј Вршац
Бари Молој, Универзитетски колеџ Даблин
Југослав Пендић, Филозофски факултет, Београд

ПРОЈЕКАТ РЕВИЗИОНИХ АРХЕОЛОШКИХ ИСТРАЖИВАЊА ЛОКАЛИТЕТА ГРАДИШТЕ У ИЋОШУ, КИКИНДА

Локалитет Градиште у Иђошу се налази на ушћу два праисторијска водотока, на ниском узвишењу на коме се током времена створио културни слој дебео преко 2 m, око 7 km од Кикинде, на ободу атара села Иђош. Познато је под неколико имена, од којих је једно и Словенски град. Настањен је, са прекидима од периода средњег неолита

до средњег века. У најстаријем хоризонту насељавања констатовано је постојање налаза рано-неолитске старчевачке/кереш и ране винчанске културе. Следећу фазу чине остаци насеља са материјалом касног неолита, тј. касније винчанске и потиске културе. Нешто веће је касније насеље са остацима два концентрична земљана бедема пречика 250 m, које се на основу налаза може везати у период позног бронзаног доба и почетка гвозденог, односно Босут III група.

У античко време област представља територију на којој су своје трагове живота оставили Сармати и Гепиди. На подручју локалитета откривени су и површински налази керамике који припадају средњем веку. Ископавања овог локалитета вршена су у више наврата, почев од 1913. године. Након Другог светског рата локалитет је истраживао М. Грбић, а 1990. године локалитет је проглашен за археолошко налазиште од великог значаја. После четрдесет година од претходних ископавања, 2014. године покренута су ревизиона археолошка истраживања локалитета Градиште у Иђошу од стране Народног музеја у Кикинди, која имају за циљ да савременим методама археолошких истраживања употпуне слику праисторије и археологије каснијих периода у овом делу панонске равнице.

Драган Јовановић, Градски музеј Вршац
Југослав Пендић, Филозофски факултет Београд

РЕВИЗИОНА ИСТРАЖИВАЊА ЛОКАЛИТЕТА ВАТИН – БЕЛА БАРА/ РЕЗУЛТАТИ ГЕОФИЗИЧКЕ ПРОСПЕКЦИЈЕ

Новија истраживања на локалитету Ватин – Бела Бара преиспитују до сада познате информације о границама и простирању насеобинске зоне и покрећу питање видљивости археолошког материјала кроз различите методолошке приступе проспекцији локалитета. Разлика у површинској дистрибуцији материјала у односу на дистрибуцију детектованих археолошких структура на геофизичкој мапи посебно наглашава вредност комбинованог приступа проспекцији, како у припремној тако и главној фази истраживачког рада: кроз резултате премера флухгате магнетометром комбиноване са сондажним ископавањима и сондажним бушењем, намера је да се покаже видљиво побољшање у тумачењу граница насеобинске зоне и односа са непосредном околином, као и да се представи модел даљих истраживања која би се ослањалала на успешну формулу претходних кампања.

Драган Јовановић, Градски музеј Вршац
Бари Молој, Универзитетски колеџ Даблин
Лидија Милашиновић, Народни музеј Кикинда
Неда Мирковић-Марић, Народни музеј Кикинда
Мирослав Марић, Балканолошки институт САНУ
Југослав Пендић, Филозофски факултет, Београд

ПРОЈЕКАТ РЕВИЗИОНИХ АРХЕОЛОШКИХ ИСТРАЖИВАЊА ЛОКАЛИТЕТА ГРАДИШТЕ У ИЂОШУ, КИКИНДА/ НАСЕЉЕ КАСНОГ БРОНЗАНОГ ДОБА

Недавно започета ревизиона истраживања локалитета Градиште у близини Иђоша, поново актуелизују истраживачка питања, која је још приликом првих ископавања 1947. године поставио М. Грбић. Насеље с краја бронзаног доба формирано је на стратешки важном положају и утврђено је са два земљана бедема и ровом. Овај тип насеља има блиске паралеле у суседној Румунији и Мађарској, а као својеврстан центар моћи пружа изванредне могућности за проучавање заједница касног бронзаног доба на овим просторима. Применом различитих методолошких приступа истраживању преиспитане су до сада познате информације о локалитету и у великој мери одређен даљи ток пројекта.

Игор Јовановић, Музеј рударства и металургије, Бор

НАСЕЉА И НЕКРОПОЛЕ БРОНЗАНОГ ДОБА НА ТЕРИТОРИЈИ БОРА И ОКОЛИНЕ

На територији Бора и шире околине током протеклих тридесетак година откривено је више десетина налазишта на којима је констатован материјал који припада бронзаном добу. Већи број ових налазишта представљају насеља, а констатован је и мањи број некропола формираних уз сама насеља или у њиховој близини. На формирање и пораст броја насеља током бронзаног доба утицала је стабилизација климатских услова, потражња за бакром и трговина бронзом. Сагледавањем географске слике, природних ресурса и дистрибуције налазишта у овој области, као и анализом материјалне културе и погребних обичаја, установљена су два основна типа насеља за која се везује специфичан сепукрални елемент. Насеља настала у долинама река, на благим косама и речним терасама имају пољопривредни карактер. То су бројна мања

насеља настала релативно близу једна других, што је омогућавало добру међусобну комуникацију. У брдско планинским зонама формирана су насеља која имају изражен металуршки карактер. Између ове две групе насеља и заједница које су у њима живеле постоји блиски контакт манифестован разменом материјалних добара – пољопривредни производи за металне израђевине. Поједина насеља у речним долинама су, вероватно, представљала важна комуникациона и дистрибутивна чворишта. Некрополе уз насеља представљају особену културну појаву на једном ширем подручју. Остаци кремираних покојника похрањени су у керамичке урне које су полагане у средину широких камених конструкција, прекривених танким слојем земље. Ове конструкције – гробови се међусобно не преклапају, већ сукцесивно шире, без јасно утврђеног правца пружања. На појединим некрополама присутан је обред приликом сахрана у виду ритуалног разбијања керамичких посуда или посипања гробова металичном шљаком. На основу анализе остатака спаљених костију, утврђено је присуство шљаке на њима, тако да је могуће да су се покојници спаљивали у металуршким пећима.

Гордана Чађеновић, Народни музеј Крушевац

ПРАИСТОРИЈСКИ НАЛАЗИ НА ЛОКАЛИТЕТУ МАСКАРЕ - АРХЕОЛОШКЕ КАМПАЊЕ 2008. И 2009. -

Остаци утврђења на локалитету Бедем, смештеног уз леву обалу Западне Мораве, насупрот средњовековног града Сталаћ, на јужном крају села Маскара привукли су пажњу истраживача још 1891. године. Међутим, археолошка истраживања на самом локалитету нису предузимана до 2001 године. Први резултати археолошког ископавања показују да је реч о вишеслојном локалитету. У овом раду биће приказана истраживања 2008. и 2009. године када се радило на сектору 2 и том приликом констатовани културни хоризонти из бакарног доба, баденског периода, бронзаног доба, средњег бронзаног доба, ватинске културне групе, старијег гвозденог доба и млађег гвозденог доба.

Најзначајније откриће је полумуница пречника 3 m и дубине 70 см, која се простире у сондама 8 и 10. У сонди 9 нађено је праисторијско огњиште пречника једног метра, које је у вези са том кућом. На нивоу куће налажена је келтска керамика, док је у јами налажен керамички материјал типичан за рано бронзано доба. Посебно је занимљив покретни

материјал у средишњем делу сонде, коју карактеришу крупни фрагменти лонаца дебелих зидова са тракастим дршкама који полазе од самог обода и орнамент прстенастих убода карактеристичних за Баденску културу. У сонди 10 нађена је камена конструкција, која представља огњиште из келтског периода. У четвртном слоју сонде 9 нађена је драхма хеленистичког града Дирахiona, из друге половине 1. века п.н.е. У југоисточном делу сонде 12 пронађен је антропоморфни амулет висине 9 см са рукама у облику патрљака и кружном перфорацијом.

Милош Јевтић, Филозофски факултет, Београд

НОВА ГРУПА БАСАРАБИ И ФЕРИЋИЛЕ НАЛАЗА У СРБИЈИ – ОСТАВА РАНИХ ГВОЗДЕНИХ ПРЕДМЕТА СА МИРОЧА

Новија археолошка истраживања у залеђу Ђердапа, посебно на планини Мироч, указали су на јако присуство култура старијег гвозденог доба које су настале и развијала се са оне стране Дунава, пре свега у Олтенији. Широко распрострањена Басараби култура, са лако препознатљивом жигосаном керамиком, присутна је на просторима Кључа и Неготинске крајине и преко разноврсних металних налаза, у првом реду деловима накита од бронзе и гвожђа. Метални предмети типични за Басараби културу са наших подручја везују се за некрополе са инхумирним покојницима (Вајуга-Песак) или за групне налазе из растуриених гробова. Археолошки истражене кружне камене конструкције у шумовитим пределима планине Мироч, протумачене као *култна места*, садрже, поред осталог, и појединачне украсне предмете од бронзе свејствене Басараби култури. Млађи хоризонт старијег гвозденог доба у залеђу Ђердапа заступљен је бројним налазима керамике Ферићиле типа, претежно из једнослојних насеља, док су метални предмети Ферићиле групе највише заступљени на Мирочу.

Велика, до сада необјављена, остава разноврсних гвоздених предмета, која потиче негде са Мироча, хронолошки се поклапа са трајањем Басараби и Ферићиле културне групе. Ова остава, за коју немамо услове налаза, у знатном делу има директне аналогije са гвозденим налазима из кружних камених конструкција са локалитета Михајлов понор на Мирочу и са налазима из некрополе Ферићиле у Олтенији. Претпостављамо да је остава са Мироча, слично кружним прстенастим конструкцијама од ломљеног камена, била такође у функцији култа. Оставу чини група од преко 20 равних секира са крилцима, неколи-

ко шупљих гвоздених секира, неколико гвоздених копаља и већи број једносеклих ножева. Најбројнији у остави су типолошки разноврсни врхови стрела (листолике стрелице са тулцем, мале стрелице до гвозденог лима са трном или конкавно изрезаном основом, веће стрелице Фериђиле типа са кружним отворима на ширим листовима). У остави са Мироча су заступљени и делови накита израђени од гвожђа. Издвајају се двопетљасте фибуле са кратким наребреним луком и раскуцаном ногом у облику пешчаног сата и уске, правоугаоне појасне копче, каткад богато украшене геомеријским шарамима.

Рани гвоздени предмети из оставе на Мирочу указују на снажан металуршки центар који је највероватније постојао негде у залеђу Ђердапа и који се временски поклапа са јачим присуством Басараби културе у североисточним деловима Србије. Овај центар за производњу гвоздених предмета чини се да је интезивно коришћен и током трајања Фериђиле групе у Србији.

Војислав Филиповић, Археолошки институт, Београд
Драган Милановић, Археолошки институт, Београд
Петар Милојевић, Ниш

ДВА БРОНЗАНА МАЧА ИЗ ОКОЛИНЕ АЛЕКСИНЦА

Из околине Алексинца, током последњих неколико година, регистровано је више фрагмената бронзаних мачева, од којих су два примерка посебно занимљива.

Наиме, у првом случају реч је о фрагментованом примерку тзв. микенског рапира. Мачеви овог типа ретко се налазе ван матичног подручја микенског света, а на територији Србије до сада су регистрована само два примерка. Иако је мач оштећен и непотпун, поседује све елементе за хронолошко опредељење, па се на основу бројних аналогја из затворених целина може одредити у период Вг С, односно у време између 1500. и 1350. године пре н.е. у апсолутним вредностима. Овај примерак представља поуздано сведочанство о везама централног Балкана и егејског света у овом периоду.

Други мач, такође фрагментован, припада широко распрострањеном типу језичастих тзв. Ројтлинген или Ненцинген мачева, али до сада непознатој варијанти на овим просторима, с обзиром на чињеницу да се рупице за оплату налазе само на рукобрану мача, па се можда може говорити и о неком примерку израђеном у локалној радионици.

Хронолошки, мачеви овог типа појављују се крајем периода Вг D и са својим позним варијантама трају до На В2. Ројтинглен мачеви најчешћи су у српском Подунављу, али се њихова појава јасно запажа и у долини Велике и Јужне Мораве. По свему судећи, тип Ројтинглен требало би везати за носиоце Гава комплекса, имајући у виду простор централног Балкана и српског Подунавља. У ширем контексту, примерци овог типа налазе се широм Европе, а њихов знатан број регистрован је у Панонији.

СЕКЦИЈА ЗА КЛАСИЧНУ АРХЕОЛОГИЈУ И СЕКЦИЈА ЗА
СРЕДЊОВЕКОВНУ АРХЕОЛОГИЈУ
(секције, А. Црнобрња и Д. Радичевић)

Драган Милановић, Археолошки институт, Београд
Зоран Митић, Завичајна збирка Бела Паланка
Петар Милојевић, Ниш

АНТИЧКА ДВОКОЛИЦА СА ЛОКАЛИТЕТА
МАЋИЛКА КОД ПИРОТА

Септембра 2013. године надзор Археолошког института из Београда на аутопуту Е 80 на локацији Мађилка код села Станичења пронашао је остатке двоколица и две животиње. Локалитет се налази на десној обали реке Нишаве на узвишењу приближно кружне основе, пречника 40 m, које се у односу на околину уздиже за око 5 m. Налази су пронађени приликом машинских радова на јужној периферији узвишења на релативној дубини од око 6,5 m. Пре проналаска двоколица локалитет је ископан у три наврата, али резултати истраживања нису публиковани. Последњим истраживањима Археолошког института откривени су скромни остаци у виду укопа из старијег гвозденог доба и из античког периода, као и некропола из касног средњег или новог века.

Налаз чини преко четрдесет гвоздених предмета који представљају делове точкава, система за вешање и украсне оплате. Гвоздене оплате богато су декорисане танким лимом од месинга. Дрвени предмети нису се очували изузев отисака на појединим гвозденим предметима. Непосредно уз остатке двоколица пронађени су остеолошки остаци два коња.

Поменути налази указују да је узвишење било коришћено у старијем гвозденом добу, да је у античком периоду насут слој земље ради сахране под хумком а да је касније настављено коришћење хумке за сахрањивање покојника у складу са хришћанском традицијом. Обичај сахрањивања под хумком и полагање кочија указује на сахрану особе високог друштвеног статуса и практиковање трачке сепулкралне традиције у време успостављања владавине Римске државе.

Марија Марић, Завод за заштиту споменика културе Краљево

НОВА ИСТРАЖИВАЊА КАСНЕ АНТИКЕ НА ПАДИНАМА ГОЧА

Током јуна месеца 2014. године спроведена су заштитна археолошка истраживања на локалитету Јабланица у селу Плеш код Александровца са циљем дефинисања услова за подизања новог сакралног објекта на старом култном месту. Резултати ископавања негирали су постојање цркве већ је откривен део касноантичких терми које су вероватно део већег комплекса – могуће виле рустике или викуса у оквиру планинског пејзажа богатог рудним ресурсима. У раду су представљени прелиминарни резултати истраживања чији значај се огледа у проучавању насељавања рударских империјалних територија, организације живота и успостављање и функционисање економских токова у касноантичком периоду. Поред тога, налаз терми на локалитету представља један од малобројних примера античких купатила у руралном окружењу на Централном Балкану, ван урбаних центара попут Виминацијума, Сингидунума, Наиса и др.

Адам Н. Црнобрња, Народни музеј у Београду

***METALLA ET TERRITORIUM METALLI* - КОСМАЈСКИ РУДНИЦИ И ПРОБЛЕМ РАЗГРАНИЧЕЊА УЖЕ И ШИРЕ РУДНИЧКЕ ОБЛАСТИ**

Територија коју је заузимао космајску руднички домен у римско време у великој мери је непознаница. Пошавши од у литератури присутног мишљења да су и сами рудници чинили тек део већих царских (фискалних) поседа, покушаћемо да нешто детаљније приђемо проблематици унутрашњег разграничења рудничке територије. Овом приликом пажњу

ћемо посветити покушају препознавања разграничења унутар саме територије рудничког домена. Као полазна тачка послужило нам је широко прихваћено мишљење да се унутар једног рудничког дистрикта налазило неколико подцелина: главно насеље у коме се налазио центар рудничке економије, индустрије и администрације, са војном постајом уз њега (*vicus/vici metalli*); централна зона рудника у којој су се налазили рудокопи и постројења за прераду руде (*metallum* или *metalla*); укупна, шира територија која је обухватала пашњаке, обрадиву земљу, шуме које су давале гориво за прераду руде, каменоломе, мања насеља и слично (*territorium metalli*).

Упркос дугој историји истраживања античког Космаја и римских рудника на њему, подаци којима располажемо заправо су веома оскудни, и у великој мери ограничавају могућности разматрања организације живота у римско време. Стање документације са досадашњих истраживања углавном не дозвољава било каква комплекснија контекстуална разматрања, док за највећи део публикованих артефаката није могуће не само одредити ближе контексте у оквиру којих су пронађени, већ ни место налаза на нивоу поуздано убицираног локалитета.

Због тога ћемо при покушају да на темељу расположиве грађе укажемо на могућу идентификацију дела линије разграничења између уже и шире рудничке територије користити најпре епиграфску грађу, која је и до сада била превасходни извор када је у питању уређење космајских рудника, а посебну пажњу ћемо поклонити и просторном распореду одређених врста археолошких локалитета.

Софија Петковић, Археолошки институт, Београд

ЗАШТИТНА АРХЕОЛОШКА ИСКОПАВАЊА НА ЛОКАЛИТЕТУ БЕГОВ МОСТ-СТАНИЧЕЊЕ НА ТРАСИ АУТОПУТА Е80, КОРИДОР 10-ИСТОЧНИ КРАК

Локалитет Бегов мост се налази у атару села Станичење у подножју брда Градац, југозападно од касноантичког и рановизантијског утврђења на овом узвишењу. На овој локацији је археолошким надзором земљаних радова у зони експроприације на траси изградње аутопута Е 80 констатовано касноантичко налазиште, које се манифестује већом количином ломљеног и притесаног камена, фрагментима античких опека и уломцима касноантичке грнчарије. Такође, у профилу усека нове трасе аутопута уочени су укопи скелетних гробова, оријентисаних у правцу запад-ис-

ток, са одступањем ка југу, што је указивало на некрополу хришћанске провениенције. С обзиром на близину утврђења Градац, претпостављено је да се ради о некрополи насеља у подграђу, која се може датовати у касноантички, рановизантијски или раносредњовековни период.

Заштитна археолошка ископавања су реализована ископавањем 4 сонде, укупне површине од 146,90 m², просечне дубине од 1,20 m од површине, а највеће дубине од 1,80 m од површине тла. Резултати истраживања показују да се на овом простору налазила периферија касноантичке некрополе, која се оквирно може датовати од средине IV до краја VI века. Истражено је укупно 57 гробова, оријентације запад – исток, са одступањем ка југу, који су упоковани на растојњу од 1 – 1,20 m, по систему „шах поља“, тако да формирају тип некрополе „на редове“. Укопи, углавном, нису оштећивали старије сахране, што сведочи о постојању надземних обележја гробова, осим у два случаја, што указује на дужи период сахрањивања на овој некрополи. Покојници су сахрањивани без икаквих украса, а у гроб нису полагани прилози, што сведочи о хришћанској популацији и о скромном социо-економском статусу становништва. Осим, фрагментованих, аморфних и јако кородираних гвоздених предмета нађених у појединим гробовима, нађено је неколико фрагмената касноантичке грнчарије, фрагмент наруквице од гагата и два бронзана новчића, од којих се један може датовати у крај III или почетак IV века. Ово отежава прецизно датовање гробова. Међутим, о времену када је некропола настала сведоче погребни ритуал и типови гробних конструкција.

Некропола је упокована у чак два праисторијска слоја (слојеви В и С), у којима је нађена већа количина фрагмената грнчарије и животињских костију, као и неколико кремених ножића и одбитака. На основу типова керамичких посуда, слојеви су датовани у период енеолита (култура Бубањ – Хум). Такође, откривени су и делови праисторијских објекта, што сведочи о постојању енеолитског насеља на лесној тераси у подножју брда Градац, изнад десне обале Нишаве.

Душан Рашковић, Крушевац

СКУПНИ НАЛАЗ-ОСТАВА РИМСКОГ НОВЦА НА ЛОКАЛИТЕТУ ВИСИНСКОГ УТВРЂЕЊА УКОСА У ГРАД СТАЛАЋУ

Локалитет утврђења „Укоса“ налази се у Град Сталаћу, на 1,5 км јужно од средњовековног града „Кула Тодора од Сталаћа“, на коси Мој-

сињских планина, изнад леве обале Јужне Мораве, на самом улазу у гротло сталаћке клисуре. Ископавања започета 2009. године изнела су на видело вишеслојно висинско налазиште са континуитетом, од старијег гвозденог доба до средњег века.

Током истраживања 2011. године, када су уочени почеди објекта I, зиданог у камену, везаним глином, у јужном профилу, на дубини од 50 цм релативне дубине, пронађен је скупни налаз-остава новца. Новац је био сконцетрисан на малом простору од двадесетак центиметара па се може претпоставити да се налазио у платненој или кожној кеси, која је временом нестала. Реч је о 115 комада новца, углавном, с краја IV и прве половине V века, најмањег промера и тежине, кога означавамо као Ae 4, који је углавном у највећој мери пропао. Ипак захваљујући труду стручњака Централне институције за конзервацију у Београду, новац је очишћен и из половине пронађених примерака могу се извући информације.

Поред неколико примерака из средине IV века, новац припада ковањима, Теодосија I, Валентинијана II, Хонорија, Аркадија, Теодосија II, Валентинијана III. Последња ковања, датована од 425. до 450. год. говоре нам да скупни налаз-остава потиче из времена када су Хуни у периоду од 441. до 443. године преузели контролу у Поморављу и када престаје свака циркулација новца у балканским провинцијама. Овај налаз, по свом саставу, одговара мањем налазу на локалитету утврђења „Градац“ код свете Петке на Јастребцу. Хунска разарања из тог периода, највероватније су била и разлог што је становник утврђеног насеља на „Укоси“, уз сам западни зид, можда и његовог властитог објекта, склонио кесу са новцем. Није то било никакво богатство, али да је поживео, власнику је могло послужити за основне животне потребе.

Неда Мирковић-Марић, Народни музеј Кикинда

ПРИЛОГ ПРОУЧАВАЊУ КЕРАМИЧКИХ ЛАМПИ СА КАСНОАНТИЧКОГ И РАНОВИЗАНТИЈСКОГ СРЕДЊЕДУНАВСКОГ ЛИМЕСА

Од око 300 лампи са локалитета Дијана/Занес, тек трећина припада касноантичким и рановизантијским и он се у процентима креће 69:31% у односу на оне прва три века. Уочава се доминација одређених типова, али се јавља мноштво типова, који су углавном заступљени малим бројем налаза. Примат у производњи и утицају имају малоазијске,

грчке и источне области, а мноштво лампи израђује се у локалним радионицама. Овде се издвајају типови који су карактеристика балканских, подунавских провинција. Репертоар касноантичких и рановизантијских лампи представљен је следећим типовима: Iványi XI, XII, XXI, XXII, Isonomi XXXII-XXXIII Кузманов XXXIII, XLI. Криза Царства која је обележила касноантички период, а која је условила недостатак сировина/уља огледа се и у овој врсти материјала.

Душан Медин, Београд

КРАТАК ИСТОРИЈАТ ИСТРАЖИВАЊА АНТИЧКОГ НАСЉЕЂА У БОКИ КОТОРСКОЈ И ОКРУЖЕЊУ ОД РЕНЕСАНСЕ ДО 1918. ГОДИНЕ

Од времена ренесансе до завршетка Првог свјетског рата на простору данашњег Црногорског приморја дјеловали су многи сакупљачи и истраживачи античког наслеђа, којим је овај крај посебно богат. Међу тим „пионирира“ било је разних домаћих и страних антиквара, путописаца, свештеника, аматера, научника итд, али и првих генерација академски образованих археолога на јужнословенском и ширем простору. Многи од њих оставили су, у већој или мањој мјери, вриједне писане и ликовне записе о овој теми, који могу бити од драгоцјеног значаја за савремене изучаваоце прошлости. Као и свака заоставштина, тако је и ова има одређени информативни карактер о томе који су антички налази и објекти оновременим истраживачима били познати и ком тренутку, како је изгледала старија материјална култура онда када је откривена или интерпретирана, на који начин је тумачена, стилски атрибуирана, датована... Са друге стране, ови рани списи у себи „крију“ ништа мање значајне детаље о знањима, интерпретативним могућностима и намјерама својих аутора, те политичком, друштвеном и културном контексту и дискурсу у коме је настала.

С обзиром на то да обимнији историјати археологије и сродних дисциплина нијесу у довољној мјери присутни на домаћој научној сцени (у случају археологије ситуација је почела да се мијења тек недавно), покушаћемо овдје на скроман начин да допринесемо превазилажењу ових недостатака. У излагању ћемо хронолошки навести основне податке о значајнијим антикварима и истраживачима, њиховим активностима и резултатима у домену изучавања античког наслеђа Боке Которске и непосредног окружења, у изабраном временском опсегу, тј. од ренесансе до краја Првог свјетског рата.

Ово излагање засновано је на почетним резултатима истраживања исте проблематике за потребе мастер рада на сличну тему који ће, под менторством проф. др Сташе Бабић, бити одбрањен на Одељењу за археологију Филозофског факултета Универзитета у Београду.

Бојана Племић, Београд

ЈЕДАН КАСНОАНТИЧКИ ЖИЖАК ИЗ СИНГИДУНУМА (ПРИЛОГ ПОЗНАВАЊУ ИКОНОГРАФИЈЕ ХРИШЋАНСКИХ СВЕТИТЕЉА)

У Археолошкој збирци Музеја града Београда чува се жижак са представом мушке и женске фигуре у дугим хаљинама, са подигнутим рукама у ставу оранте, док је између њихових глава пластично изведен крст. Нејасни остаци откривају могућност да је женска фигура имала неку врсту покрова за главу или евентуално ореол, који је јасно уочљив на мушкој представи. У ранијој литератури ова поставка је доведена у везу са Константином и његовом мајком Јеленом који окружују Часни крст, по предању откривен од стране царице током ходочашћа у Светој земљи. Судаћи по самом жишку који је типолошки близак северно-афричким светиљкама, углавном израђиваним у Александрији од краја III до краја V века, са каснијим имитацијама све до VII века, овде би се радило о једној од хронолошки најстаријих представа поменутог пара.

У иконографском смислу култ Константина и Јелене доживљава процват тек након периода иконоборства, пратећи литерарне описе њихових монументалних представа са форума у Цариграду. Такви прикази јављају се у две основне варијанте: цар и царица, са рукама поред тела или држећи инсигније, фланкирају велики крст, док га у другој варијанти једном руком придржавају или указују на њега. Са друге стране, њихов став са подигнутим рукама у пози оранте нема познатих ликовних паралела.

У ранохришћанској фунерарној уметности односно култу мученика, став оранте је традиционално био резервисан за фигуру молитеља који заступа покојника или верника у нади за спасење. Сходно томе да су на нашем жижку тако представљене мушка и женска фигура, уз присуство ореола, могуће је да се ради о пару светитеља који су заједно поштовани. Имајући то у виду, одговарајућу паралелу проналазимо у култној заједници египатских мученика Светог Мине и Свете Текле, која је иконографски потврђена на бројним ампулама, као благословима и сувени-

рима са ходочашћа у њихово светилиште близу Александрије. Такође, зрнасти перваз који окружује дискос препознатљив је украс поменутих ампула. Пошто се оне углавном датују у периоду од 480-560. године, сматрамо да би време од краја V до краја VI века могло бити ближи хронолошки оквир за настанак нашег жишка.

Христијан Талевски, Институт за старословенска култура, Прилеп

ПРИЛОГ ЗА ХРОНОЛОГИЈУ И РАЗВОЈ ФОРТИФИКАЦИЈЕ УТВРЂЕЊА МАРКОВИ КУЛИ, ВОДНО – СКОПЈЕ

прелиминарни закључци из истраживање на Троугластим кулама
са полигоналним бастионом у 2014 године

Археолошки локалитет Маркови Кули - Водно, Скопје, који се налази на источним падинама планине Водно, на делу званом Маркова Крушка, високо изнад источне периферије Скопља. Према резултатима претходних истраживања спроведених у више наврата, на Марковим Кулама се налазе остаци насеља са два хоризонта живљења. Живот у рановизантијском насељу кулмира 2/2 шестог и почетком седмог века. Након мирног напуштања тврђаве и паузе од неколико векова, од једанаестог до почетка тринаестог века живот у насељу је обновљен. Са локалитета потиче много примерака римског новца из почетка четвртог века, па све до новца из Турског средњовековног периода. У 2014 години као део капиталних пројеката Владе Републике Македоније, изведене су заштитна и ревизиона ископавања. Тиме је било предвиђено истраживање најдоминантнијег западног дела утврђења Акропоља, конкретно троугласти торањ са чеоним деветостраним бастионом и деловима Северног и Јужног бедема. Главни циљ је био отворити пуну надтемељну висину фортификационих елемената и сондирање на три позиције поред њих да би проверили њихово стање, дубину и подлогу. Тако су добијене додатне информације које ће се користити као база за предстојеће конзервације и аутентичне реконструкције овог дела утврђења. Истраживањем су откривене нови и направљена је корекција претходно откривених података о утврђење на овој локацији. Поред детализирања грађевинских фаза утврђења, за први пут је откривен нови тако звани Западни бедем, који је саграђен у средњем веку, када је у истом опусу обновљен и бастион. Досадашње информације са покретног и непокретног археолошког материјала пронађеног на овом локалитету, показују сав његов значај, пре свега повезаности са контролом северног, источног и јужног дела

Скопске котлине, и директне контроле главног пута према југу дуж тока реке Вардар.

Марин Бугар, Народни музеј Крушевац

СРЕДЊОВЕКОВНИ СЛОЈЕВИ СА ЛОКАЛИТЕТА БЕДЕМ - РЕЗУЛТАТИ АРХЕОЛОШКЕ КАМПАЊЕ 2013. И 2014.

Током сезона 2013. и 2014. добијени су нови резултати који кореспондирају са палеовизантијском фазом утврђења, али и они који се одређују у период 12.-14 века. У оквиру истраживачких сектора у централном делу каструма констатоване су три јаме из периода 12. века, док је у близини јужног бедема утврде, откривен део основе рановизантијског објекта.

Нарочите ситуације добијене су истраживањима на простору непосредно изван североисточног бедема, на основу детаљније анализе сателитских снимака терена. Том приликом, откривени су остаци средњовековног објекта са пратећим материјалом 12. века, док су на простору према истоку откривене још две јаме које хронолошки одговарају горепоменутим.

Покретне налазе карактерише присуство типичне кухињске грнчарије, а посебно се издвајају уломци чешљастих амфора. Треба поменути и примерке рановизантијских стрелица, масивну резу за врата (?) и полиедарски камени привезак, као и налазе оловног крста и сребрне наушнице од спирално увијене жице откривених на простору североисточног бедема.

Мирослав Вујовић, Филозофски факултет, Београд

ДВА ПРИВЕСКА ИЗ СРЕДЊЕВЕКОВНОГ БЕОГРАДА

Рад је посвећен налазима два привеска откривена током систематских археолошких истраживања средњовековног подграђа Београдског града у остацима куће уништене у пожару током друге половине 17. века. Истраживањима је утврђено да се ради о бондручном објекту грађеном на темељима од ломљеног камена и супструкцијом у виду дрвене конструкције и ћерпича. Унутар објекта који се састојао од две просторије откривени су остаци пећи са глеђосаним пећњацима и велики број покретних налаза. Најзаступљеније су биле керамичке посуде,

гвоздени алат, делови појаса и новац Карла Роберта (1301-1342) Леополда I (1657 -1705).

Први предмет је израђен од бакарне легуре у виду плочице кружног облика са алком за качење на горњем делу. На предњој страни плитко је гравиран мотив шах-поља испуњен наизглед насумичним урезима док је задња страна привеска неукрашена. Ради се о својеврсном талисману са приказом једног од магијских квадрата који су, у складу са окултном традицијом ислама, јудаизма али хришћанске Европе носили имена седам небеских тела. Аутор утврђује да се ради о соларној или златној камеји која се управо састоји од квадрата подељеног на 6 x 6 поља унутар којих су приказани словно-нумерички знаци најчешће истог збира или значења. Почев од XIV века па надаље, управо ови магични квадрати постају најпопуларнији талисмани којима је придавана велика моћ а посебно у заштити од различитих болести, страдања и недаћа.

Други предмет је израђен од олова у облику кружне плочице са рељефним украсом и натписом. Ради се заправо о половини сукнарске пломбе која се, највероватније због декоративног флоралног приказа, нашла у секундарној употреби као привезак. Са предње стране плочице утиснут је хералдички цвет (тјудорска ружа) око кога је натписно поље са перластим орнаментом по ободу. Натпис се састоји од две речи: GVILHELMVS ALMANDETE. У горњем делу, испред почетног слова А друге речи, печат је накнадно пробушен, највероватније како би се користио као привезак.

Сличне оловне ознаке јављају се широм Европе од XIII до XIX века као неопходна средства идентификације коришћена у регулацији и контроли квалитета трговачке робе а посебно текстилних производа. Као гаранција квалитета израде или плаћених такси ови печати познати су у англосаксонској литератури под неколико назива који указују на различите овере којима су занатски производи или трговачки артикли били подвргнути. (alnage seals, cloth seals, bale seals или dyer seals). На основу приказа тјудорске руже и аналогних печата са наведеним годинама, могло би се закључити да налаз са Доњег града оригинално потиче из времена елизабетанског полета енглеске сукнарске производње током последњих деценија XVI века. У секундарној употреби, међутим, он ће као привесак бити коришћен знатно дуже, највероватније све до септембра 1688. године када је Јеген паша, повлачећи се пред аустријском војском, спалио београдска подграђа.

Corneliu Beldiman, “Dimitrie Cantemir” Christian University,
Faculty of History, Bucharest, Romania
Diana-Maria Sztancs, “Dimitrie Cantemir” Christian University,
Faculty of History, Bucharest, Romania
Silviu Gridan, “Lucian Blaga” University, Faculty of History,
Theology and Journalism, Sibiu, Romania

**BOW AND BONE ARROWHEADS IN THE MIDDLE AGES.
SOME EVIDENCE REGARDING THE HUNTING IN THE
SOUTH-EASTERN TRANSYLVANIAN ENDOKARST
(BRAȘOV COUNTY, ROMANIA)**

The paper analyses a recent discovery from an archaeological site placed in the Bulz Cave, Comăna de Sus village, Brașov County, placed in an important karst area in the region. The cave is a small-dimensioned, fossil one whose characteristics could have been used as shelter from Prehistory since the Middle Ages.

The field surveys were carried out repeatedly by Silviu Gridan. In 2012, a team led by Elena Cristina Nițu (as authorized archaeologist) carried out a small excavation that demonstrated the fact that the site is pluri-stratified. With that occasion, numerous faunal remains and ceramic potsherds were recovered. These last were dated from Coțofeni culture (Aeneolithic), Schneckenberg culture (Early Bronze Age), the First Iron Age and the Middle Ages (probably the 16th century).

One of the most important recovered piece is a special tanged (but unfortunately fragmentary) arrowhead made of bone, having surfaces very well preserved, with a perfect design which imitates the iron arrowheads specific for those times (the 16th century). It is a rather rare piece within the discoveries of medieval arrowheads in Romania. This artefact was analysed in detail – especially manufacture and use-wear traces using optical microscopy. A particular and rare detail of the piece is a row of standardised notches placed on one of the edges which was interpreted as a propriety mark. This analysis is the first one within the Romanian archaeological literature regarding this type of objects.

A hypothesis regarding the manufacturing chain stages was elaborated. The use-wear traces (fractures, micro-fractures, striations etc.) were also identified and studied. A hypothesis regarding the presence of this artefact in the cave was advanced. Because it was recovered associated with skeletal mammal remains, the arrowhead could have been extracted from the targeted corpse of animal. It could have been abandoned when it became unusable by the fracture of the proximal part.

СЕСИЈА: ЕКСПЛОАТАЦИЈА СИРОВИНА, РАЗМЕНА И ТРГОВИНА У ПРАИСТОРИЈИ

(сесија, С. Витезовић, Д. Антоновић)

Најзначајнији део сваке економије и економског система јесте експлоатација и располагање сировинама. Код проучавања праисторијских економских система, значајна су питања расположивост неких сировина, степен искоришћености у односу на расположивост, начини располагања, повезаност са технолошким изборима, као и степен и обим трговине и размене.

Акцент се у проучавању праисторијских економија често ставља на металуршке и литичке ресурсе, али веома значајне биле су и сировине органског порекла (дрво, кост, рог, коже, као и егзотичне органске сировине – маринске шкољке и ћилибар).

За ову сесију позивамо радове које се баве проучавањем ових питања, студије случаја и теоријске радове, посвећени једној или већем броју сировина, који обухватају не само област источне Србије, већ и друге, повезане регионе.

Селена Витезовић, Археолошки институт, Београд
Драгана Антоновић, Археолошки институт, Београд

ЕКСПЛОАТАЦИЈА СИРОВИНА, РАЗМЕНА И ТРГОВИНА У ПРАИСТОРИЈИ – НЕКИ ПРОБЛЕМИ ПРОУЧАВАЊА

Најзначајнији део сваке економије и економског система јесте експлоатација и располагање сировинама. Код проучавања праисторијских економских система, значајна су питања расположивост неких сировина, степен искоришћености у односу на расположивост, начини располагања, повезаност са технолошким изборима, као и степен и обим трговине и размене.

Акцент се у проучавању праисторијских економија често ставља на металуршке и литичке ресурсе, али веома значајне биле су и сировине органског порекла (дрво, кост, рог, коже, као и егзотичне органске сировине – маринске шкољке и ћилибар).

За размену егзотичних сировина, често се позајмљују модели из етнологије и етнографије (нарочито модел Кула ринг размене), међутим, када је реч о размени сировина које могу бити и локалног порекла, од-

носно, када је реч о размени на локалном или регионалном нивоу, трагови у археолошком запису су знатно слабије изражени и неопходна су проучавања економије уопште.

Интердисциплинарна проучавања, посебно могућности физичко-хемијских анализа, омогућавају лакше праћење порекла појединих сировина (посебно метала), али и даље су неопходни добро утемељени теоријски модели за проучавање организације располагања сировинама.

Драгана Антоновић, Археолошки институт, Београд

СИСТЕМ НАБАВЉАЊА КАМЕНИХ СИРОВИНА У НЕОЛИТУ И РАНОМ ЕНЕОЛИТУ СРБИЈЕ

Питање порекла сировина у неолиту последњих година постаје актуелна тема у археологији Србије. Након више деценија изучавања релативне хронологије и територијалних разлика у старчевачкој и винчанској култури и огромног броја исписаних страница на ту тему, савремена српска археологија се окренула испитивању економских основа ове две високо развијене и раширене културе. Та изучавања су посебно подстакнута недавним открићем да је у оквиру винчанске културе настала најстарија металургија у Европи с обзиром да је њен настанак морао да се одигра у високом технолошком миљеу.

Камене сировине доказују висок технолошки ново у време развијене старчевачке и старије винчанске културе. Поред квалитетних рожнаца и опсидијана коришћених за израду предмета окресане индустрије, употребљаван је и врло квалитетан камен за израду абразивних и алатки од глачаног камена. Камене секире, тесле и длета прављене су од сивозелених финозрних стена, твдих, жилавих и отпорних на ударање. Ова врста камена је била најзаступљенија сировина за израду алатки са сечицом. Од времена градачке фазе винчанске културе почиње да се користи такозвани лаки бели камен, што је описни и збирни назив за стене које више нису тако квалитетне као оне типичне за старију фазу винчанске културе. Анализе сировина од којих су биле израђене алатке са сечицом у винчанској култури показују да су биле коришћене стене различитог постанка, али истих физичко техничких особина које су одговарале захтевима које су изискивале алатке за обраду дрвета. За сада нису откривена места (каменоломи) са којих су доношене камене сировине, али према анализама је познато да је сировина стизала из више различитих извора. Испитивање сировине „лаки бели камен“ нарочито показује тр-

енд да се користи више различитих извора. Чак и на локалитетима који се налазе близу један другог као што су Винча – Бело Брдо, Црквине у Стублинама и Црквине у Малом Борку коришћен је „лаки бели камен“ различитог порекла што показује да је свако винчанско насеље имало своје локалне изворе камених сировина. Претпоставља се да је овакав начин добављања сировина могао бити пренет и у коришћење рудних ресурса и да су носиоци винчанске културе за потребе своје металургије користили знатно више рудишта него што је то данас познато, односно да је руда употребљавана за производњу најстаријих бакарних предмета имала потпуно локални карактер, као и камене сировине.

Милица Лопичић, Филозофски факултет, Београд

ЕСТЕТСКИ АТРИБУТИ ПРИ ОПИСУ КАМЕНИХ СИРОВИНА ЗА ОКРЕСИВАЊЕ

У археологији је раширена пракса да се појединачни предмети као финални производи описују као ‘лепи’, међутим тај атрибут се ретко среће при карактеризацији сировина за израду окресаних алатки. У раду су испитане могућности и ограничења за естетски приступ при проучавању сировина. На основу психолошких истраживања о естетском доживљају разматрано је да ли се сировине које су према економским критеријумима описане као квалитетне (у складу са технолошким карактеристикама) и/ или драгоцене (на основу порекла) могу одредити и као ‘лепе’, а остале као ‘мање лепе’, или ‘ружне’. Најбољи пример за овакво закључивање представља интерпретација сировина употребљаваних у мезолитских и неолитским индустријама Ђердапа при којима се наглашава естетска изузетност тзв. балканског кремена. Ипак, резултати психолошких истраживања не могу се директно применити на археолошки материјал, јер је појам лепог културно одређен и учи се у оквиру заједнице. Пример таквог понашања запажен је при практичном раду са студентима археологије. При првом сусрету са окресаним каменом, студенти кварцит посматрају као ‘леп’ јер ‘светлуца’, ‘сија’, и ‘гладак је’ (кортекс облутка). Са друге стране, студенти завршних година, који су прошли курсеве из археологије палеолита и мезолита, као и технологије окресаних камених артефаката, сматрају да је кварцит ‘ружан’ јер је ‘компликован за анализу’, а могуће је и да приступају са предубеђењем потеклим од ставова присутних међу археолозима који се баве проучавањем окресаних артефаката да кварцитне индустрије представљају

‘технолошко опадање’ и ‘недовољно развијене технологије’. Иако се не могу донети сигурни закључци о естетским вредносним системима у прошлости, могу се размотрити основе за њихово грађење у одговарајућим просторним и хронолошким оквирима.

Селена Витезовић Археолошки институт, Београд

НАБАВКА И РАСПОЛАГАЊЕ КОШТАНИМ СИРОВИНАМА У РАНОМ И СРЕДЊЕМ НЕОЛИТУ БАЛКАНА

Коштане сировине (кост, рог, зуби, љуштуре шкољки) широко су коришћене у праисторији за израду различитих предмета, од алатки до уметничких представа. С једне стране, ради се о сировинама које су сразмерно лако доступне и то у доста великим количинама, али, с друге, мада се често доживљавају као *ad hoc* искоришћен кухињски отпадук, пажљивија проучавања откривају да се у великом броју праисторијских култура ради о пажљивом, строгом и систематском набављању и располагању овим сировинама.

Прикупљање отпалих рогова захтева добро познавање понашања јелена и добро познавање околине, док избор одређених костију захтева добро познавање физичко-хемијских и механичких својстава коштаног ткива.

У раду ће бити анализирани подаци о набавци и располагању коштаном сировинама у оквирима раног и средњег неолита Балкана, где се, осим доброг познавања својстава коштаном сировинама уочава и одређени симболички значај појединих сировина.

Vedrana Krištofić, Hrvatsko arheološko društvo

ALATKE OD ROGA S NALAZIŠTA JAKOVO-KORMADIN IZ ZBIRKE ARHEOLOŠKOG MUZEJA U ZAGREBU

Analiziran je materijal s nalazišta Jakovo-Kormadin pohranjen u depou Arheološkog muzeja u Zagrebu. Na lokalitetu su, osim nekropole iz V–VI stoljeća, ustanovljena i 3 stambena horizonta koji pripadaju vinčanskoj kulturi otkrivena tijekom zaštitnih iskopavanja sredinom XX. stoljeća i potvrđena istraživanjem lokaliteta 2008. godine. No, nalazi o kojima je ovdje riječ potječu iz prvih, nesustavnih iskopavanja lokaliteta s početka XX. stoljeća, te su u Muzej pristizali tijekom više godina istraživanja (1902.-1905.) koja

su provodili tamošnji lokalni učitelj i muzejski povjerenik A. Poturičić i J. Brunšmid, tadašnji ravnatelj Arheološkog muzeja u Zagrebu.

Pregledom materijala koji se odnosi na koštanu industriju Jakovo-Kormadina iz zbirke Muzeja, ustanovljeno je 217 predmeta izrađenih od roga koji su analizirani s tehno-tipološkog aspekta. Vinčanska kultura jedina je ustanovljena prapovijesna kultura na ovom nalazištu, pa su stoga, uz usporedbu materijala s ostalih vinčanskih lokaliteta, analizirani predmeti pripisani ovoj kulturi premda njihov kontekst nije poznat. Iako su nalazi koštanih alatki brojniji od onih izrađenih od roga, njihov broj nipošto nije zanemariv, kao ni udio tih predmeta u sveukupnom materijalu (40%), što ukazuje na značajnu upotrebu ove sirovine za izradu artefakata. Potrebno je istaknuti kako su prisutni i nalazi poput sirovina i poluproizvoda koji idu u prilog postojanju radioničkog mjesta na ovom nalazištu na što su ukazali rezultati analize koštane industrije iz istraživanja 2008. godine.

Raznolikost tipova i njihovih varijanti, kao i tehnološka ujednačenost izrade predmeta daju sliku o Jakovo-Kormadinu kao nalazištu s bogatom i razvijenom koštanom industrijom. Iako nedostaje kontekst nalaza, njihova dobra očuvanost, brojnost i raznolikost svakako doprinose boljem razumijevanju koštane industrije ne samo na ovom lokalitetu, već i u okvirima vinčanske kulture općenito.

Diana-Maria Sztancs, "Dimitrie Cantemir" Christian University,
Faculty of History, Bucharest, Romania
Corneliu Beldiman, "Dimitrie Cantemir" Christian University,
Faculty of History, Bucharest, Romania

SKELETAL MATERIAL ARTEFACTS AS PRESTIGE GOODS. AENEOLITHIC HOARD FROM CÂLNIC, ROMANIA

It is already known that the Aeneolithic hoards discovered in East-Central Europe contain in most of the cases some adornments made of animal skeletal materials. The most frequent discoveries are perforated red-deer canines and their imitations and adornments made of shell.

The paper deals with some artefacts discovered within a Transylvanian Aeneolithic hoard from Călnic – *Vineyard*, mentioned by Kurt Horedt in 1949 and published in an extensive manner recently (in 2013) by PhD. Dragoș Diaconescu. The hoard was dated from the Petrești culture and it comprises several types of objects: dozens of marble and copper beads, a copper bracelet, a copper spiral pendant and three perforated red-deer canines.

With this occasion, we present the results of the detailed analysis – made for the first time – of three red-deer canines. They are perforated at the proximal part (apical part of the teeth). Two of them are broken recently at the level of perforation. The extraction of the teeth from the maxillary represents the débitage stage. The shaping stage took into account the perforation of the teeth. In order to obtain a thinner part for the perforation area, the abrasion procedure was applied at the apical part of the canines. The next technical procedure is the perforations this was done by rotation. The shape of the perforations revealed the fact that these were done from both sides of the tooth (lingual and bucal); the perforations are bilateral, symmetric, and slightly oval. They are centrally placed at the proximal part of the artefacts. One of the pieces was reshaped/repared after fracture. As use-wear traces, we identified the bluntness and the polishing at the level of the perforation and at the distal part of the artefacts (coronal part of the canine).

Илинка Атанасова, НУ Археолошки музеј на Македонија

ЕНЕОЛИТСКО СВЕТИЛИШТЕ – СПАНЧЕВО: РЕСУРСИ, ЕКСПЛОАТАЦИЈА, ДИСТРИБУЦИЈА, ТЕХНОЛОГИЈА, ДРУШТВЕНИ СТАТУС

Примарна лежишта и експлоатација сировина су били од изузетног значаја за правилан ток економије и привреде, без обзира на степен њиховог привредног развоја. Праисторијске, тачније енеолитске цивилизације не чине изузетак у томе. Проучавајући технолошки процес производње на примеру колекције откритих фигурина са светилишта у близини Спанчева, намећу се неколико, за нас значајна питања. Колекција делује веома престижно сама по себи, вероватно с циљем да демонстрира богатство и моћ, и са задатком да потенцира одређени шири друштвени статус.

Полазећи од теорије планирања, са нашег становишта гледања, постављамо неколико за нас битна питања:

-Какав је избор употребљених сировина и зашто су баш те сировине употребљене?

-Где је могући локални извор примарних ресурса, каква је њихова расположивост?

-Каква је дистрибуција у ужем и ширем окружењу?

Примарне сировине, употребљене у изради фигурина јесу глина и камен. Основни циљ нашег интересовања је откривање локалних извора

ресурса. Приоритет у излагању биће усмерен ка Спанчевским лежиштима минералних сировина.

Цела ова област је највећим делом планинска са великим и разновидним количинама вулканских стена, раздвојена планинским тековима, плодним алувијалним котлинама и абразивним терасама. Вулканска активност у околини Спанчева се одвијала у неколико етапа, а задње активности припадају квартеру. Главне литолошке јединице које су потврђене на терену су представљене присуством различитих минерала (андезита, дацита, игнимбрита, туфова, бреча и сл.). Приликом истраживања користимо и резултате сувремених анализа о експлоатацији минералних сировина на налазиштима „Соколарци“ и „Спанчево“, у непосредном окружењу Светилишта.

Хипотетичко размишљање о могућој експлоатацији још од праисторијска времена поткрепљујемо са малобројних анализираних камених налаза са налазишта у ужем опкружењу, још од неолитског периода са једене стране, а са друге стране повезујемо улогу и позицију Светилишта, са могућим одговором локалног становништва на примљене дарове из утробе мајке-земље понуђеним прилозима.

Драгана Филиповић, Балканолошки институт САНУ

ВИШЕ ОД ХРАНЕ: БИЉКЕ КАО СИРОВИНА НА ПРАИСТОРИЈСКИМ ЛОКАЛИТЕТИМА СРБИЈЕ

Дрво, трска, биљна влакна, плева и слама само су неке од биљних сировина које су у прошлости задовољавале различите људске потребе и имале низ практичних употреба, почев од оних основних – као гориво за огњишта и пећи – до оних можда несвакидашњих, попут израде симболичких и уметничких предмета. Интересовање за трагове биљака на археолошким локалитетима углавном се односи на утврђивање улоге биљака у исхрани и, у вези са тим, размеру и интензитет производње/набавке биљне хране, па њихов значај у вези са други аспектима живота у прошлости бива често занемарен.

У овом раду представљени су поједини примери из светске праисторијске археологије који указују на широку употребу биљака изван њиховог уобичајеног статуса намирница. Следи преглед налаза са праисторијских локалитета у Србији који илуструју разноврсност у избору и коришћењу делова биљака за огрев, за грађевински материјал, као си-

ровине у занатству, а можда и као део погребног ритуала. Мали број анализа биљних сировина на локалитетима у Србији онемогућава детаљно разматрање количине и дистрибуције расположивих сировина, техника њихове експлоатације и обраде, могуће преференције у избору биљних врста и делова биљака и слично, али резултати откривају многоструки значај биљака мимо њихове улоге у праисторијској исхрани.

Иван Вранић, Археолошки институт, Београд

МАТЕРИЈАЛНА КУЛТУРА КАО ИНДИКАТОР ТРГОВИНЕ И РАЗМЕНЕ У ГВОЗДЕНОМ ДОБУ НА БАЛКАНУ: ПРИМЕР ЛОКАЛИТЕТА „КАЛЕ“ У КРШЕВИЦИ

Гвоздено доба у Европи представља период када су контакти заједница из унутрашњости са медитеранским светом честа појава која се релативно лако препознаје у материјалној култури. Иако не мали број истраживача и даље сматра да су везе превасходно условљене „тржишним принципима“ и „јефтиним сировинама“ које се из залеђа извозе у медитеранске центре, показало се да ова међусобна повезаност, која се различитим теоријским и методолошким принципима интензивно истражује већ више од сто година, ипак представља далеко комплекснији друштвени контекст у коме модерни тржишни принципи не морају да представљају релевантну категорију.

Балканско полуострво је територија на којој су везе различитих и веома удаљених заједница са класичном и хеленистичком Грчком недовољно истражене појава, што регију чини веома актуелном темом и важним археолошким проблемом у европској археологији. Рад се конкретно бави ситуацијом на централном Балкану са посебним освртом на проблем локалита „Кале“ у Кршевици – налазишту из IV и III века пре н. е. које спада у групу тзв. хеленизованих насеља која карактерише велика количина импортованих предмета из атичких и северноегејских радионица и локална материјана култура која по стилским карактеристикама веома подсећа на налазе са Медитерана. Циљ је да се представе аргументи за и против тези да насеља настају као центри за „међународну трговину“ и „извоз сировина“ или се ради о контексту у коме су економски односи културноспецифични и базирани на принципима који не могу да се мере модерним економским параметрима.

СЕКЦИЈА ЗА ПАЛЕОЛИТ И МЕЗОЛИТ

Problems of identification and interpretation of Palaeolithic open-air sites in South East Europe (секција, Д. Михаиловић)

Steven L. Kuhn, School of Anthropology, University of Arizona,
Tucson, AZ USA

OPEN AIR PALEOLITHIC RECORDS- LESSONS FROM THE SURVEY OF GÖLLÜ DAĞ, CENTRAL ANATOLIA (TURKEY)

Göllü Dağ is a Pleistocene-aged rhyolitic volcanic complex in central Anatolia, Turkey, known for its extensive exposures of high quality obsidian. Because of the age of the sediments and the abundance of raw materials it was considered an ideal location to prospect for Paleolithic sites. Four years of intensive surface reconnaissance around Göllü Dağ resulted in the identification of more than 200 findspots with Paleolithic artifacts. In addition to extensive scatters of Neolithic and later workshop debris, the survey identified traces of a substantial Middle Paleolithic occupation. Evidence for Lower Paleolithic presence is less abundant and highly dispersed. No Upper Paleolithic sites were identified during the survey. Evidence from the excavated locality of Kaletepe Deresi 3 indicates that the sparse Lower Paleolithic surface record is at least partially a product of geomorphology. The absence of later Upper Paleolithic finds is less easily explained, but almost certainly has a behavioral rather than geological cause.

Berkay Dinçer, Istanbul University, Istanbul

THE PALEOLITHIC OF NW ANATOLIA AND EASTERN THRACE

Northwestern Anatolia and Eastern Thrace lies on the south and north of the Marmara Sea respectively. These areas have recently been in the focus of Paleolithic research. Pedestrian surveys have been conducted in six separate micro-regions. These surveys revealed nearly a hundred of Lower and Middle Paleolithic sites. Caves are scarce in the region however there are a few cave-sites with sealed Pleistocene sediments. All open-air sites have close relationship with flint sources. Sites in close relation to primary flint sources are not very high in number.

Lower Paleolithic chopper/chopping tools dominate the assemblages in Eastern Thrace and there are only a few Middle Paleolithic sites in the research area. In Northwestern Anatolia, the Lower Paleolithic is scarce and when found the assemblages include a few bifacial tools and Levallois cores together. Middle Paleolithic sites are numerous in the south of Marmara Sea. Assemblages in this area are dominated by flakes and flake tools. In general the use of the Levallois technique is not very common in the Middle Paleolithic of the area.

Tristan Carter, McMaster University
Daniel Contreras, CNRS, Aix-en-Marseille
Sean Doyle, McMaster University
Danica Mihailović, Belgrade University
Theodora Moutsiou, Natural History Museum

THE STÉLIDA NAXOS ARCHAEOLOGICAL PROJECT: EARLY HUMANS IN THE AEGEAN

This communication introduces new work at Stélida on the Cycladic island of Naxos (Greece), geo-archaeological survey of a chert source and associated early prehistoric stone tool workshops, conceivably first exploited as long as 260,000 years ago. Located on the north-west coast of Naxos (Cyclades), the chert source of Stélida was first discovered in 1981. The evidence from this work and subsequent rescue excavations suggested strongly that the site – a quarry and stone tool workshop - was of early prehistoric date. In 2013 the Stélida Naxos Archaeological Project [SNAP] was initiated, a two-year intensive geo-archaeological survey aimed at characterising the nature of the raw material, and its history and manner of exploitation. With recent Pleistocene sea-level reconstructions suggesting that a landbridge existed between Anatolia and the southern Greek mainland (encompassing what today are the Aegean islands), the Stélida data is helping us to reconfigure our view of Greece from being a Pleistocene cul-de-sac, or refugium, to potentially a major route in early hominin dispersal.

Wei Chu, Universität zu Köln, Deutschland
Dušan Mihailovic, Faculty of Philosophy in Belgrade, Serbia
Thomas Hauck, Universität zu Köln, Deutschland
Jürgen Richter, Universität zu Köln, Deutschland

PRELIMINARY RESULTS OF NEW EXCAVATIONS AT THE UPPER PALAEOLITHIC SITE OF CRVENKA-AT (SERBIA)

The African origin of modern humans is well acknowledged but the nature and timing of their foray into Europe is still unknown. The oldest known European remains of modern humans come from the Peștera cu Oase in Romania, however they were located in the absence of archaeological artifacts.

Here, a summary is given of the archaeological, geological, and faunal information obtained during excavations at the closest known Upper Palaeolithic site to the Peștera cu Oase, Crvenka-At (2014-2015). A preliminary reassessment of the site suggests at least two separate archaeological layers with differences in hydraulic site formation processes. This site is contrasted to other early Upper Palaeolithic sites in the Banat to suggest that Crvenka-At may present evidence for a different subsistence strategy from previously excavated sites in the region.

Eric Heffter, The University of Arizona, Tucson, AZ USA

IN PLAIN SIGHT: THE UTILITY OF LITHIC SURFACE SCATTERS IN PALEOLITHIC RESEARCH

Despite being ubiquitous, Lithic Surface Scatters are frequently underutilized as a data source by archaeologists. While there are legitimate difficulties in analyzing Lithic Surface Scatters, their utility for reconstructing the past should not be ignored. By looking at certain attributes of collected material, such as levels of patination and water rolling, we can determine the depositional history of the artifacts. In addition, these surface artifacts can provide very rough chronological age estimates of a landform. Using preliminary data collected from a recent survey project in the Western Morava River Valley of Serbia, I describe how Paleolithic Lithic Surface Scatters can provide a wealth of knowledge about the location of artifacts on the landscape. These data also provide the necessary framework for initiating more intensive surveys for open-air sites in regions such as Serbia where such work has been historically neglected.

Dušan Mihailović, Faculty of Philosophy in Belgrade
Vidan Dimić, Faculty of Philosophy in Belgrade
Jelena Borović-Dimić, Homeland Museum, Vrnjačka Banja

A SURVEY OF PALAEOLITHIC SITES IN THE WESTERN MORAVA VALLEY

First evidence of habitation from Lower and Middle Palaeolithic in the Zapadna (Western) Morava valley were discovered few years ago. Sites located at the highest river terraces near Čačak (Kosovska Kosa, Viljuša, Vojnovića Brdo) yielded large quantity of artifacts of Lower Palaeolithic type including choppers, points of Quinson type and denticulated and notched tools on asymmetrical flakes. Similar situation has been encountered at Samaila-Vlaška Glava near Kraljevo, where Kombewa, Levallois and „proto-Levallois“ cores were discovered together with choppers as well as various types of sidescrapers and denticulated and notched tools.

It has been established in the course of more recent site surveying that Palaeolithic finds also appear on the slopes of the Goč Mountain in the vicinity of Vrnjačka Banja. Artifacts have been encountered in the vicinity of secondary deposits of chert, opal and chalcedony in the area of villages Rudjinci and Štulac. Two partially worked bifaces were discovered at the site Rudno Brdo near the village Štulac, while tools made on large flakes (cleaver-like bifaces, massive points, notched tools) and on flakes some of which have the Levallois morphology were found on the banks of the Crnobarac creek. Middle Palaeolithic artifacts have been discovered also at lower terraces in the vicinity of Vrnjačka Banja (Rudnci) and Kruševac (Globoder).

Despite the fact that it concerns the surface scatters, whose integrity has yet to be confirmed, spatial distribution and technological variability of assemblages suggest an assumption that Western Morava valley was densely populated in the earliest phases of the Palaeolithic.

Josip Šarić, Institute of Archaeology, Belgrade, Serbia

KREMENAC NEAR RUJNIK – AN OPEN SPACE PALAEOLITHIC SITE

Finding of Palaeolithic sites at open space can be very difficult, especially in regions covered by vegetation, as it is the case in Serbia. However, there are areas in which due to intensive erosion processes or because of infertile

soil conditions traces of Palaeolithic human dwellings can be observed. One of the archaeological sites that are found in such environment is Kremenac, situated near the Rujnik village. Kremenac is situated at a relatively denuded gentle slope of the Niška valley, which likely represent the bank of an ancient lake. The area is characterized by the presence of numerous unprocessed pieces of opal and that is the reason how the entire area coined its name. Beside these unprocessed pieces, typologically clearly defined tools can be also found on the surface. These artifacts are dated to the Lower Palaeolithic, which classifies this locality to few open space Palaeolithic localities in Serbia.

Among the artifacts collected from the surface and those derived from two short excavation campaigns in 1995 and 1996, hammerstones, few types of choppers, protobifaces, sidescrapers and endscrapers are most abundant. Significant part of the findings underwent very rough and simple processing, but the artifacts still fit into well known standards of the Lower Palaeolithic. Part of the material from Kremenac is represented by tools which only hold traces of usage, which implies that they were applied without special shaping and exclusively for certain rough works.

The presence of certain types of artifacts indicate the possibility that at Kremenac occur two chronological Lower Palaeolithic horizons. The younger horizon is primarily distinguished by the presence of sidescrapers and endscrapers, which morphology suggests characteristics that will be significantly present not earlier than the Middle Palaeolithic.

The lack of organic matter in the material from the excavations in 1995 and 1996 made dating of these flint finds difficult. Doubts about their Palaeolithic provenience appeared because of the vicinity of a Neolithic site near the Hum village and due to the fact that the habitants of that settlement had also collected raw material at Kremenac. However, surface finds of the post-Palaeolithic chipped stone artifacts are extremely rare at Kremenac, whereas in geological layers of the sonde 1 and 2 they were not found at all. The fact that indirectly confirms the Lower Palaeolithic age of the Kremenac finds is the age range between 397.000 and 525.000 years obtained by dating the mandible BH-1 from the Mala Balanica cave in the Sićevo gorge. This would be a confirmation that Kremenac, which is situated in the vicinity of the Mala Balanica cave, most likely represents part of the same cultural complex.

On the basis of all the so far analysed finds, the following conclusions can be shortly derived:

- Kremenac was an area of collecting of good quality raw material for making tools by flaking technique already during the Lower Palaeolithic,

- Kremenac was also a temporary station for camping, which is indicated not only by artifacts used for breaking bigger gravels in order to collect raw material, but by the presence of clearly defined artifacts used in everyday activities,
- without doubts the Kremenac was the site of a Lower Palaeolithic industry which, in technological context, was characterized by rough and simple processing,
- certain artifacts with characteristics of the Mousterian industry, which apart of that possess strongly expressed archaic elements, are most probably pre-Mousterian and could be related to the younger Lower Palaeolithic horizon.

Except mentioned the significance of Kremenac is reflected also by the fact that in its vicinity there are a few more zones where opal is observed on the surface, which implies that other Palaeolithic sites may be found.

СЕКЦИЈА ЗА БИОАРХЕОЛОГИЈУ **(секција, Н. Миладиновић-Радмиловић)**

Марија Кречковић, Београд

ИСХРАНА У ЂЕРДАПУ (9500–5000. ГОДИНА ПРЕ Н. Е.): РЕЗУЛТАТИ ФУНКЦИОНАЛНЕ КРАНИОМЕТРИЈЕ

Исхрана представља кључ за посматрање многих процеса у једном праисторијском друштву – од економије и размене добара, преко фертилитета, здравственог стања становништва до међуљудских односа унутар самих заједница. Палеоисхрана, тачније расподела ресурса у односу на “престиж” одређене намирнице и категорије којој нека индивидуа припада, већ неко време се користи као непосредни показатељ друштвене хијерархије у прошлости. На овај начин добијани су подаци о друштвеним односима који често нису у потпуности археолошки ухватљиви. Примена функционалне краниометрије на скелетном материјалу из Ђердапа је покушај да се могуће морфолошке разлике код становништва Ђердапа сагледају у светлу новијих истраживања исхране током и након неолитске транзиције. Циљ овог истраживања је да се утврди да ли постоје морфолошке разлике на функционалним компонентама кранијума код становништва ђердапске скелетне серије у зависности од

пола и старосне категорије. Досадашња истраживања која су се базирала на овој методи показала су да значајна морфолошка разлика између припадника ловачко-сакупљачке и заједнице која производи храну постоји, те да се она може протумачити другачијим начином обраде хране и њеном различитом тврдоћом. Различита тврдоћа конзумираних намирница код припадника група становника базираних на њиховој старости и полу, могла би указивати на специфичну расподелу доступних ресурса. Метод функционалне краниометрије примењен је на 30 кранијума са локалитета Власац и Лепенски Вир, а добијене мере и индекси су употребљени на основу старости и пола индивидуа. Добијени резултати су показали разлику у мерама мастигаторних функционалних компоненти код млађих (20–40 година) и старијих адолта (40–60 година). Међутим, изотопске вредности азота и угљеника познате из ранијих истраживања указују да је ова разлика највероватније последица процеса старења, а не различите исхране млађих и старијих индивидуа.

Наташа Миладиновић-Радмиловић, Археолошки институт, Београд
Драгана Вуловић, Београд

***OSTEOCHONDRITIS DISSECANS* – УЧЕСТАЛОСТ И ДИСТРИБУЦИЈА КОД СТАНОВНИКА АНТИЧКОГ СИРМИЈУМА**

Osteochondritis dissecans је бенигно, незапаљенско стање, које карактерише стварање малих, фокалних некроза на конвексним површинама зглобова што доводи до делимичног или потпуног одвајања малих сегмената субхондралне кости и зглобне хрскавице. Јасно дефинисане, порозне и углавном кружне лезије (дужине 10–20 mm и 5 mm дубине), чешће се јављају на конвексним него на конкавним површинама зглобова. Обично се јављају на проксималним и дисталним епифизама хумеруса и фемура, проксималним епифизама радијуса и улне, на скапули, ацетабулуму, скочној кости, патели и првој метатарзалној кости. Такође, *osteochondritis dissecans* је уочен и на кондилима мандибуле и на костима ручја и ножја. *Osteochondritis dissecans* погађа најчешће особе старости између 10 и 25 година и погађа два до три пута чешће мушкарце него жене. Након четврте деценије живота као и код деце, чија је старост мања од 10 година, ретко се појављује (сматра се да гојазна деца углавном пате од овог поремећаја). Етиологија *osteochondritis dissecans*-а није још увек довољно јасна. Преовладава мишљење да је траума главни етиолошки фактор (посебно понављајућа, хронична ниског степена или

микротраума). Поремећај у развоју субхондралне кости, такође, може бити један од узрочника *osteochondritis dissecans*-а. Настанак саме лезије, изазван бројним факторима, разликују се од зглоба до зглоба.

У презентацији ће бити приказан појам, патогенеза и етиологија *osteochondritis dissecans*-а, као и учесталост и дистрибуција ове појаве код становника античког Сирмијума.

Стефан Величковић, Лабораторија за антропологију, Институт за анатомију, Медицински факултет, Универзитет у Београду
Тамара Павловић, Лабораторија за антропологију, Институт за анатомију, Медицински факултет, Универзитет у Београду
Данијела Ђонић, Лабораторија за антропологију, Институт за анатомију, Медицински факултет, Универзитет у Београду

ДИФЕРЕНЦИЈАЛНА ДИЈАГНОЗА ПРОМЕНА НА ЛОБАЊАМА СА СРЕДЊОВЕКОВНЕ НЕКРОПОЛЕ СВ. ПАНТЕЛЕЈМОНА У НИШУ

Током антрополошке анализе скелетног материјала са средњовековне некрополе Свети Пантелејмон у Нишу уочено је осам лобања са појединачним и мултиплим деструктивним лезијама. Посткранијални делови скелета су били очувани код пет индивидуа. Све лобање су припадале старијим одраслим особама и за половину је било могуће проценити да су припадали особама мушког пола. Све лобање са патолошким променама су радиографисане у два правца. Макроскопски је на свакој деструктивној промени описана: локација, величина, облик промене, изглед ивица, изглед околне кости, правац ширења деструктивног процеса, захваћеност слојева кости и присуство зацељења. Такође, за издвојене кранијуме макроскопски су анализирани и посткранијални делови скелета, при чему је утврђено да је само једна особа имала мултипле деструктивне промене на ребрима, пршљеновима и карличним костима. Анализом радиографија утврдили смо да се на издвојеним лобањама виде солитарне или мултипле остеолитичке лезије. Анализа морфолошких параметара показала је присуство мултиплих лезија на пет лобања, већином на фронталној кости и паријеталним костима, у виду кружних и неправилних промена, пречника у просеку 0,5–2 cm. Солитарне лезије, неправилног облика, констатоване су на три лобање, такође, на паријеталним и фронталним костима, пречника 0,5–3 cm. На

већини кранијума лезије су довеле до разарања и трабекуларне и кортикалне кости. На две лобање је на унутрашњој ламини присутан калус. Већина лезија је имала обле, глатке ивице. На основу изгледа лезија, дистрибуције, захваћености околне кости и присуства трагова зацељења, као и старости и пола особа, највероватније је да су код четири особе деструктивне лезије трауматског порекла, док су код преосталих могле да настану као последица: сифилиса, метастатске неоплазме и мултиплог мијелома.

Драгана Вуловић, Београд

Наташа Миладиновић-Радмиловић, Археолошки институт, Београд

СЛУЧАЈЕВИ *PATELLA BIPARTITA* И *OS ACROMIALE* ИЗ СРЕМСКЕ МИТРОВИЦЕ (*SIRMIUM*)

У презентацији ће бити представљене анатомске варијације *patella bipartita* и *os acromiale* на хуманом остеолошком материјалу са античких локалитета у Сремској Митровици (*Sirmium*). Биће речи о етиологији обе анатомске варијације, о њиховим варијантама, терминологији у литератури, као и о учесталости и дистрибуцији самих појава.

Анатомска варијација *patella bipartita* први пут је описана 1883. године од стране *Wenzel Gruber*-а и представља засебан осификациони центар на патели. Из тог осификационог центра може се развити једна кост или више мањих на супериорно/латералној ивици пателе. Настала кост, или кости, могу чак делимично или у потпуности срасти са пателом. Требало би бити крајње опрезан приликом интерпретације да се ова анатомска варијација погрешно не протумачи као залечена фрактура пателе. Такође, уколико је патела са оваквом анатомском варијацијом присутна у археолошком материјалу, треба водити рачуна да се њени несрасли делови препознају и правилно идентификују.

Поремећај у центрима осификације скапуле назива се *os acromiale* (*os acromiale accessorium; acromion bipartite*). Њега је први пут описао *Jean Cruveilhier* 1843. године. Ова појава се манифестује у виду несраслих и одвојених епифиза акромиона, до којих долази услед поремећаја између самих центара осификације. Наиме, на акромиону постоје четири осификациона центра и *os acromiale* се може појавити између било која два центра.

Саша Пуиу, Лабораторија за антропологију, Институт за анатомију,
Медицински факултет, Универзитет у Београду
Петар Миловановић, Лабораторија за антропологију, Институт за
анатомију, Медицински факултет, Универзитет у Београду

ЗНАЦИ АНЕМИЈЕ НА СКЕЛЕТНИМ ОСТАЦИМА

Карактеристичне промене на скелету које се приписују анемијама и узроци њиховог настанка у различитим археолошким популацијама привлаче интересовање међу антрополозима више од једног века. Најчешће, анемије остављају трага на костима у виду бројних ситних отвора уочљивих на крову орбите или спољашњој страни паријеталних костију, али новија истраживања су указала и на сличне промене на врату хумеруса и врату фемура (криброзни синдром). Ове промене настају услед покушаја организма да повећа производњу црвених крвних зрнаца тако што долази до хипертрофије хематопоетске коштане сржи која онда врши притисак на околну кост доводећи до њеног истањења и повећања порозности. Иако су ове промене веома карактеристичне по својој морфологији и локализацији, постоје и друга обољења која могу да дају сличне знаке на скелету, као што су скорбут, рахитис, остеомалиција и запаљенске болести. Иако постоји више врста генетских и стечених анемија, узрок настанка анемије (са изузетком генетских анемија) се не може установити на основу морфолошких промена на конкретном скелету. Међутим, биоархеолошка интерпретација узрока анемије у одређеној популацији је могућа, и заснива се на одговарајућим археолошким подацима и историјским изворима. Ови подаци се пре свега тичу доступности и коришћења одређених намирница са високим садржајем гвожђа (нпр. месо, риба и различите врсте биљака као што је, нпр. коприва), односно, хране сиромашне гвожђем (кукуруз и друге врсте житарица), начина и услова живота, изложености различитим паразитима и бактеријама, као и присуству цревних или неких хроничних инфекција у популацији. Овакав интердисциплинарни приступ је показао како су у нашој средњовековној популацији са локалитета Стара Торина, као и у неким другим, инфекције биле главни узрок анемија, а не исхрана сиромашна гвожђем.

Марко Пејовић, Клиника за оралну хирургију, Стоматолошки
факултет, Универзитет у Београду
Петар Миленковић, Институт за онкологију и радиологију Србије.
Лабораторија за антропологију, Институт за анатомију, Медицински
факултет, Универзитет у Београду

ПОСЛЕДИЦЕ ГУБИТКА ЗУБА – МОРФОЛОШКЕ И ДИМЕНЗИОНАЛНЕ ПРОМЕНЕ АЛВЕОЛАРНОГ НАСТАВКА

Алвеоларни наставци горње и доње вилице се формирају истовремено са развојем и ницањем зуба, па је стога њихово очување зависно од сталног присуства дентиције. Губитак зуба, а самим тим и губитак функције саме алвеоле и структура око ње доводи до низа адаптивних промена новоствореног беззубог дела алвеоларног гребена. Те промене се могу поделити на две међусобно повезане групе догађаја кроз које алвеола пролази: интраалвеоларне (процесе који се дешавају унутар самих алвеола) и екстраалвеоларне – процесе који се одигравају на нивоу коштаних зидова алвеола.

Коштане зидове постекстракционе алвеоле чине букална и лингвална/палатинална кортикална ламела. Структуру ових ламела поред ламеларне кости чини и “*bundlebone*” тј. лигаментарна кост – структура која искључиво зависи од присуства зуба. Драматичне квантитативне, али и квалитативне промене које настају након вађења зуба резултат су присуства и различите заступљености лигаментарне кости у коштаном зидовима алвеола. Израженији губитак букалне ламеле у основи има знатно већу количину лигаментарне кости од које је сачињена и знатно мању иницијалну ширину у односу на лингвалну/палатиналну ламелу.

Три месеца након вађења зуба ширина гребена се смањи за 30% у односу на првобитну, док редукција ширине иде и до 50% након 12 месеци. Промене у ширини такође прате и промене у висини кортикалних ламела па је крајњи резултат не само промена ширине резидуалног алвеоларног гребена већ и промена његове контуре. Обзиром да се промене димензија које настају као последица губитка лигаментарне кости не могу спречити ни у данашње време и поред сталног усавршавања хируршких техника и материјала којима се испуњава унутрашњост алвеоле, управо оне могу представљати одличан индикатор хигијене зуба и уопште здравља у археолошкој популацији.

Тамара Павловић, Лабораторија за антропологију, Институт за анатомију, Медицински факултет, Универзитет у Београду
Ђорђе Антонијевић, Лабораторија за антропологију, Институт за анатомију, Медицински факултет, Универзитет у Београду

УПОТРЕБА МИКРО КОМПЈУТЕРИЗОВАНЕ ТОМОГРАФИЈЕ У БИОАРХЕОЛОШКИМ ИСТРАЖИВАЊИМА

Микро компјутеризована томографија ($\mu\text{m CT}$) представља технику која се заснива на ротацији узорка између извора X-зрачења и детектора. На тај начин добија се тродимензионална слика попречног пресека узорка, високе резолуције (до 1 μm). Управо због високе резолуције и недеструктивне методе, микро CT је нашао широку примену у наукама попут биомедицине, геологије, биологије, палеонтологије, форензике и областима археологије. Микро CT анализа у биоархеолошким истраживањима пружила је пре свега нова сазнања у пољима истраживања морфологије и структуре костију на микро нивоу. На тај начин отворила су се нека нова истраживачка питања у погледу биомеханике скелетног система, старења и развоја кости, као и утврђивања самог узрока смрти. Такође, омогућено је прецизније микроскопско испитивање трауматских повреда, палеопатолошких промена на скелетима и посматрање мишићно-скелетних маркера стреса. С друге стране, анализе зуба помоћу $\mu\text{m CT}$ -а пружају податке о денталној структури, минерализацији и патологији, што умногоме помаже у проучавању начина исхране. Сходно широком спектру примене ове технике управо ће ревидирање постојећих хипотеза и утемељење нових побољшати биоархеолошке интерпретације у циљу реконструкције начина живота индивидуа у прошлости. У закључку, $\mu\text{m CT}$ представља нову неинвазивну методологију за проучавање микроструктура како скелетних остатака, тако и других материјала.

Jesús Herrerin, Universidad Autónoma de Madrid, Spain
Наташа Шаркић, Universidad Autónoma de Madrid, Spain

РИТУАЛНО УБИСТВО ДВЕ ИНДИВИДУЕ ПРОНАЂЕНЕ НА ЛОКАЛИТЕТУ *CERRO DE LAS CABEZAS* (ШПАНИЈА), III-II ВЕК П.Н.Е.

Приликом ископавања иберијског локалитета *Cerro de las Cabezas* (VI-II п.н.е.) откривени су скелетни остаци две индивидуе, два метална објекта и шест јеленских рогова. Индивидуе су сахрањене у исто време, убрзо након смрти, са јеленским роговима. Такође, на костима обе индивидуе уочени су трагови насиља.

Код мушке особе, старе 35–45 година (индивидуа А), десни фемур је исечен оружјем са оштрим и широким сечивом. Повреда је могла бити нанета секиром, мачетом или мачем. На основу угла под којим је повреда нанета, може се закључити да је ударац задат, највероватније, када је жртва из неког разлога, била у лежећем положају. На другој мушкој особи (индивидуа Б), старости 40–50 година, уочена је перимортална декапитација.

Положај тела, погребни прилози, начин на који су убијени, као и локација самог локалитета (локалитет се налазили непосредно поред градских зидина) нас наводи на закључак да се ради о ритуалној смрти која је за циљ имала кажњавање непријатеља или заштиту становништва. Важност овог налаза лежи и у чињеници да се код Ибера увек примењивала инцинерација, односно да инхумација као погребни обичај у том периоду уопште није практикована.

Мимица Велова-Граорковска, независни истраживач,
физички антрополог, Скопље, Македонија

СЛУЧАЈ НАСИЛНЕ КРАНИЈАЛНЕ ТРАУМЕ КОД ЈЕДНОГ СКЕЛЕТА СА ИСТОЧНЕ НЕКРОПОЛЕ СКУПИ

Трагови повреда на кранијалним костима, у највећем броју случајева настају насилним ударцима. Уколико не постоје трагови зацељења на костима те повреде се третирају као периморталне, а ако су фаталне природе могу бити чак и директан узрок смрти.

Скелет под бројем 2301/б, из гроба број 2301, један је од неколико скелета са Источне Некрополе римског града Скупи (Скопље, Македо-

нија), код кога су приликом антрополошке анализе били уочени трагови насилних траума.

Скелет припада женској индивидуи, која је у тренутку смрти имала 20–25 година. На лобањи су откривени трагови укупно десет периморталних повреда, од којих су две од њих могле имати смртни исход. Све трауме су у виду посекотинаи могле су бити нанете оштрим предметима. На основу угла под којим су повреде нанете, њихових дубина и димензија самих усека може се констатовати да су трауме извршене различитим сечивима (нож, мач или секира), као и то да су повреде могле бити задате од стране једна или више особа.

Софија Петковић, Археолошки институт, Београд
Јелена Булатовић, Филозофски факултет, Београд
Драгица Бизјак, Књажевац

ЈЕДНА ЗАНИМЉИВА САХРАНА СА НЕКРОПОЛЕ СЛОГ У РАВНИ

О становништву Тимакум Минуса најбоље сведоче римске некрополе, које се простиру северно и западно од локалитета Кулине на коме се налази фортификација. Простор који заузимају ограничен је на северу коритом исушеног Ропинског потока, на истоку римским путем дуж западног бедема утврђења, на југу цивилним насељем и Зубановим потоком, а на западу, највероватније, врхом брда Слог. На прилично строј западној падини овог брда и у његовом подножју, заштитним ископавањима 1994–1996. године, истражен је део касноантичке некрополе из друге половине IV и прве половине V века, као и раносредњовековне некрополе из периода IX–X века. Откривено је укупно 140 гробова, као и три зидане гробнице. Заштитна ископавања ове некрополе настављена су 2013–2014. године, приликом којих је истражено још 49 касноантичких и раносредњовековних гробова. Осим потврде ранијих резултата истраживања, најновијим ископавањима је констатован старији хоризонт средњовековне некрополе, који се на основу гробних прилога може датовати у период VII–IX века. Овом времену припада и занимљива сахрана жене у гробу G. 159.

Женска особа, старости 40–45 године, сахрањена је у опруженом положају на леђима са рукама опруженим поред тела у слободно укопаној гробној раци, оријентисаној запад-исток, са мањом девијацијом ка југу. Покојница је сахрањена са накитом, шест бронзаних наушница-карика неуобичајеног типа са 4 овалне јагоде, ниском перлица од стаклене

пасте и бронзаним прстеном са плочастом овалном главом са урезаном представом орла на десној руци. Овај накит се може генерално датовати у IX век. У пределу карлице откривени су остаци гвозденог ножа, који је највероватније био закачен за појас.

Најзанимљивије је откриће животињског скелета западно од главе покојнице. Животиња је положена у гроб у савијеном лежећем положају, тако да је њена глава прислоњена уз леву страну главе покојнице, док се реп налазио дуж десне стране и десног рамена. Археозоолошка анализа је показала да се ради о одраслој јединки лисице. Полагање целе лисице у гроб и њен положај у односу на покојницу упућују на постојање посебног односа између њих, који је можда симболичке природе. Испод скелета животиње откривен је гробни прилог – мали, глеђосани крчагојнохое, који се датује у време од средине IV до VI века, највероватније секундарно употребљен.

Гроб G. 159 сведочи о континуитету сахрањивања на некрополи Слог у касноантичком и раносредњовековном периоду, као и о преживљавању паганских погребних обичаја међу хришћанским становништвом Равне.

Ђурђа Обрадовић, Археолошки институт, Београд

НАЛАЗ СКЛАДИШТА ИЗ КАСНОНЕОЛИТСКОГ НАСЕЉА У СЕЛЕВЦУ: АНАЛИЗА КОНТЕКСТА И САДРЖАЈА

Остаци складишта из каснонеолитског насеља у Селевцу су откривени током истраживања 1970. године. Истраживачи наводе да је пронађено пет складишта за жито од којих се из три могла издвојити пшеница (складишта α (A), β (B) и γ). Подаци о контексту складишта су делимично објављени и интерпретирани на различите начине – у смислу конструкције (надземна складишта или јаме) и намене (складишта или пећи за сушење жита), док је археоботаничка анализа извршена на једном узорку из складишта β (B).

Рад се састоји од две целине, једна је посвећена анализи контекста на основу података наведених у теренском извештају из 1970. године и ревизији досадашњих интерпретација у публикованим радовима, а другу целину чини археоботаничка анализа садржаја три складишта (α , β и γ). Ревизија досадашњих података и нови резултати ће допринети расветљавању намене и начина складиштења, и отворити низ питања везаних за организацију производње ускладиштених врста.

Tzvetana Popova, National Institute of Archaeology with Museum,
Bulgarian Academy of Sciences, Sofia, Bulgaria

FROM CEREALS TO BREAD

The first civilizations emerged in the territory of the Middle East were the first farmers who began to grow wheat, barley, and various pulses such as lentils and peas. It found here and the earliest finds of this species, as well as well-preserved baked bread. Production is based of agriculture in ancient Egypt, Greece and later Rome.

Arheobotanical analyses give an opportunity to determine a number of findings on the use of bread. The purpose of this report is to present findings and to consider the purpose of bread in various aspects – be it ritual or everyday life.

Драгана Филиповић, Балканолошки институт САНУ, Београд
Весна Бикић, Археолошки институт, Београд

БИЉНИ ОСТАЦИ ИЗ МАНАСТИРА СТУДЕНИЦЕ

Рад представља и разматра угљенисане остатке биљака који су откривени у оквиру комплекса манастира Студеница, у једној од просторија Североисточног конака, а потичу из хоризонта великог пожара с краја 14. века. Резултати анализе су показали да се биљни материјал састоји махом од зрна хлебне (обичне) или дурум (тврде) пшенице, уз мање примесе у виду зрна јечма и ражи и семена коровских врста. Један од узорака садржи велики број коштица трешње и два примерка коштице шљиве. Судаћи према веома добром стању очуваности остатака и уједначеном саставу узорака, то јест, највећој заступљености две биљне врсте (пшенице и трешње), чини се да остаци потичу управо са места на коме су намирнице изгореле. Такође, релативно мала количина остатака и „чистоћа“ узорака можда показују да су намирнице биле спремне за припрему оброка односно конзумацију.

Иако скромни, налази биљака из манастира Студенице проширују досадашња сазнања о гајењу и употреби биљака, односно исхрани у средњовековној Србији. Јасне индикације у том смислу пружиле су претходне детаљне анализе биљних остатака из тврђаве Рас, као и прелиминарне из Козника. Са новим узорцима из Студенице у могућности смо да утврдимо неке опште параметре у конзумирању биљака, ослањајући се на хронологију и функцију референтних налазишта.

Јелена Булатовић, Лабораторија за биоархеологију,
Филозофски факултет, Београд
Ненад Тасић, Филозофски факултет, Београд
Мирослав Марић, Балканолошки институт, САНУ, Београд
Кристина Пенезић, Центар за дигиталну археологију,
Филозофски факултет, Београд
Драгана Филиповић, Балканолошки институт, САНУ, Београд
Милорад Игњатовић, Музеј града Београда, Београд
Alex Bayliss, English Heritage, London, UK

СКЕЛЕТ КОЊА ИЗ ПОСТ-НЕОЛИТСКОГ СЛОЈА НА НАЛАЗИШТУ ВИНЧА-БЕЛО БРДО

Током 2011. године обављено је ископавање пост-неолитског хоризонта на једном делу вишеслојног налазишта Винча-Бело Брдо, и том приликом откривен је скелет коња, који је оштећен каснијим активностима на истраженом делу споменутог налазишта. Укопавањем пост-неолитске отпадне јаме уништена је лобања, док је приликом укопавања средњовековног гроба девастиран доњи део скелета. Преостали, очувани део скелета коња пронађен је у артикулацији, односно, у анатомском положају откривен је део од доње вилице до петнаестог торакалног пршљена. Коњ је лежао на левој страни тела са благо савијеним предњим ногама, главом окренутом ка југоистоку. Скелет је припадао одраслом мужјаку, старости између седам и девет година, просечне висине гребена око 143 cm.

У овом излагању, приказаћемо резултате археозоолошке анализе скелета коња који се првенствено односе на његове морфометричке и тафономске карактеристике, као и на здравствени статус јединке, а представимо и прелиминарна запажања о вертикалној стратиграфији скелета коња у односу на остале целине у овом делу налазишта, са циљем успостављања релативног хронолошког опредељења налаза. Такође, осврнућемо се и на налазе коња који су пронађени у јамама из средњег бронзаног доба током претходних кампања ископавања на налазишту Винча-Бело Брдо, као и на налазе остатака коња са других бронзанодобних налазишта на подручју централног Балкана, како би се боље разумео процес појаве и ширења домаћег коња на овом подручју.

Ивана Стојановић, Археолошки институт, Београд

ЖИВОТИЊСКИ ОСТАЦИ ИЗ ЈАМЕ СА ВИНЧАНСКОГ НАЛАЗИШТА БЕЛОВОДЕ

У раду ће бити представљени резултати анализе животињских остатака, који потичу из једне јаме са локалитета Беловоде. Ради се о великом насељу винчанске културе, са културним слојевима одређеним од фазе Винча А до градачке фазе. Јама истражена током ископавања 2010. године значајна је пре свега што представља најстарији културно-хронолошки хоризонт насеља на овом локалитету, која садржи керамички материјал одређен у прелазни период касно Старчево/рана Винча.

С обзиром на величину јаме (P=1,10-1,25 m, дубине 0,70 m), пронађен је сразмерно велики број животињских костију – укупно 209 костију сисара, од чега је 62 било могуће одредити до нивоа врсте. Присутни су остаци говечета, јелена, срне, дивље свиње, домаће свиње и овце и козе. Најбројније је домаће говече, са укупно 45 примерка. Од дивљих врста, најзаступљенији је јелен са шест, дивља свиња са три, док су преостале присутне врсте заступљене само са једним до два примерка. Поред сисара, у узорку су регистроване корњаче и рибе у знатно мањем броју.

Поред спектра и релативне заступљености врста, посматраће се очуваност, степен фрагментације, трагови горења и касапљења на костима и дискутоваће се о праксама исхране, депоновања и формирању контекста. У раду ће бити размотрене и патолошке промене утврђене на скелетним елементима домаћег говечета.

Селена Витезовић, Археолошки институт, Београд

НЕОЛИТСКЕ КОШТАНЕ УДИЦЕ (НА ПРИМЕРУ ЗБИРКЕ СА ГОМОЛАВЕ ИЗ ЗАВИЧАЈНОГ МУЗЕЈА У РУМИ)

Удице израђиване од коштаних сировина јављају се још од ранијих праисторијских периода, и заступљене су и у великом броју рано- и каснонеолитских култура у Европи. Одликује их разноврсност у избору сировине (различите кости, рог јелена), као и велики распон димензија, финалних форми и употребљене технике. Осим тога, дистрибуција им знатно варира, па тако постоје локалитети са великим бројем удица и они на којима до сада није откривена ниједна.

Са локалитета Гомолава у Срему потиче већи број удица од коштаног сировина из слојева винчанске културе. У раду ће бити представљен мањи број ових налаза који потичу из збирке Завичајног музеја у Руми, а међу њима се посебно издваја један полуфабрикат од јелењег рога, који је омогућио реконструкцију технологије израде.

Присуство и уопште количина удица на неком локалитету, као и техника израде (у коју може бити уложен већи труд или су предмети више *ad hoc*) даје индиректне податке о улози и значају риболова у датој заједници, као и уопште о економским приликама.

СЕКЦИЈА ЗА БИОАРХЕОЛОГИЈУ
СЕСИЈА: МАРКЕРИ ОКУПАЦИОНОГ СТРЕСА
КАО ПОКАЗАТЕЉИ СОЦИЈАЛНИХ, ЕКОНОМСКИХ
И ПОЛНИХ РАЗЛИКА У ДРУШТВУ
(сесија, К. Ђукић, Н. Миладиновић-Радмиловић)

Тамара Павловић, Лабораторија за антропологију, Институт за
анатомију, Медицински факултет, Универзитет у Београду

ОГРАНИЧЕЊА И МОГУЋНОСТИ ИСТРАЖИВАЊА МАРКЕРА
ОКУПАЦИОНОГ СТРЕСА У ЦИЉУ ПРОУЧАВАЊА
ФИЗИЧКИХ АКТИВНОСТИ У ПРОШЛОСТИ

Мишићно-скелетни маркери стреса предмет су многобројних биоархеолошких истраживања, због њихове повезаности са потенцијалним сазнањима о физичким активностима индивидуа и реконструкцијом начина живота у прошлости. Ови маркери се налазе на местима припоја (ентезама) мишића ткива за кост. Почетна хипотеза у вези са проучавањем маркера стреса је да одређена учестала мишићна активност током живота ствара окупациони стрес који за последицу има настапак промена на месту припоју, као и да тај окупациони мишићни стрес може бити доказ за интерпретацију мишићних активности. Овакве активности утичу на морфологију ентезалних површина и детектују се на скелетним остацима у виду лезија, лакуна, туберкулума, ентезофита и ерозивних плажа. Управо су анализе ових промена на скелетима послу-

жиле биоархеолозима за реконструисање начина живота у прошлости. Многобројне студије бавиле су се проучавањем различитих типова физичких активности у заједници, подели активности у заједници према полу, поређењем модела активности између популација из различитих географских региона, као и улогом социјално-економског фактора приликом степена излагања физичком раду. Ипак, поједина истраживања показала су да поред физичких активности постоје многобројни фактори попут старосне доби, пола, исхране, тежине, генетичке предодређености, болести, траума који такође утичу на геометрију кости и настанак ентезалних промена. Ова чињеница указује на лимитације у коришћењу ентезалне морфологије за реконструисање специфичних физичких активности индивидуа или заједница у прошлости. Осим тога, веома је оскудна литература која документује корелацију између различите морфологије мишићних припоја и количине активности тог мишића у дужем временском периоду. Сходно томе, овај рад се бавио приказом различитих аспеката овог проблема на примерима познатих студија случаја у биоархеологији, проучавајући тренутна сазнања, методологију и проблематику ове области. Показало се да је у погледу маркера стреса неопходно пре свега стандардизовати већ постојећу методологију, поставити јасне истраживачке критеријуме, као и проширити знања у пољу биомедицинских клиничких истраживања ради разумевања ентезалних промена и њихове везе са физичким активностима. Крајња интерпретација свакако подразумева инкорпорирање биоантрополошких података у археолошки контекст.

Петар Миленковић, Институт за онкологију и радиологију Србије.
Лабораторија за антропологију, Институт за анатомију, Медицински
факултет, Универзитет у Београду
Ксенија Ђукић, Лабораторија за антропологију, Институт за анатомију,
Медицински факултет, Универзитет у Београду

ЕНТЕЗОПАТИЈЕ КАО ПОКАЗАТЕЉИ МИШИЋНЕ АКТИВНОСТИ

Проучавање морфолошког изгледа кости на месту припоја мишића веома је заступљено у биофизичкој антропологији последње две деценије. Праћење ових маркера стреса најчешће се користи у интерпретацији и реконструкцији свакодневних физичких активности археолошких популација. Боље разумевање промена које се дешавају на месту

припоја омогућавају нам јаснију и прецизнију интерпретацију и увид у свакодневни живот древних популација. Међутим, поред промена које на месту ентезе настају као последица биолошког одговора кости на силу коју мишић производи током свакодневних активности, на месту припоја се могу јавити и разна патолошка стања која могу изменити морфолошки изглед ентезе. Појам ентезопатија има широко значење и заправо се односи на сва патолошка стања која обухватају места лигаментарних тј. тетивних припоја за кост укључујући како запаљенске тако и дегенеративне промене. Патолошке промене које настају на ентезама тј. местима припоја тетива или лигамената најчешће су узроковане понављаним покретима, као и сталним узастопним преоптерећењем мишића. У литератури су дефинисане две врсте ентезопатија: остеофитне и остеолитичке. Највећи број истраживања маркера стреса на хуманом остеолошком материјалу спроводи се са циљем откривања биолошке потврде свакодневних физичких активности археолошких популација. Уочени показатељи мишићних активности могу значајно допринети диференцијацији дистрибуције рада која је заснована на полној и старосној основи или социо-економском статусу становништва.

Алекса Јановић, Центар за радиолошку дијагностику, Стоматолошки факултет, Универзитет у Београду. Лабораторија за антропологију, Институт за анатомију, Медицински факултет, Универзитет у Београду

МОГУЋНОСТ ПРОЦЕНЕ СТАЊА ФУНКЦИЈЕ ЖВАКАЊА НА ОСНОВУ СПОЉАШЊЕ И УНУТРАШЊЕ МОРФОЛОГИЈЕ КОСТИЈУ ЛИЦА ИНДИВИДУА СА АРХЕОЛОШКИХ НАЛАЗИШТА

Кости лица привлаче значајно мању пажњу антрополога када је у питању анализа промена на костима насталих као последица континуираног дејства механичких сила током живота. Имајући у виду да на већину костију лица жваћни мишићи не делују директно, стандардне методе процене интензитета механичког оптерећења костију на основу степена изражености мишићних припоја овде имају ограничену примену. Са друге стране, фацијални скелет је изложен директном дејству оклузалних сила чије промене интензитета и дистрибуције не морају дати видљиве макроскопске промене на костима. У досадашњој антрополошкој литератури коришћене су антропометријске методе за процену међупопулационих разлика у морфологији краниофацијалног скелета

које су приписиване различитим жваћним навикама (нпр. преовладавање намириница чврсте или меке конзистенције у исхрани), док су поремећаји функције жвакања у склопу различитих патолошких стања (нпр. код једностраних парализа) дијагностиковани индиректно уз постојање одговарајућих патолошких промена на зубима и/или посткранијалном делу скелета код исте индивидуе. Експерименталне студије спроведене у последње две деценије пружиле су нова сазнања о структурно-функционалној повезаности жвакања са морфологијом и грађом фацијалног скелета. Применом компјутерског моделовања и инжењерских техника за испитивање механичког понашања костију под дејством силе, као што је метод коначних елемената, симулиран је процес жвакања и директно је испитиван начин преношења оклузалних сила кроз кости лица у физиолошким и патолошким стањима. Испитивањем коштане микроархитектуре методом микро-компјутеризоване томографије утврђено је да промена конзистенције хране код експерименталних животиња доводи до промене микроархитектуре костију лица. Постојање микроструктурне адаптације костију лица на различито оклузално оптерећење такође је доказано и код људи. Коришћењем знања из експерименталних студија и применом савремених метода, као што су метод коначних елемената и микро-компјутеризована томографија, могуће је поузданије испитивати стање функције жвакања на основу спољашње и унутрашње морфологије костију лица индивидуа из археолошких налазишта.

Ђорђе Антонијевић, Лабораторија за антропологију, Институт за анатомију, Медицински факултет, Универзитет у Београду
Ксенија Зелић Михајловић, Лабораторија за антропологију, Институт за анатомију, Медицински факултет, Универзитет у Београду

АТРИЦИЈА И АБРАЗИЈА ЗУБА И ЊИХОВО ПОТЕНЦИЈАЛНО ТУМАЧЕЊЕ У АРХЕОЛОШКЕ СВРХЕ

Зубни остаци и модели трошења зуба представљају значајно средство у тумачењу хабитуалних навика популација у археолошким истраживањима. Тачније, изрази као што су „употреба зуба као оруђа“ и „као треће руке“ се користе да се укаже на зубне модификације које су повезане са социјалним факторима и специфичним физичким активностима. Такође, постоје подаци који указују на утицај дијететских модела исхране повезаних са стресом из околине на статус зуба. Постоји пет врста трошења зуба које могу да укажу на одређене хабитуалне навике:

оклузалне фасете, екстензивно оклузално оптерећење без глеђи, вертикалне стрије на лабијалној страни зуба, хоризонталне стрије на лабијалној страни зуба и стрије између зуба. Осим тога присутне лезије се могу јавити и у виду „чипинг“ формација које указују на антемортем ирегуларне пукотине које се јављају у глеђи или дентину и глеђи. Мале лезије се јављају у свим праисторијским зубним остацима и нису везане за одређени део вилице. Као последица атриције могу се јавити и лингвалне инклинације зуба када зуб бива померен од свог уобичајеног положаја у вилицу. Ове промене могу бити специфичне за пол, године или везане за одређене болести уста и зуба. Осим тога атриција и абразија зуба у археолошком контексту могу послужити да укажу на социјалну поделу рада унутар одређених популација.

Софија Петковић, Археолошки институт, Београд

МОГУЋИ УЗРОЦИ ПОЈАВЕ МАРКЕРА ОКУПАЦИОНОГ СТРЕСА НА ОСТЕОЛОШКИМ ОСТАЦИМА ИНДИВИДУА ИЗ ВОЈНИЧКЕ ПОПУЛАЦИЈЕ У РИМСКОМ ПЕРИОДУ

Антрополошка истраживања маркера окупационог стреса на остеолошком материјалу инхумираних индивидуа са некропола римског периода добијају све већи значај у археологији, јер сведоче о разуђеном социо-економском статусу римских грађана и осталих становника Римске империје. Ова истраживања употпуњују слику о демографском стању у Царству, о социјалној слојевитости и о економији његових појединих области, остварујући један од основних циљева археологије – реконструкцију свакодневног живота.

У циљу дефинисања истраживачких задатака у поменутој области физичке антропологије корисно је истаћи неке податке о свакодневном животу одређене популације, како из писаних историјских извора, тако и оне до којих се дошло археолошким истраживањима. У том смислу, један од најбројнијих и, за оваква истраживања, најзанимљивијих друштвених слојева је римска војска. Римска војска је од броја од 250 000 војника у легијама и помоћним јединицама на почетку царског периода за владавине Октавијана Августа нарасла до броја од око 430 000 почетком III века, у време Септимија Севера, док је позноцарска армија, после Диоклецијанове реформе, бројала око 390 000 људи.

Расположив антрополошки материјал из Србије за истраживања маркера окупационог стреса на остеолошким остацима из римског пе-

риода потиче са неколико истраживаних касноантичких некропола, с обзиром да је до средине III века у римским провинцијама на тлу наше земље (Горња Мезија, југоисточни део Доње Паноније, и североисточни део Далмације) практикован погребни ритуал кремације. Анализирани су војнички гробови из некропола касноантичког Сирмијума, Наиса и Тимакум Минуса. Резултати ових истраживања анализирани су у односу на познате историјске и археолошке податке о свакодневним активностима римске војске.

Ксенија Ђукић, Лабораторија за антропологију, Институт за анатомију,
Медицински факултет, Универзитет у Београду

ИСТРАЖИВАЊЕ ПОКАЗАТЕЉА МИШИЊНЕ АКТИВНОСТИ НА ОСТЕОЛОШКОМ МАТЕРИЈАЛУ СА АВАРСKE НЕКРОПОЛЕ ЧИК

Антрополошка истраживања показатеља мишићне активности на остеолошком материјалу инхумираних индивидуа са некропола у последње две деценије добијају све већи значај у археологији. Оваква истраживања се углавном спроводе са циљем да се употпуни слика о евентуалној подели рада на полној и старосној основи, као и о дистрибуцији социо-економског статуса припадника археолошких популација.

У овом раду биће приказани резултати анализе морфолошког изгледа мишићних припоја на скелету индивидуа који су сахрањене на аварској некрополи Чик са циљем да се на основу различитог степена изражености мишићних припоја установи да ли је у испитиваној аварској популацији било поделе рада која је заснована на полној и старосној припадности становништва које је сахрањено на некрополи Чик.

Локалитет Чик се налази у атару Бачког Петровог села, недалеко од Бечеја, тачније на ушћу потока Чик у Тису. Овај вишеслојни локалитет представља раносредњовековну аварску насеобинску некрополу која је датована у период VI и VII века (567–670 године). Током заштитних археолошких ископавања констатовано је укупно 134 гроба (118 аварских и 16 сарматских), међутим, процењује се да је укупно било око 150 сахрањена. Некропола је на редове, густо распоређене.

Антрополошком обрадом обухваћено је укупно 103 особа из групе аварских гробова: 30 (29,1%) дечијих индивидуа и 73 одраслих особа (70,9%). Међу одраслим индивидуама констатовано је 28 (27,2%) особа мушког пола, 29 (28,2%) особа женског пола, док у случају 16 (15,5%)

одраслих особа услед лоше очуваности скелетног материјала пол није било могуће утврдити.

Анализа маркера стреса подразумевала је анализу морфолошког изгледа 19 ентеза (фиброзних и фиброхрскавичавих) на горњим и доњим екстремитетима у складу са препорукама Вилота. Анализирани су мишићни припоји свих одраслих индивидуа осим оних код којих су биле присутне патолошке промене које могу указати на дифузну идиопатску скелетну хиперестозу, артропатије и друга обољења која могу директно утицати на активност мишића у том делу скелета.

СЕСИЈА: УПОТРЕБА И ЗНАЧЕЊЕ ТЕРМИНА
У ПРАИСТОРИЈСКОЈ АРХЕОЛОГИЈИ
- КАДА КАЖЕМ, МИСЛИМ НА . -
(сесија, Балабан Радмила, Лопичић Милица, Ћосић Наталија)

"Archaeology is a textual practice, which is performed in the present upon materials which speak to us of the past. What we produce is an interpretation, which is not of the past, but which stands for the past." (Thomas 1996)

Како би описали начин живота током праисторије, археолози користе сетове термина који су често преузети из других научних дисциплина - антропологије, етнологије, социологије, историје и др., не доводећи у питање њихову прецизност, теоријску и идејну позадину или чак методолошку оправданост. Они се обликују, преводе, прилагођавају тренутним потребама, често без референци или ближег одређења шта подразумевају, шта аутор прихвата и од чега се ограђује. На тај начин се стихијски формира корпус термина који се некритички усваја и изнова користи.

Специфични технолошки и типолошки појмови, као и теоријски концепти којима археолози описују појаве, проблеме и питања, носе различите конотације посматрано у временским и просторним оквирима. Захваљујући резултатима нових методолошких и теоријских истраживања, као и употреби различитих физичко-хемијских анализа, интерпретације се мењају и модификују у складу са њима. Такође, у том процесу се јављају нови појмови, као и проширена значења старих, које је неопходно дефинисати. Дакле, раст и размена специјалистичког знања и информација су неповратно повезани са артикулацијом и креирањем одговарајућих термина.

Позивамо заинтересоване колеге да приложе радове у следећим областима: аналитичке методе (типолошке, технолошке, физичко-хемијске, контекстуалне и др. анализе), теоријски аспекти (историјски, друштвени, интерпретативни и идејни) и употребе термина везане за проблеме превођења и преузимања из страних језика и других дисциплина. Такође, сваки други прилог који се тематски уклапа у сесију је добродошао.

Радмила Балабан, Филозофски факултет, Београд
Милица Лопичић, Филозофски факултет, Београд
Наталија Ћосић, Централни институт за конзервацију, Београд

ТЕРМИНОЛОШКИ ПРОБЛЕМИ И ПЕРСПЕКТИВЕ У ПРАИСТОРИЈСКОЈ АРХЕОЛОГИЈИ

У свим фазама истраживачког процеса користимо специфичну терминологију како бисмо јасно описали и дефинисали појаве и питања. Формулишемо хипотезе, анализирамо налазе, интерпретирамо резултате и формирамо закључке инкорпорирајући термине из других дисциплина и савременог живота. Олако преузимање недовољно прецизних појмова или чије се значење подразумева, може створити велике проблеме приликом интерпретација праисторије.

Потреба за прецизнијим одређењем термина је постала нужност како би се археолози међусобно боље разумели када одговарају на питања: шта је насеобинска археологија; шта све могу значити термини: заједница, домаћинство, породица; шта подразумева економија у праисторији, а шта данас; шта је индустрија; који се термини користе за описе предмета; шта се подразумева под којим облицима артефаката; које су сировине коришћене за израду предмета; какви све украси на керамици постоје; како се значење губи у преводу са страног језика и многа друга.

Кроз овај рад истичемо да је терминологија (један од) основа за артикулацију чињеница и ставова археолошког знања. Динамика научних истраживања намеће потребу за редефинисањем и увођењем нових појмова и оквира њихове употребе, као и за испитивањем разлике између перцепције термина у савременом животу у односу на живот у праисторији. Упркос томе што је проблем наизглед нерешив, сматрамо да би ближе одреднице у оквиру самих радова у виду дефиниција, описа или илустрација унапредиле комуникацију и даљи развој праисторијске археологије.

Jasna Vuković, Filozofski fakultet, Beograd

MORFOLOGIJA I TERMINOLOGIJA: PROBLEM DEFINISANJA OBLIKA KERAMIČKIH POSUDA U PRAISTORIJSKOJ ARHEOLOGIJI

Morfološki atributi grnčarije predstavljaju jednu od najvažnijih formalnih osobina keramike i osnovu za klasifikaciju keramičkih posuda i njihovih fragmenata. U domaćoj arheologiji, međutim, ne postoji standardizovana terminologija i gotovo svaki istraživač ima sopstvene kriterijume za klasifikaciju, koje obično prati neusaglašena i često metodološki neopravdana terminologija. Paradoksalna je činjenica da se osnovne morfološke klase posuda (koje se često nazivaju tipovima) određuju na osnovu kriterijuma koje nemaju nikakve veze sa karakteristikama oblika i profilacijom, već na osnovu pretpostavljene upotrebe, dimenzija, drugih formalnih atributa ili sličnosti sa posuđem kasnijih, istorijskih perioda. Zato se termini kao što su „lonac“, „pitos“ ili „pehar“ obično istovremeno koriste za morfološki (i funkcionalno) potpuno raznorodne keramičke oblike. S druge strane, ni određivanje oblika prema sličnosti sa geometrijskim telima nije uvek dosledno. U čemu se ogleda razlika između koničnih i poluloptastih formi i koji su kriterijumi za definisanje bikoničnih naspram loptastih oblika samo su neka od važnih pitanja koja je potrebno detaljno razmotriti. Ovakve nejasnoće i neusaglašenosti u klasifikaciji oblika rezultiraju konfuzijom u literaturi i onemogućavaju komparativne analize materijala koji su “obradili” različiti istraživači. Zato je od ključne važnosti pokrenuti pitanje neadekvatne terminologije, razmotriti metodološku opravdanost korišćenja pojedinih termina, kao i uzroke njihove upotrebe, kako bi se taj problem u budućnosti prevazišao.

Vesna Živković, Centralni institut za konzervaciju u Beogradu

Maja Živković, Centralni institut za konzervaciju u Beogradu

ENGLESKO-SRPSKI REČNIK KONZERVACIJE ARHEOLOŠKE KERAMIKE

Krajem 2014. godine Centralni institut za konzervaciju je objavio Englesko-srpski rečnik konzervacije arheološke keramike. Rečnik ovog tipa je jedinstven po konceptu i sadržaju, a nastao je iz potrebe konzervatora keramike da koriste stručnu literaturu, za šta je bilo neophodno da savladaju englesku terminologiju iz oblasti tehnologije, arheologije i konzervacije.

Decenijski rad na rečniku je pokazao složenost procesa pripreme rečnika, za koji nije bio dovoljan rad pojedinca. Smatramo da su svi koji su dali recenziju, redigovali rečnik ili dali svoje mišljenje pregledajući ili čitajući različite verzije rečnika, zapravo činili tim, čiji napor je omogućio da rečnik dobije formu koju ima sada. Različiti problemi koji su se javljali tokom pripreme rečnika, rešavani su uz doprinos i sugestije tehnologa, fiziko-hemičara, konzervatora i, naravno, arheologa.

U ovom izlaganju biće ukazano na probleme sa kojima su se autori susretali, a odnose se na arheološku i konzervatorsku terminologiju. Na samom početku nametnulo se pitanje ravnoteže zastupljenosti različitih oblasti, npr. koje termine je neophodno uključiti iz oblasti arheologije ili tehnologije. Zatim, na koji način prevesti različitu tipologiju keramike, naročito pojedine oblike, kao i određene tipove oboda, dna i drški, koji se ne javljaju u srpskoj arheologiji, odnosno na koji način adekvatno prevesti arheološki termin za koji ne postoji pandan u srpskom jeziku. S druge strane, za mnoge termine postoji prevod na srpski jezik, ali je terminologija koja se može naći u našoj literaturi neusaglašena i bilo je potrebno odlučiti se za jedan, najkorektniji prevod/objašnjenje ili navesti sinonime. Usvojeno je da u Rečniku budu navedena sva značenja u slučaju kada za engleske termine postoji više sinonima na srpskom jeziku ili kada pojmovi imaju različito značenje u engleskom i srpskom. Samim tim, priređivanje ovako složene leksikografske publikacije zahteva redovne revizije i ažuriranja u skladu sa razvojem terminologije u oblastima koje su pokrivene u Rečniku.

Јосип Шарић, Археолошки институт, Београд

КВАРЦ НИЈЕ ИСТО ШТО И КВАРЦИТ

Једна од најчешћих грешака коју праве и страни и домаћи аутори говорећи о сировинама које се користе за израду окресаних артефаката односи се на употребу термина кварц. У многим радовима аутори упорно и доследно користе термин кварц иако је очито да је у највећем броју случајева реч о кварциту, што посебно потврђују цртежи и фотографије артефаката у неким од текстова. Употреба погрешног термина доводи у заблуду оне истраживаче који покушавају да утврде карактеристике неке од окресаних индустрија поређењем коришћених врста сировина са различитих налазишта, што као последицу има погрешне закључке.

И поред упадљиве лексичке и звучне сличности реч је о стенама различитих особина које директно утичу на њихову употребљивост у изради окресаних артефаката.

Кварцит је мономинерална стена састављена од зрна кварца који се узајамно прожимају, а током метаморфизма се збијају уз јављање карактеристичне назубљене границе између зрна. Чисти кварцити су бели док боја онечишћених варијетета потиче од количине страног материјала, посебно гвожђевитих оксида. Због гранобластичне структуре контролисано окресивање је веома отежано па ова стена представља лош избор за израду окресаних артефаката. У културама које кварцит користе његова употреба је последица лаке доступности и рационалног односа према тренутно доступним сировинама, јер се веома често налази у речним депозитима у виду облутака. У народном говору је познат као белутак.

Кварц се у природи често јавља у облику тригоналних кристала, велике је прозирности и ако је чист потпуно је прозиран. Обојене варијанте кварца познате су под називима цитрин, аметист, чађавац, млечни кварц, розе кварц итд. С обзиром на велику тврдину (7 на Мосовој скали) и лепо изражен правилни шкољкасти прелом кварц представља вероватно најквалитетнију сировину за израду артефаката техником окресивања. Иако је кварц, после фелдспата, други минерал по заступљености на Земљи, лепи кристали погодни за окресивање не срећу се толико често као комади кварцита. Кварц је у народном говору познат као горски кристал.

Степен заступљености кварцита и кварца у индустријама окресаног камена праисторијских култура није исти и употреба кварцита је много присутнија. На једној страни имамо богате кварцитне индустрије представљене тешко одредивим типовима артефаката и грубом индустријом у целини, а на другој страни малобројне, али зато веома квалитетне, артефакте израђене од кварца. Ове две чињенице су довољне да се, по ко зна који пут, скрене пажња ауторима који се баве проблематиком окресаних артефаката да поведу рачуна о правилној употреби одређених термина, у овом случају да не користе термин кварц када пишу о артефактима израђеним од кварцита.

Vidan Dimić, Filozofski fakultet, Beograd

TERMINOLOŠKI PROBLEMI, RAZUMEVANJE I INTERPRETACIJA TEHNOLOŠKOG PROCESA U STUDIJAMA GLAČANOG I ABRAZIVNOG KAMENOG ORUĐA

Terminološki problemi i shvatanje proizvodnog ili upotrebnog procesa određenog objekta, zavisno od njegove prirode i struke koja ga formira ili izučava, jedinstveni su za svaku struku odnosno nauku. Kada je arheologija

у питању, употреба одређених термина, којима би се окarakterисале, označile и најбоље описале поједине ситуације, артефакти или категорије артефаката, чини се и даље није сасвим јасно дефинисана. Терминолошко питање и технолошка интерпретација постаје утолико копликованија, када се тој ситуацији дода и проблем превода са страних језика.

Не разликујући се од других истраживачких поља археологије, истраживање процеса производње и употребе глачаног и абразивног каменог оруда, такође садржи терминолошке нејасноће на које би, у најмању руку, требало скренути пањњу. Из тог разлога у овом раду биће предочени тренутни терминолошки и технолошки проблеми са којима се истраживачи ове категорије археолошког материјала свакодневно сусрећу. Размотриће се правилност превода термина попут „*polished stone tools*” (глачно камено оруђе?) и „*ground stone tools*” (абразивно камено оруђе?) и њихова примена у домаћој и страниј литератури. Биће размотрена употреба термина “лаки бели камен” који је постао синоним за касновинчанску производњу глачног каменог оруда са сеčićом у Centralној Србији. Поред наведеног, скренуће се пањња и на разумевање процеса производње глачаних алатки односно на интерпретацију полубрикованих као и на поједине језичке недомислице које се тичу одређених производних ступњева: *rough-outs*, *preforms*, *semi-product*, као и производа окресивачке активности а који најчешће немају јасну терминолошку одредбу у нашем језику: *blanks*, *chips*, *chunks* итд. Када говоримо о интерпретацији, биће предочена и проблематика тумачења веома битне групе абразивног оруда - жрвњева, на коју се често не обраћа превише пањње а која је неодојив сегмент свакодневног живота у праисторији. Шодно томе фокус ће бити на представљању једног новог типа предмета - растирача у “облику векне хлеба”, који до сада није дефинисан у неолитском материјалу на нашим просторима а његово постојање може бити сасвим извесно.

Селена Витезовић, Археолошки институт, Београд

ПРОБЛЕМИ ТЕРМИНОЛОГИЈЕ У АНАЛИЗИ ПРАИСТОРИЈСКИХ КОШТАНИХ ИНДУСТРИЈА

Прецизна терминологија је основна за добро разумевање у свим областима науке, али је често потребно дуго времена у некој научној грани да се терминологија створи и устали. С обзиром на то да коштана индустрија спада међу слабије проучену поддисциплину у праисторијској археологији, и терминологија је још увек већим делом неуједначена и непрецизно дефинисана.

Проблеми се у оквирима српске археологије могу угрубо сврстати у две групе: 1) проблеми са непознавањем прихваћене терминологије међу археолозима који нису уско стручни и 2) проблеми са неусклађеном терминологијом међу самим специјалистима.

Француска археолошка школа, која и има најдужу традицију проучавања коштаних индустрија, посебно у праисторијским периодима, организовала је неколико колоквијума и радионица посвећених управо питањима терминологије, који су и дали смернице за устаљивање термина у другим језицима.

У овом раду биће укратко представљени широко прихваћени термини, као и размотрени неки проблеми адаптације термина у српском језику.

СЕСИЈА: *TIMOR MORTIS ET LEMURES* - СТРАХ ОД ПОКОЈНИКА И МАГИЈСКО-РЕЛИГИЈСКИ РИТУАЛИ У ЗАГРОБНОМ КУЛТУ (сесија, Ј. Цвијетић)

Отварањем ове теме суочавамо се са дугим трајањем једне од главних људских преокупација, идеје о спасењу и животу после смрти, која је условила развој есхатологије, а свој врхунац доживела у римско доба. Поред добрих душа покојника (*Manes*), антички човек је веровао и у постојање несмирених душа (*lemures, larvae*). Оне се помињу у историјским изворима (*Virg., Aen., Lucian., Kataplous, Tert., De Anim.*), као и на надгробним споменицима. На ово веровање указују специфични обреди сахране и ритуали који су следили после ње, а могу се добрим делом реконструисати археолошким истраживањима и проучавањем археолошке грађе. Према поимању античког човека у овој категорији налазили су се они који су умрли рано (*mors ante diem fatalem*) или пре ступања у брак (*innupti*), затим жене умрле на порођају (*mors immatura*), као и они страдали насилном смрћу или услед тешких болести. На археолошки истраженим античким некрополама потврђени су различити религијско-магијски обреди који су најчешће вршени *post mortem*, међу којима се издваја декапитација, полагање камења на грудни кош и екстремитете покојника, као и сахрана у обрнутом положају. Присуство гвоздених клинова у гробовима инхумираних или спаљених покојника који се обично приписују дрвеним конструкцијама или остацима лома-

че, могу се објаснити и посебним магијским ритуалима којим је душа покојника везивана за гробно место. У везу са магијским ритуалима могу се довести и гробни прилози у виду таблица проклетих као и амулетни стављани уз покојника.

Наведени магијско-религијски ритуали у загробном култу нису до сада били предмет детаљнијих истраживања на тлу римских провинција у Србији што отвара простор за проучавање ове интересантне и разубеђене теме.

Поред колега који се баве проучавањем античких некропола са територије Србије и суседних региона, значајан допринос овој теми могли би да дају и стручњаци за праисторијску или средњовековну археологију који су у домену својих проучавања наишли на сличне појаве.

Војислав Филиповић, Археолошки институт, Београд

РЕЛИГИЈСКИ АСПЕКТИ ПОЈАВЕ ПЕЋИ У ПРАИСТОРИЈСКИМ ХУМКАМА НА ТЕРИТОРИЈИ ЗАПАДНЕ СРБИЈЕ

Пре тридесет година, М. Зотовић је у монографији *Археолошки и етнички проблеми бронзаног и гвозденог доба западне Србије* скренуо пажњу на проблем појаве пећи у праисторијским хумкама и тај феномен окарактерисао као део сложеног погребног ритуала из периода позног бронзаног доба. Нажалост, већина археолога која се бавила проблематиком сахрањивања под хумкама није уочила овај податак, па је неретко пећи занемаривала приликом истраживања, карактерисала их као спалишта, а понекад опредељивала и у позније периоде. Приликом археолошких ископавања некрополе Прориште, у свакој од шест истражених хумки регистрована је барем по једна пећ. Увидом у публиковане резултате истраживања хумки на територији Србије, до сада је регистровано 15 пећи на седам налазишта у 12 хумки. С обзиром на чињеницу да ни у претходним, ни у потоњим периодима праисторије немамо било какве аналогне појаве, чини се да је проблематику постојања пећи у хумкама доиста тешко решити и ваљано интерпретирати. Додатни проблем представља и то што највећи број пећи нема било какав покретни материјал који би указао на конкретну функцију, као и изграђен стереотип да пећ функционално мора бити повезана са кућом у оквиру насеља. Исто тако, пећи се не смеју сматрати местом спаљивања покојника, будући да оно захтева велику површину на коју би се поставила ломача, а што је понекад стидљиво предлагано као решење овога проблема.

Консултујући етнолошку литературу и балканске обичаје везане за ватру, пећ (огњиште) и покојнике, чини се да су пећи у хумкама служиле у култу везаном за душу покојника, односно за њено контролисање и „везивање“. С обзиром на то да се приликом сахране мањи број погребних радњи врши зарад преминулога, већ у корист преостале - живуће популације, појаву пећи у хумкама вероватно треба сматрати местом боравка душе покојника. Стога су ове пећи лоше израде и нису коришћене у „нормалне“ сврхе, већ су требале да замене кућно огњиште где по веровању живе душе предака.

Александра Папазовска, Археолошки музеј на
Македонија - Скопје, Р.Македонија

КРЕМИРАЊЕТО КАКО ПОГРЕБЕН РИТУАЛ ВО ПРЕОДНИОТ ПЕРИОД ОД БРОНЗЕНО ВО ЖЕЛЕЗНО ВРЕМЕ - социолошки, економски и културен феномен во Македонската праисторија

На територијата на Р. Македонија во бронзеното време доминираат некрополи со инхумација како единствен гробен ритуал. Кон крајот на бронзеното време, поточно во преодниот период од бронзено во железно време се појавуваат погребувања во урни со кремација на покојниците. Крупни, социолошки, економски, културни па дури и етнички промени го пратат секој преоден период, и тоа мошне евидентно се следи во сферата на погребувањето, со појавата на биритуалност. Истовременато практикување на двата ритуали на погребување зборува за мешање на различни културни и социолошки елементи на заедниците. Ова е мошне логично ако ги земеме во предвид историските околности на овој дел на Балканот (по долината на Морава и Вардар) на крајот на бронзеното време и на преминот во железното време.

Евидентна е појавата на кремацијата на неколку некрополи во Р.Македонија, од кои најдобро истражена е некрополата Клучка, Хиподром кај Скопје, потоа Мали Дол, с. Треник, Неготино, како и неколкуте изолирани појави на погребувања (Тетово, Орешани-Скопје и др.). Кремирањето се вршело на претходно определен простор за спалиште, па потоа остатоците од остеолошкиот материјал бил оставен да се излади, бил миен и положуван во амфоровидни садови урни. Овие урни биле положувани во јами, врз кои понекогаш биле формирани гробни конструкции изведени од нафрлани камења.

Ваков тип на некрополи со кремации во урни е добро познат на територијата на Косово и Јужна Морава, каде е евидентна културната група Доња Брница. Во таа смисла појавата на погребувања во урни на територијата на Р. Македонија се јавува како резултат ширење на јужно-моравски културни елементи долж Повардарието кон крајот на XI век пред н.е. Секако оваа појава се должи на претходно создадените економски и социјални елементи на заедниците на оваа територија кон крајот на бронзеното време. Оваа појава ќе има краткотрајно траење само во транзициониот период (од бронзено во железно време), не оставајќи големи последици во развојот на подоцнежните железнодопски заедници во Р.Македонија.

Јелена Љ. Цвијетић, Филозофски факултет, Београд

МАГИЈСКО-РЕЛИГИЈСКИ ОБРЕДИ У ЗАГРОБНОМ КУЛТУ НА ПРИМЕРУ РИМСКИХ НЕКРОПОЛА У ЈУГОИСТОЧНОЈ ДАЛМАЦИЈИ

На археолошки истраженим античким некрополама на територији данашње Црне Горе и југозападне Србије потврдени су различни религијско-магијски обреди који су вршени *post mortem*. Декапитација, полагање камења на грудни кош и екстремитете покојника, сахрана у обрнутом положају, само су неки од обреда којима је према поимању античког човека требало неутралисати евентуалне «зле намере» покојника према живим члановима заједнице. Посебно место у магијско-религијским обредима «везивања покојника за гробно место» имали су предмети од гвожђа (*catenae, mucrones...*), јер се веровало да је гвожђе метал који “одбија зле силе” (*ferro magico*). Судаћи према историјским изворима, у *ferro magico* се могу убројати оштри гвоздени предмети, попут ножева и копаља, који су врхом побадани у земљу поред покојника, па ћемо овом приликом још једном размотрити нивову улогу у фунерарној пракси на некрополама југоисточне Далмације. С тим у вези преиспитаћемо и улогу гвоздених клинова у гробовима инхумираних и спаљених покојника, који се обично приписују дрвеним конструкцијама или остацима ломаче а могу се објаснити и посебним магијским ритуалима којим је душа покојника везивана за гробно место.

Дејан Радичевић, Филозофски факултет, Београд

НЕКОЛИКО НЕУОБИЧАЈЕНИХ САХРАНА НА КАСНОАНТИЧКОЈ НЕКРОПОЛИ У ЧАЧКУ

У периоду 2001–2007. године на западној периферији Чачка истражена је некропола која је по погребном обреду биритуална. Укупно је откривена 71 гробна целина, од којих је 51 припадала покојницима спаљеним после смрти, док су у 20 гробова покојници били скелетно сахрањени. Трајање сахрањивања оквирно је опредељено од друге половине III до у другу половину IV века.

У реферату се указује на групу од три скелетна гроба истражена на северозападном крају некрополе. Мада се стратиграфски нису издвајали од осталих скелетних гробова, по начину на који су сахране обављене представљају изузетке. Покојници у њима нису положени на уобичајен начин, већ на стомаку, боку или у неправилном положају који указује да је покојник у раку просто убачен. Само у овим гробовима се непосредно над скелетима налазио покривач од камена, преко кога је рака засута земљом. Издваја их и чињеница да једино у њима нису пронађени гробни налази, што одступа од уобичајене слике на некрополи.

Лидија Ковачева, Универзитет „Еуро-Балкан“ Скопје

УПОТРЕБА АМАЈЛИЈЕ У МАГИЈСКЕ И ЛЕКОВИТЕ СВРХЕ У АНТИЦИ СА ОСВРТОМ НА ЊИХОВО ТУМАЧЕЊЕ ДАНАС У РЕПУБЛИЦИ МАКЕДОНИЈИ

Употреба амајлија присутна је у готово свим историјским периодима. Прављене су од различитих материјала - коже, бакра, цинка, скупоценог накита, допуњене магичним симболима, речима и астролошким представама. Будући да су неки симболи на амајлијама заступљени чешће него остали, претпоставља се да је њихова сврха била заштита носиоца од злих демонских сила, урока, смрти, несреће, болести итд. При лечењу пацијената употребљавала се техника умотавања болесног места различитим супстанцама биљног, животињског или минералног порекла, или комбинацијама истих - техника у Старој Грчкој позната под именом *periamma* или *periapton* (Римљани су користили латинску реч *amuletum*). У случају лечења, амајлије (амулету) су ношене везане око болесног места, док су се у случају заштите носиле око врата.

Са појавом хришћанства јавио се отпор према паганским веровањима. Наиме, 36-тим правилем Канонског Зборника уведена је забрана да се свештена лица служе пророчанствима помоћу бројева и звезда и да користе амајлије, које су сматране “оковима њихових душа.” Црква је наређивала и прогоне оних који су их носили. Ипак, у народу су веровања у моћ амајлија била веома јака, тако да црква није могла да их искорени, па их је поставила у *рам* хришћанске религије. Тако је у V-ом веку у хришћанском свету почела употреба амајлија, које су имале хришћански карактер, у облику хришћанског симбола - крста. Временом, у виду амајлије почео је да се употребљава лик Богородице, као и ликови светитеља и мученика итд.

Јелена Васић Деримановић, Музеј града Београда
Николина Адамовић, Музеј града Београда

ДВОЈНИ ГРОБ И СЛУЧАЈНИ НАЛАЗИ АНТИЧКОГ ПЕРИОДА ИЗ РИТОПЕКА

Музеј града Београда је током новембра месеца 2014. године обавио археолошко истраживање у Ритопеку. Рајко Обрадовић је у дворишту своје куће, копајући рупу за септичку јаму, наишао на остатке гроба.

На његов позив, екипа Музеја града Београда је изашла на терен и обавила археолошко истраживање.

Гроб је грађен комбинацијом камена и опеке, а са унутрашње стране је омалтерисан. Дужина гроба износи 2,4 м, а ширина 1,4 м. У гробу су пронађени остаци два покојника. Ради се о млађој и старијој особи положеним на леђа. Десна рука старије особе положена је на леву руку млађе. У испуни гроба пронађена су два фрагмента глеђосане керамике који упућују да гроб највероватније припада времену касне антике.

Захваљујући мештанима Ритопека, Музеју града Београда поклоњено је више вредних предмета. Међу њима треба издвојити жижак са рељефном представом главе коња, потом керамичку зделицу са рељефним украсом испод обода и фрагмент лончића са печатним украсом, козметичку палету од мермера и гвоздену алатку са тордираном дршком у облику косира као и три опеке са жиговима.

С обзиром да у Ритопеку нису вршена систематска археолошка истраживања ови случајни налази као и истражени двојни гроб драгоцен су, јер потврђују континуитет живота у распону од 1. до 4. века.

CIP - Каталогизација у публикацији -
Народна библиотека Србије, Београд

902/904(4-12)''2014''(048)

903/904:005.745(497.11)''2014''(06)

902/904:061.2(497.11)''2014''(06)

СРПСКО археолошко друштво (Београд). Скупштина (38 ; 2015 ; Пирот)
Програм, извештаји, апстракти : Српско археолошко друштво, XXXVIII
Скупштина и годишњи скуп, Пирот, 4. - 6. јун 2015. године / [приредили
Војислав Филиповић, Драгана Антоновић]. - Београд : Српско археолошко
друштво ; Пирот : Музеј Понишавља, 2015 (Пирот : Пи-пресс). - 111 стр. ;
21 cm

Текст на више језика. - Тираж 200.

ISBN 978-86-80094-01-4

1. Српско археолошко друштво (Београд). Годишњи скуп (38 ; 2015 ; Пирот)

а) Српско археолошко друштво (Београд) - 2015 б) Археолошка
истраживања - Југоисточна Европа - Апстракти

COBISS.SR-ID 215296524